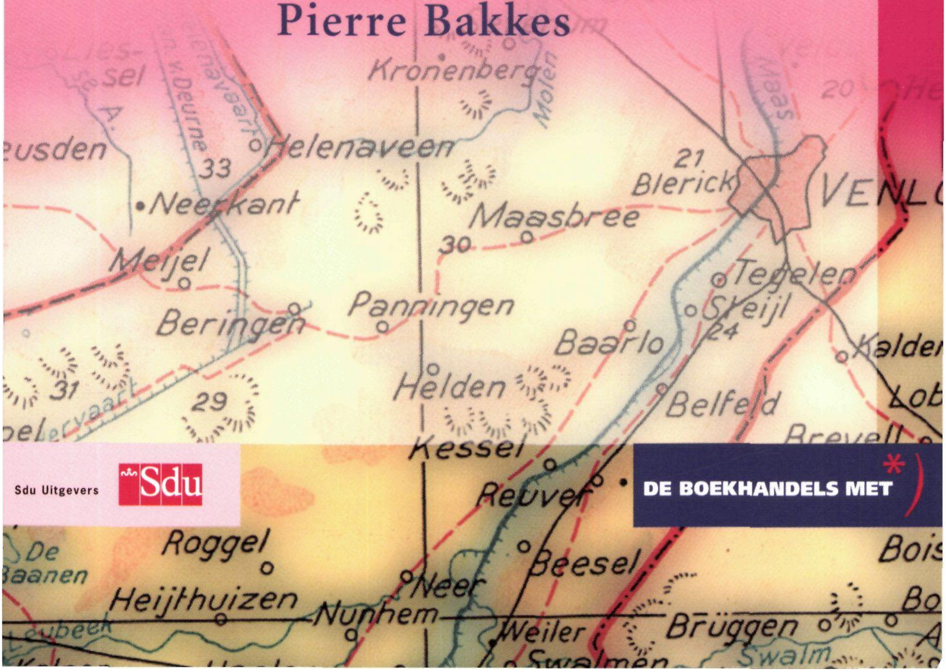
Taal

in stad en land

VENLOOS, ROERMONDS EN SITTARDS

Pierre Bakkes

Sdu Uitgevers Sdu

DE BOEKHANDELS MET *)

Waarvoor wordt een *sjwaegelke* gebruikt?
Wie was *Baron van Inkmouze tot Pennenberg?*
Wat wordt bedoeld met *twië roeëj ruueëskes?*
Welk voorwerp duiden Roermondenaren aan met een *sjneter?*

Limburg kent een grote diversiteit aan dialecten. Toch begrijpen Limburgers elkaar doorgaans goed, ook als ze ieder hun eigen taal spreken. In dit boek worden de overeenkomsten en verschillen besproken tussen drie bekende Limburgse stadsdialecten: het Venloos, het Roermonds en het Sittards. De woorden en klanken komen aan bod, evenals de houding van de inwoners ten opzichte van hun dialect.
Veel aandacht is er verder voor het culturele leven, dat in deze steden zeer nauw verweven is met het plaatselijke dialect. Artiesten als Gé Reinders, Rôwwen Hèze en Frans Boermans passeren de revue, en het werk van diverse Limburgse schrijvers en dichters wordt uitgebreid toegelicht.

Pierre Bakkes (Montfort, 1941) promoveerde op het dialect van zijn geboorteplaats. Hij werkt als streektaalfunctionaris voor Nederlands-Limburg.

www.taalinstadenland.nl

ISBN 90-12-09014-8
9 789012 090148

Sdu Uitgevers

Taal
in stad en land

VENLOOS, ROERMONDS EN SITTARDS

Taal
in stad en land

VENLOOS, ROERMONDS EN SITTARDS

Pierre Bakkes

Sdu Uitgevers, Den Haag

Verschenen in de reeks 'Taal in stad en land',
hoofdredactie Nicoline van der Sijs:

1 Amsterdams door Jan Berns m.m.v. Jolanda van den Braak
2 Fries en Stadsfries door Pieter Duijff
3 Gronings door Siemon Reker
4 Haags door Michael Elias i.s.m. Ton Goeman
5 Leids door Dick Wortel
6 Maastrichts door Ben Salemans en Flor Aarts
7 Oost-Brabants door Jos Swanenberg en Cor Swanenberg
8 Rotterdams door Marc van Oostendorp
9 Stellingwerfs door Henk Bloemhoff
10 Utrechts, Veluws en Flevolands door Harrie Scholtmeijer
11 Venloos, Roermonds en Sittards door Pierre Bakkes
12 West-Brabants door Hans Heestermans en Jan Stroop
13 Zuid-Gelderse dialecten door Jan Berns

Vormgeving omslag en binnenwerk: Villa Y (André Klijssen), Den Haag
Zetwerk: PROgrafici, Goes
Druk en afwerking: A-D Druk BV, Zeist

ISBN 90 12 09014 8

Voorwoord bij de reeks 'Taal in stad en land'

De reeks *Taal in stad en land* is totstandgekomen op initiatief van Sdu Uitgevers en de Boekhandels Groep Nederland (BGN). Ieder deel van de reeks beschrijft de taal van een bepaalde streek of stad. In eerste instantie verschijnen er dertien delen (zie de pagina hiernaast voor een overzicht en zie het kaartje op blz. 7). In de toekomst zullen nog meer delen volgen, onder andere voor het Drents, het Heerlens, het Noord-Hollands, het Sallands, Twents en Achterhoeks, het Zeeuws, het Zuid-Hollands en in principe ook voor de in België gesproken dialecten. De boeken zijn bedoeld voor ieder die in Nederlandse dialecten is geïnteresseerd – of men deze nu zelf spreekt of niet.

Taal en dialect

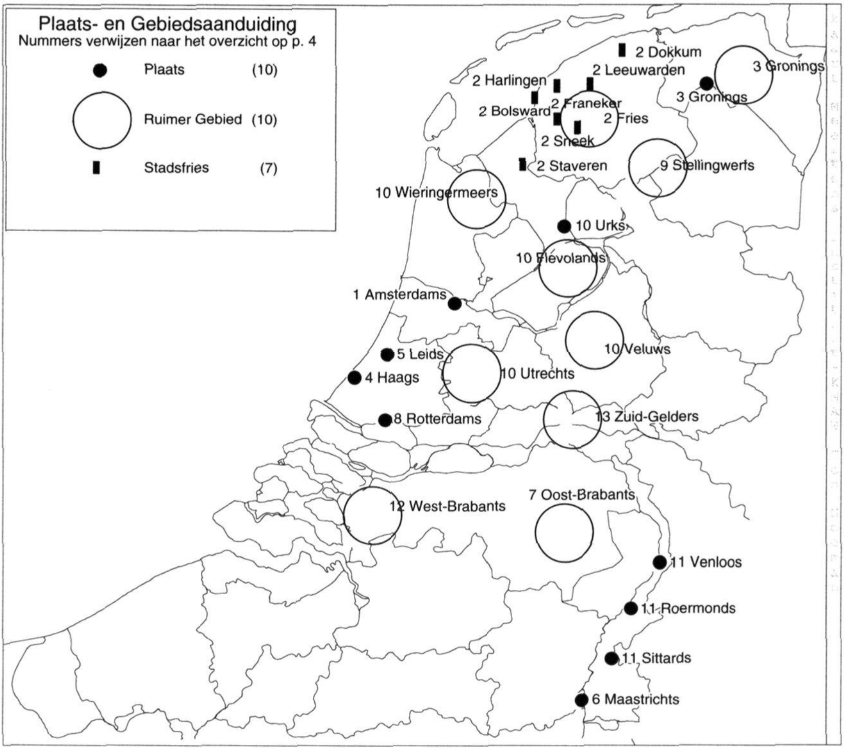
Benamingen als taal, standaardtaal, dialect, accent, streektaal, sociolect, groepstaal bestaan naast elkaar; ze zijn nauw verbonden met de taalontwikkeling en de visie hierop. In deze reeks willen wij benadrukken dat alle taalvariëteiten taalkundig gelijkwaardig zijn, vandaar de reekstitel (bedacht door Jacomine Nortier) ***Taal** in stad en land.*

Hoe verliep de taalontwikkeling in Nederland? De taal die in de Middeleeuwen werd gesproken, verschilde per regio, stad en zelfs dorp. Er bestonden dus alleen streektalen. Tijdens de Renaissance werd naast de geleerdentaal Latijn steeds vaker de volkstaal, dus het Nederlands, gebruikt, zowel in

literaire en wetenschappelijke werken als in bijbelvertalingen. Door de opkomst van de drukpers vonden de teksten bovendien een ruimere verspreiding dan voorheen. Omdat daarbij de taalverschillen tussen de verschillende regio's hinderlijk voor de communicatie bleken, schiep men een overkoepelende standaardtaal, waarin althans in de geschreven taal de regionale verschillen beperkt werden. Vanaf die tijd bestond er een verschil tussen enerzijds de dialecten, die in een bepaalde streek gesproken werden, en anderzijds de gestandaardiseerde schrijftaal, die in het hele Nederlandstalige gebied min of meer uniform was.

Hierbij dient opgemerkt dat er formeel geen verschil bestaat tussen een taal en een dialect. Traditioneel wordt Fries een taal en Gronings een dialect genoemd, maar in taalkundig opzicht verschillen zij niet: het Fries en het Gronings zijn beide volwaardige taalsystemen. Hoogstens kan men volhouden dat het verschil tussen het Fries en het Standaardnederlands groter is dan dat tussen het Gronings en het Standaardnederlands. Het verschil tussen het Standaardnederlands en een Nederlands dialect ligt in buitentalige zaken: in het feit dat spelling, grammatica en woordkeus van het Standaardnederlands zijn geüniformeerd, vastgelegd en op school worden onderwezen, en dat het Standaardnederlands tot staatstaal is verheven. Vandaar dat taalkundigen op de vraag wat het verschil is tussen een taal en een dialect, hun toevlucht nemen tot oneliners zoals 'taal is een dialect met een leger en een vloot' en 'taal is een dialect met een nationale vlag'. Standaardtaal en dialect hebben een verschillende maatschappelijke positie gekregen, en daardoor ook een verschillende maatschappelijke waardering.

Zoals gezegd bestond er vanaf ongeveer de zeventiende eeuw een gestandaardiseerde schrijftaal. De gesproken taal bleef tot eind negentiende eeuw van streek tot streek verschillen. Halverwege de negentiende eeuw ontstond er een soort beschaafde spreektaal, een gesproken eenheidstaal, waaraan aanvankelijk alleen de gegoede burgers zich hielden. Deze beschaafde spreektaal breidde zich vanuit de Randstad steeds meer uit, ten koste van de dialecten, dankzij onderwijs, grotere mobiliteit, dienstplicht, radio en later televisie. Men ging de standaardtaal nu wel Algemeen Beschaafd Nederlands of ABN noemen. Anderzijds groeiden vanaf ongeveer 1900 de plattelandsdialecten steeds meer toe naar de standaardtaal, of ze pasten zich aan elkaar aan in grotere dialectgebieden, zodat regiolecten ontstonden zoals binnen delen van het Nedersaksisch en het Zuid-Limburgs.

Plaats- en Gebiedsaanduiding
Nummers verwijzen naar het overzicht op p. 4
Plaats (10)
Ruimer Gebied (10)
Stadsfries (7)
2 Dokkum
2 Leeuwarden
3 Gronings
2 Harlingen
3 Gronings
2 Bolsward
2 Franeker
2 Fries
2 Sneek
2 Staveren
9 Stellingwerfs
10 Wieringermeers
10 Urks
10 Flevolands
1 Amsterdams
10 Veluws
5 Leids
4 Haags
10 Utrechts
8 Rotterdams
13 Zuid-Gelders
7 Oost-Brabants
12 West-Brabants
11 Venloos
11 Roermonds
11 Sittards
6 Maastrichts

Eind negentiende eeuw veranderde ook de positie van de stadsdialecten radicaal. Naast een tegenstelling tussen stad en platteland – die overigens niet voor alle steden bestond – ontstonden er nu sociale tegenstellingen binnen de steden zelf. Onder andere als gevolg van de industrialisatie trokken allerlei mensen van het platteland naar de stad, en hier vond een vermenging plaats van de dialecten die ze voorheen spraken, met als resultaat een groepstaal of sociolect, namelijk van de arbeiders. Hier ligt de kiem van de huidige stadstalen zoals het Amsterdams, Haags, Rotterdams en Utrechts. Na een betrekkelijk korte wordingsperiode kregen de stadsdialecten hun definitieve vorm. In de twintigste eeuw zijn ze over het algemeen minder veranderlijk geweest dan de plattelandsdialecten, onder andere omdat het leven op het platteland ingrijpend is gewijzigd. Met name de stadsdialecten van de Randstad groeiden geleidelijk steeds meer naar de standaardtaal toe. Momenteel wijken ze hiervan vooral in klank nog af. Daarom worden ze ook wel accenten genoemd. De stadstalen in het zuiden van het land, zoals het Maastrichts, Roermonds, Venloos en Sittards, vertonen daarentegen nog steeds grote verschillen met de standaardtaal, hoewel ook zij hier steeds meer naartoe groeien. Deze zuidelijke stadstalen zijn nooit het sociolect van een bepaalde klasse geweest, maar werden altijd door alle lagen van de bevolking gesproken.

In de twintigste eeuw keek men tot ongeveer de jaren zestig neer op alle van de standaardtaal afwijkende taalvariëteiten, die men denigrerend 'plat' noemde. Onderwijzers en ouders ontmoedigden het gebruik van dit plat. Dit verschilde overigens wel per regio: in het noorden werd veel meer op het dialect neergekeken dan in het zuiden – waar dialect van oudsher door alle lagen van de bevolking wordt gebruikt –, terwijl in Friesland al sinds de zeventiende eeuw een groep heeft bestaan die zich sterk beijverde voor het Fries.

In de jaren zestig van de twintigste eeuw traden grote maatschappelijke veranderingen in. Er ontstond verzet tegen het gevestigde gezag, en dat uitte zich ook in het taalgebruik, dat vrijer, minder officieel werd. De jonge generatie keerde zich tegen het verzorgde en gekunstelde taalgebruik van de oudere generatie. Er kwam een grote tolerantie voor verschillen in uitspraak en woordkeus, voor informeel taalgebruik en voor het gebruik van dialect. Het verschil tussen spreektaal en schrijftaal werd kleiner. In de jaren negentig werd geschreven spreektaal in internet- en sms-verkeer zelfs normaal.

De emancipatie van de jaren zestig leidde ook tot het ontstaan van allerlei

nieuwe groepstalen, zoals jongerentaal, studententaal, yuppietaal, homotaal. Van belang voor het ontstaan van deze groepstalen is het feit dat jongeren en jong-volwassenen gedurende langere tijd bijeen blijven dankzij de leerplicht (en tot voor kort de dienstplicht), en dat er een sterk groepsgevoel bestaat onder jongeren dat zich onder andere uit in een eigen woordenschat. Een oudere groepstaal is het Bargoens, waaronder vroeger de geheimtaal van dieven, zwervers en venters werd verstaan, een taal die gekleurd was door de streektaal van de sprekers en door het Jiddisch; nu de venters en de zwervers van het platteland verdwenen zijn, verstaan we er veelal de volkstaal van de grote steden onder.

Een speciale en recente vorm van jongerentaal is straattaal. Hierover is voor het eerst in 1997 gerapporteerd. Straattaal is een groepstaal van jongeren in de steden, een mengtaal met Nederlands als basis, aangevuld met woorden uit het Engels en minderheidstalen zoals Surinaams, Arabisch, Turks en Papiaments. Het onderzoek naar straattaal is nog volop bezig. In het boek over het Amsterdams wordt aandacht besteed aan het verschijnsel.

Vanaf de jaren zeventig van de twintigste eeuw zien we zowel voor de plattelandsdialecten als voor de stadsdialecten een duidelijke revival, die wel 'dialectrenaissance' wordt genoemd: popgroepen die in dialect zingen, verheugen zich in een grote belangstelling, er verschijnen veel publicaties in en over het dialect, cabaretiers gebruiken stadstalen en bereiken daarmee een groot publiek.

De aandacht voor streektalen en dialecten is overgenomen door de politiek. Regionale en landelijke overheden bieden financiële steun aan inspanningen ten behoeve van het dialect. In 1984 is de eerste streektaalfunctionaris benoemd, voor het Gronings, in 1987 zijn streektaalfunctionarissen voor het Drents benoemd, in 1998 voor het Overijssels, in 1999 voor het Stellingwerfs en in 2001 voor het Zeeuws en het Limburgs. Bovendien zijn in 1996 het Fries en het Nedersaksisch in Nederland met verschillende status erkend als regionale taal binnen het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen. In 1997 is ook het Limburgs als regionale taal erkend.

De reeks 'Taal in stad en land'

Hoe staat het in het nieuwe millennium met de dialecten? De reeks *Taal in stad en land* biedt het antwoord op die vraag. Terwijl momenteel de belang-

stelling voor dialecten zowel bij de bevolking als bij de politiek nog steeds toeneemt, blijkt paradoxaal genoeg uit de boeken van de reeks dat het daadwerkelijke gebruik van dialect vrijwel overal gestaag afneemt, en dat alle dialecten steeds meer veranderen in de richting van de standaardtaal. Dat maakt het des te belangrijker dat de stand van zaken wordt vastgelegd. Van de meeste regio's en steden bestaan wel historische beschrijvingen van het dialect, maar in deze reeks wordt de *huidige* situatie beschreven. Uniek aan de reeks is bovendien dat hij uiteindelijk het gehele Nederlandstalige gebied zal bestrijken.

In principe volgen de delen van de reeks hetzelfde stramien. Eerst wordt een algemene inleiding gegeven met een plaatsbepaling van het dialect. Hierna volgt een beschrijving van de klanken en spelling, de woorden, woorddelen en zinnen van het huidige dialect – deze beschrijving is contrastief, dat wil zeggen dat de nadruk ligt op datgene wat afwijkt van het Standaardnederlands. De volgende hoofdstukken handelen over het ontstaan van het dialect en de houding ertegenover. Hierna wordt een woordenlijst gegeven met de belangrijkste of opvallendste woorden in het dialect. Ieder boek besluit ten slotte met gegevens over in het dialect geschreven literatuur en een voorbeeld daarvan, waarna als finale de belangrijkste literatuur óver het dialect wordt vermeld.

Het hoofdstuk over de klanken staat helemaal aan het begin, omdat klanken nu eenmaal het grootste, opvallendste en meest onderzochte verschil tussen Standaardnederlands en dialect vormen. Van de grote steden weet men vaak dankzij cabaretiers en zangers hoe de taal ongeveer klinkt, maar van de plattelandsdialecten is dat veel minder bekend, hoogstens in enkele stereotypen, die, zoals uit de boeken blijkt, lang niet altijd kloppen. De auteurs hebben geprobeerd de klankverschillen zo duidelijk en eenvoudig mogelijk uit te leggen, maar de materie is ingewikkeld. In ieder boek is een overzicht gegeven van de gebruikte fonetische weergave. Er bestaat in het Nederlandse taalgebied een tendens om tot uniforme afspraken te komen voor het spellen van dialecten, maar uitgekristalliseerd is deze tendens nog niet. Voor de reeks *Taal in stad en land* is in principe gekozen voor de Brabantse referentiespelling (in 1999 gepubliceerd onder de titel *Hoe schrijf ik mijn dialect?* en in de bundel *Honderd jaar stadstaal* – waarin de geschiedenis van de stadstalen wordt beschreven).

Bij het hoofdstuk over de zinnen kwamen twee problemen naar voren: ten

eerste bleek dat er over de zinsbouw van sommige dialecten nog veel niet bekend of onderzocht is, ondanks de verschijning in 1991 van de *Atlas van de Nederlandse dialektsyntaxis*. (Om dit gat te dichten is in 2000 het project Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten, SAND, van start gegaan.) Ten tweede bleek dat er voor diverse dialecten bijna niets te zeggen viel over de zinsbouw om de simpele reden dat deze nauwelijks van de Standaardnederlandse spreektaal verschilt of dat men zich niet bewust is van mogelijke verschillen; dat geldt met name voor de dialecten in het Randstadgebied.

Uit het hoofdstuk over de houding tegenover het dialect blijkt dat er een verschil in beleving en waardering van de verschillende taalvariëteiten bestaat. Dankzij de dialectrenaissance is de status van de dialecten in het algemeen weliswaar verhoogd, maar tussen de waardering van de dialecten onderling bestaan aanzienlijke verschillen. Opvallend is dat vooral de vroeger verguisde stadsdialecten in het westen van het land in bepaalde situaties en in gecultiveerde vorm een hogere status hebben gekregen, zowel binnen als buiten de stad zelf, en dat daarbij de (geringe) verschillen met de standaardtaal – vooral bestaand uit uitspraakverschillen – worden benadrukt. De statusverhoging van de plattelandsdialecten blijft daarbij over het algemeen achter. Daarbij is het dan interessant om te zien dat er ook in zuidelijk Nederland – waar de waardering voor en het gebruik van het dialect van oudsher door de hele bevolking werden gedragen – een tegenstelling tussen het platteland en de stad bestaat: in Maastricht bijvoorbeeld kijkt men vaak neer op dialecten van het omringende gebied, die men 'boers' noemt.

Alle delen van de reeks staan op zichzelf. Wie meerdere of zelfs alle delen van de reeks leest – en dat raad ik ieder van harte aan! – zal bemerken dat sommige verschijnselen of woorden in meerdere dialecten voorkomen. Verwijzingen daarnaar ontbreken meestal; de dialecten zijn in principe beschreven in hun verhouding tot de standaardtaal, niet in verhouding tot elkaar. Wel beslaan sommige boeken grotere gebieden, zoals het Oost- en West-Brabants, Zuid-Gelders of Midden-Nederland (Utrechts, Veluws, Flevolands en Urks). In deze boeken worden uiteraard de verschillen binnen het gebied beschreven.

Uit de boeken komt naar voren dat hoe verder weg van de Randstad een dialect gesproken wordt, des te meer het over het algemeen verschilt van de standaardtaal. En verder dat de stadsdialecten over het algemeen minder verschillen van de standaardtaal dan de omringende plattelandsdialecten. De

stadsdialecten van de Randstad verschillen dus het minst van de standaardtaal, en sommige stadsdialecten zijn zelfs vrijwel verdwenen: zo verschillen het huidige Leids en Nijmeegs van het Standaardnederlands vrijwel alleen in enkele speciale klanken of een bijzondere intonatie.

Wie na het lezen van de boeken nog meer wil weten, kan terecht op de website van het Meertens Instituut. Hier heeft Marc van Oostendorp een speciale site voor de reeks ingericht (www.taalinstadenland.nl). Deze site bevat onder andere een hoofdstuk uit ieder boek, aanvullingen op de boeken, illustraties, links naar websites met meer informatie over de streek en het dialect, en een geluidsopname van het dialect.

De boeken in de reeks bieden een boeiend overzicht van de taalvariëteiten die binnen het Nederlandse taalgebied worden gesproken. De auteurs zijn er op voorbeeldige wijze in geslaagd het stoffige of carnavaleske imago dat de dialecten lange tijd heeft aangekleefd, af te schudden en een informatieve en aantrekkelijke beschrijving te geven waaruit vooral blijkt dat de dialecten in het bewustzijn van de mensen nog springlevend zijn – waarmee niet gezegd is dat dat ook geldt voor alle dialecten zelf. Daarbij is ieder boek van de reeks geschreven vanuit de kennis, interesse en specialisatie van de afzonderlijke auteur. Iedere auteur plaatst dus zijn eigen accenten, wat het algehele beeld extra levendig maakt. Tezamen hebben de auteurs een indrukwekkend monument voor de Nederlandse dialecten opgericht.

Nicoline van der Sijs, hoofdredacteur

Inhoud

Lijst van illustraties

Voorwoord

Het Limburgs zit behoorlijk in de lift. Op 20 februari 1997 is het door de regering-Kok erkend als streektaal volgens deel II van het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen. Het effect daarvan is minstens dat de Limburgers zich nog vrijer dan vroeger van hun moedertaal bedienen. Natuurlijk is er taalverlies te constateren. In de steden lijkt dat meer te gebeuren dan in de dorpen. Maar het Limburgs wordt zonder gêne door Limburgssprekenden gebruikt. Mensen uit eentalige gebieden in Nederland blijven zich erover verbazen dat het Limburgs niet beperkt is tot het gewone volk, maar dat het een taal is waar ook hooggeplaatsten zich van bedienen en enthousiast over zijn.

De literatuur in het Limburgs is intussen al tientallen jaren voorbij aan de fase van kneuterigheid (al blijft er natuurlijk een stroom van romantische gedichten en verhalen bestaan). Er zijn thans teksten vol hedendaags levensgevoel. De liedproductie floreert als nooit tevoren. Overal in de provincie is er Limburgse popmuziek – popmuziek met Limburgse teksten – te horen.

De literatuur in het Limburgs is spontaan ontstaan. Op zich is dat niets buitengewoons: dat gebeurt in alle culturen. Maar dat die literatuur doorzet op het moment dat er boven de taal in kwestie een andere, in dit geval een gestandaardiseerde taal, kwam, is bijzonder. Talen die het vooral moeten hebben van de mondelinge traditie en dan moeten concurreren met een gestandaardiseerde taal, leveren zelden een interessante literatuur op. Voor

het Limburgs geldt dat zijn literatuur naast sterke trekken ook enkele kenmerken van zwakke literaturen heeft. Een ervan is dat de korte vormen overheersen. Werken van langere adem (lijvige romans, romancycli, langdurige toneelwerken, essaybundels) vindt men niet of nauwelijks in het Limburgs. Daarentegen zijn er in verhouding veel verhalende gedichten en gelegenheidspoëmen. Het literaire gehalte van dergelijke korte vormen is soms bedenkelijk.

Een ander kenmerk van een zwakke literatuur is het ontbreken van een literatuurpodium: een literair tijdschrift. Voor het Limburgs was tot enkele jaren geleden alleen maar het tijdschrift Veldeke het podium voor de literatuur. Eigenlijk is Veldeke een verenigingstijdschrift dat ook literatuur opneemt. Rijp en groen werd en wordt daar ingeleverd. De redactie zoekt naar 'rijp', maar moet het soms stellen met 'groen'. Critici ontgaat die verlegenheidskeuze niet. De Veldeke-Literair-Reeks heeft een tiental jaren de functie van literair podium gehad. Maar de boekjes verschenen met te grote tussenpozen om een echt podium te kunnen worden.

Het ontbreken van literatuurkritiek is ook een kenmerk van een zwakke literatuur. Ben van Melik is degene die voor het eerst degelijke en gefundeerde literatuurkritiek maar ook waardering gaf voor de Limburgse literatuur. Hij deed dat in zijn radiorubriek voor L1, de provinciale zender. Jammer genoeg is de rubriek inmiddels beëindigd.

Een fenomeen dat vaart bracht in de literatuur van het Limburgs is dat van de 'teruggekeerde' literatoren: Limburgse schrijvers in het Nederlands gingen ertoe over om ook in het Limburgs te publiceren. Alle verworvenheden van hun schrijverschap in het Nederlands kwamen met die 'teruggekeerden' in dienst van het Limburgs. In het vervolg van dit boek zal enkele malen gewezen worden op dit verschijnsel.

Pas de laatste tijd wordt de auteurs in het Limburgs gevraagd om teksten te schrijven in opdracht. Als er bepaalde teksten nodig zijn maar niet voorhanden, worden er opdrachten gegeven. Bij theaterwerk is dat al een vaker voorkomende situatie. Ook voor andere tekstsoorten wordt er steeds meer in opdracht gewerkt. Communicatiebureaus bedenken thans de ene na de andere slagzin voor bedrijven die zich ook in het Limburgs willen profileren.

Sterke trekken heeft de literatuur in het Limburgs ook. Het voornaamste is misschien wel het engagement van de auteurs met de taal. Auteurs zoeken elkaar op en bekijken elkaars werk. Men getuigt als het ware van de bruik-

baarheid van de taal voor het literaire werk. Moderne vormen zijn daarbij geen enkele barrière. Zelfs de zoektocht om uitgevers te vinden nemen ze voor lief. Van de andere kant zijn de auteurs ook bijna altijd verzekerd van een grote groep geïnteresseerden. Gelukkig bestaat sinds enkele jaren uitgeverij TIC. Daar liggen nieuwe kansen voor Limburgse auteurs. Bij die uitgeverij zijn intussen niet alleen een hele serie nieuwe Limburgse boeken verschenen, er is ook werk gemaakt van bloemlezingen en thematische overzichten.

Van het toneel kan ook gezegd worden dat het het Limburgs ontdekt heeft. Meer dan 25 jaar Heerlens Streektheater heeft waarschijnlijk als lichtend voorbeeld gediend. Ook het gegeven dat die theatergroep telkens weer nieuwe stukken liet schrijven, heeft vernieuwend en inspirerend gewerkt. Werd in vroeger tijden vaak om didactische redenen in het Nederlands gespeeld, thans is men daaraan voorbij en speelt men in het Limburgs.

Een verrassende ontwikkeling is het gebruik van Limburgstalige teksten bij composities voor moderne blaasmuziek. De componist Hardy Mertens loopt hierin voorop.

De rijkdom van het Limburgse taalleven is maar voor een deel in dit boekje te constateren. Dat heeft verschillende redenen. Een daarvan is dat ik niet in alle drie de beschreven steden het complete stadstaalleven meegemaakt heb. Sinds 1976 woon ik in Roermond: daar heb ik, zeker vanaf 1980, wel zowat alles wat er in het Roermonds gebeurt, meebeleefd. Maar in Venlo en Sittard ben ik alleen deelgenoot geweest van die evenementen die me door hun uitzonderlijke karakter naar die steden haalden. Mijn lezers zullen dat ongetwijfeld merken. Het verhaal over Roermond en het Roermonds is doorleefder dan de beide andere. Hopelijk stoort men zich daar niet al te erg aan. Het is allerminst mijn bedoeling om een of ander stadsdialect te bevoordelen.

Dit werk is er een uit een serie. Degene die andere delen daarvan ter vergelijking naast dit deel legt, zal ontdekken dat het bouwschema hiervan anders is. Het voornaamste verschil is wel dat in dit boek een stuk over het Limburgs in het algemeen staat. Zou dat hier niet gestaan hebben, dan zouden de nu in het algemeen opgesomde kenmerken bij ieder stadsdialect apart vermeld moeten worden. Dat zou onnodige herhalingen opleveren. Vandaar de enigszins gewijzigde opzet. In de paragrafen 'De taaltrots van de (Venlonaren, Roermondenaren, Sittardenaren)' komt telkens het werk van de

bekendste schrijvers, dichters en liedzangers ter sprake. In de paragrafen 'Studies over het (Venloos, Rormonds, Sittards)' wordt een beschrijving gegeven van de belangrijkste taalkundige publicaties.

Het was een plezier om in een zeer drukke tijd (met verandering van werkkring) dit werk te kunnen doen. In een variatie op het alternatief Limburgs volkslied uit de jaren veertig van de vorige eeuw van de hand van Peter Braun kan ik zeggen dat dat gebeurde vanuit de geest '... ik hald, ich haaj, ich hawt van dich, mien Limburgs'.

1. Algemene opmerkingen over het Limburgs

1.1 Het aanzien van het Limburgs en de zorg ervoor

In Limburg hebben de stadsdialecten hoog aanzien. Allereerst is dat bij de sprekers van die dialecten zelf, maar ook bij andere Limburgssprekenden. Limburgse dialecten worden ook in de steden door alle klassen en standen heen gesproken. Dorpsdialecten worden trouwens niet geminacht, al merken stedelingen weleens op dat er 'in de dörper róndjóm' boers gesproken wordt. De voorsprong die Limburgse stedelingen bijna altijd hebben op hun provinciegenoten uit de dorpen, is dat er in de steden telkens een veel langere traditie is van schriftelijk Limburgs. De traditie om in het Limburgs te schrijven ontstaat in de dorpen pas rond 1900, uitzonderingen daargelaten. Dat Venlo, Roermond en Sittard teksten van ver voor 1900 hebben, ondersteunt deze stelling.

Een absolute maat voor de waardering door de burgers van hun stadsdialecten is niet te geven. Rob Belemans heeft weleens het aantal cafés met duidelijke dialectnamen geteld voor een aantal plaatsen en die vergeleken. Zijn stelling was: 'Hoe meer dialectnamen er percentsgewijs zijn, hoe hoger de waardering van het plaatselijk dialect'. In Nederlands Limburg telde hij percentsgewijs aanmerkelijk meer cafés met een dialectnaam dan in Belgisch Limburg. Kerkrade en Maastricht liepen (lopen?) in Nederland voorop: één op drie cafés heeft een Limburgse naam. De andere regio's volgen: één op vijf.

Een andere willekeurige maat is de organisatie van de vereniging Veldeke. Deze bestaat sinds januari 1926. In haar doelstellingen staat dat zij ernaar streeft om de Limburgse volkscultuur en met name het Limburgs in levend gebruik te houden in Nederlands- en Belgisch-Limburg. Het overgrote deel van haar leden woont in Nederlands-Limburg.

Organisaties die zich inzetten voor het Limburgs

Veldeke, een organisatie van 3500 leden per 1 januari 2001, is georganiseerd in kringen. Daarin is in principe een stad of een groot dorp het centrum: Maastricht, Beek-Geleen, Valkenburg, Heerlen, Sittard, Echt, Roermond, Weert, Venlo, Venray. Er bestaan twee 'streekkringen': 'Róndum Mamelis' (Mamelis is een Benedictijnerabdij tussen Wittem en Vaals) en de kring 'Belgisch-Limburg'. De steden waarover het in dit boekje gaat, zijn alle drie centrum van een kring. Dat betekent dat er in Venlo, Roermond en Sittard een georganiseerde groep is van ijveraars voor het Limburgs. Per 1 januari 2001 waren er dat in Venlo 275, in Roermond 285 en in Sittard 436.

Men ijvert in die steden niet alleen voor het dialect van de plaats alleen: Veldeke kijkt fundamenteel naar alle Limburgse dialecten. Het werk van die lokale Veldekekringen wordt hier verder niet speciaal besproken. Maar Veldeke heeft nu al meer dan 75 jaar steeds weer, in goede en slechte tijden, op de bres gestaan voor het Limburgs in het algemeen en de stadsdialecten in het bijzonder. Dat gebeurde veelal op Veldeke-avonden: avonden waarbij allerlei aspecten van de Limburgse taalcultuur gevierd werden en worden. Het zijn voordrachtsavonden, avonden over literatuur, volkskunst, liedkunst, culinaire avonden, avonden met grote dictees (geïnspireerd op het Nationale Dictee), lees- en schrijfcursussen. Veldeke-Limburg is te vinden op de website www.veldeke.net.

Het schijnt dat er geen grotere dialectvereniging in Europa bestaat dan Veldeke. In andere Nederlandse of Vlaamse dialectgebieden bestaat geen enkele vereniging die het hele gebied van de emancipatie van een taal voor haar rekening neemt. In Friesland bestaan er officiële provinciale instanties die ijveren voor het Fries, in de Saksische gebieden (de Friese stellingwerven, Groningen, Drenthe, Overijssel en de Gelderse Achterhoek) kent men het verschijnsel van de Schrieversrondten: kringen van dialectauteurs die de zorg voor de regionale taal op zich genomen hebben. Ook in het Rijnland

vindt men lokale en klein-regionale schrijversorganisaties. Een echte volksvereniging als Veldeke schijnt uniek te zijn; even uniek schijnt het te zijn dat een dergelijke taalemancipatiebeweging al meer dan 75 jaar bestaat en haar werk doet.

Sinds 1992 werkt de Stichting Dialect- en Cultuur-Onderwijs Limburg (DOL) los van Veldeke vooral aan publicaties en onderwijsprojecten. DOL is in aanpak gericht op de bonte verscheidenheid in de Limburgse dialecten.

De Werkgroep Algemeen Geschreven Limburgs is vooral actief op een website: www.limburghuis.nl. Het ideaal van deze werkgroep is om te komen tot een algemeen aanvaarde Limburgse schrijftaal die 'boven' de gesproken dialecten staat.

Beide net genoemde organisaties zijn niet gericht op het winnen van leden, wel op het aantrekken van mensen die vanuit dezelfde idealen willen werken aan projecten in het belang van het Limburgs.

De waardering voor dialecten ontstaat natuurlijk niet door organisaties. Deze geven er alleen vorm aan. De waardering voor het Limburgs krijgen de Limburgssprekenden van huis uit mee. Bovendien is die waardering als het ware op straat te merken. Het Limburgs wordt zonder aarzelen gesproken, ook tegen onbekenden buitenshuis. Er is geen enkele terughoudendheid in dit opzicht.

Dat is des te merkwaardiger als men bedenkt dat het Limburgs tot voor een jaar of tien weinig officiële steun kreeg. In peuterspeelzalen is het nog steeds alleen de taal van leidster tot individuele peuter: mededelingen voor allen en verhalen gaan in het algemeen in het Nederlands. In de basisschool heeft het Limburgs geen structurele plaats; onze ervaring is dat het alleen rond carnaval echt in de klas voorkomt. Datzelfde geldt voor het vervolgonderwijs: ook daar is het enkel zeer in de marge aanwezig. Van de tekstrijkdom in het Limburgs wordt in het onderwijs nauwelijks gebruik gemaakt. Groepen als 'Rôwwen Hèze' en 'Neet oet Lottum' trekken landelijk duizenden jongeren. Hun teksten blijven buiten het onderwijs.

Ook vanuit het openbare leven kon men tot voor tien jaar geen grote waardering leren. De regionale Limburgse radio en televisie presenteert zich nog steeds in het Nederlands. Echt belangrijke onderwerpen behandelt men uitsluitend in die taal. Zelfs het weerbericht is altijd in het Nederlands.

Landelijke en provinciale erkenning; de provinciale overheid

Sinds de erkenning van het Limburgs (op 20 februari 1997) is er veel veranderd. Vanuit het provinciebestuur komt thans geregeld het geluid dat het Limburgs belangrijk is en dat het moet blijven bestaan in al zijn bonte verscheidenheid. Het lijkt erop dat deze officiële ondersteuning ontstaan is uit de wil daartoe van de individuele Limburger via de dialectorganisaties. Hij of zij heeft zich niet laten aanpraten dat zijn of haar moedertaal van minder cultureel belang is dan welke andere taal. In ieder geval is thans vanuit de provinciale overheid de nodige zorg voor het Limburgs te constateren. Voor het eerst is er een beleid geformuleerd dat erop gericht is om het Limburgs als eerste taal van Limburgse mensen te behouden. Dat is van wezenlijke betekenis: het provinciebestuur stelt zich achter degenen die het Limburgs doorgeven als moedertaal aan hun kinderen.

Sinds 2001 is er een streektaalfunctionaris benoemd in een volledige baan door de provincie Limburg. Zijn taak is het om de Limburgers nog meer dan tot nu toe aan het Limburgs te binden. Daartoe volgt hij de actualiteit en werkt hij aan projecten die gericht zijn op grotere waardering voor het Limburgs. De schriftelijke vorm van die taal heeft ook zijn speciale zorg.

De lokale overheden

De lokale overheden raken natuurlijk mee geïnspireerd door het provinciale voorbeeld. Hebben zij in het verleden de lokale groepen die zich inzetten voor het behoud en de bestudering van het Limburgs al flink gesteund met woorden en financiën, nu doen ze dat met de steun van de provinciale overheid in de rug. Via de streektaalfunctionaris probeert men thans ook te komen tot samenwerking in groter dan alleen lokaal verband.

De waardering voor het Limburgs

Alhoewel er geen metingen zijn naar waardering door Limburgers van het Limburgs, kan men toch waarnemen dat men het Limburgs waardeert.
De allereerste waarneming van waardering van het Limburgs kan men met het grootste gemak op straat doen. Men hoeft maar weinig moeite te doen om Limburgs te horen. Gesprekken op straat en in winkels, ook met onbe-

kenden, gaan zonder blikken of blozen in het Limburgs. Ook aan loketten wordt die taal zonder bedenken gebruikt. De meer geoefende luisteraar zal al snel opmerken dat het gebruik van verschillende plaatselijke varianten helemaal geen probleem is. Bij zakelijke conversatie (aan de kassa, aan de toonbank) zijn die verschillen ook geen discussiepunt. Maar er zijn meer uitingen van waardering.

De eerste demonstratie daarvan is misschien wel geweest dat men indertijd huizen niet langer Franse of Nederlandse maar Limburgse namen gaf (*Oos nès*, 'Ons nest'; *Hoes De Trepkes*, 'Huize de Trapjes'), cafés volgden in groten getale, vervolgens werden auto's en – vooral – boten van Limburgse namen voorzien. Straatnamen behoren tot het publieksdomein: die worden zelden verlimburgst als ze eenmaal in de Nederlandse vorm bestaan. Maar bij nieuwe naamgeving komen er Limburgse namen. *Aan de greune paol* 'Aan de groene paal' in Grevenbicht is misschien wel de eerste geweest in een nieuwe trend.

In kranten en huis-aan-huisbladen kan men de waardering voor het Limburgs ook merken. De afdeling 'familieadvertenties' in elke Limburgse krant laat heel wat Limburgs zien. De familierubriek op de kabeltelevisie gaat ook voor een groot deel in het Limburgs. Rouwadvertenties zijn geregeld in het Limburgs. Ook herinneringsprentjes bij begrafenissen geven soms grote stukken tekst in het Limburgs. Soms worden adressen op poststukken ook voorzien van adressen in het Limburgs. Op zich is dat voor de post geen enkel probleem trouwens, als de postcode en het huisnummer maar kloppen... Maar een teken van waardering van het Limburgs is het zeker.

Het meest ingrijpende punt van waarderen is het doorgeven van het Limburgs door ouders aan de jonge generatie. Dat is dan ook jammer genoeg het meest zwakke punt in het hele verhaal van waarderen. Uit tellingen in basisscholen blijkt dat het aantal Limburgssprekende kinderen nog steeds afneemt. Ouders lijken het Limburgs wel voor zichzelf maar niet voor hun kinderen te waarderen. Hoe deze trend omgebogen kan worden, lijkt een probleem voor de provinciale taalbeleidsmakers en de streektaalfunctionaris. In werkelijkheid is het een probleem van verantwoordelijkheid: in hoeverre is ieder individu verantwoordelijk voor het doorgeven van een stuk algemene cultuur? Dat het verschijnsel van dreigend taalverlies en de daarop volgende taaldood over de hele wereld te constateren is, maakt het probleem voor de Limburgse taalsituatie niet draaglijker.

In welke absolute mate de Limburgers hun Limburgs waarderen, is niet in hard cijfermateriaal weer te geven: er bestaan geen gegevens over. Als deel van het gunstige provinciale beleid ten aanzien van het Limburgs wordt hierover via de website van de provincie (www.limburg.nl) tot 31 maart 2002 geënqueteerd. Daarna weten we wellicht meer. Voorlopig zeggen wij dat de Limburgers hun Limburgs zeer waarderen.

Venlo, Roermond en Sittard en hun eigen dialect

In de drie steden die hier besproken worden, bestaat een Veldekekring. In alle drie is dat al zo gedurende lange tijd. Na de Tweede Wereldoorlog is Veldeke als het ware opgedeeld in kringen, die, zoals gezegd, op lokaal niveau actief zijn.

De plaatselijke activiteiten zijn natuurlijk niet alleen de al opgesomde verenigingsactiviteiten. De leden van Veldeke zijn allereerst gewone burgers in hun samenleving. Zij praten met anderen over hun waardering voor het Limburgs: het is – lijkt het – een eeuwigdurend thema. Zij hebben de bewuste keuze gemaakt om steun te geven aan de dialectvereniging. De reden daarvoor kan zijn dat men de bijeenkomsten en activiteiten aangenaam vindt. Het kan zijn dat men denkt dat het Limburgs in de tegenwoordige tijd bijzonder bedreigd is (dat is een gedachte die als het ware met de tijd 'meeschuift'). Het kan zijn dat men lid wordt om principiële redenen. Het provinciale en lokale bestuur gaat ervan uit dat mensen lid worden om principiële redenen. Het aantal leden wordt dan ook van tijd tot tijd politiek gebruikt. Zeker de Veldekeleden zullen het gesprek over het Limburgs overal waar ze komen, blijven voeren.

Opmerkelijk in de Limburgse steden, dus ook in Venlo, Roermond en Sittard, is de interesse vanuit het bedrijfsleven. Niet alleen bedrijven die zich afficheren met de naam 'Limburg' of met de naam van een stad steunen Veldeke. Uitgaven en producties worden vaak door lokale bedrijven gesponsord. Ook presenteren sommige bedrijven zich graag als bedrijven waarbinnen het Limburgs gewaardeerd wordt. De waardering voor het Limburgs in het bedrijfsleven is groot te noemen.

1.2 Het typische van de Limburgse dialecten

De benamingen 'plat' en 'Limburgs'

De namen 'Limburg' en 'Limburgs' zijn pas in het begin van de negentiende eeuw ingevoerd. Toen koning Willem I een naam moest geven aan de nieuwe provincie met daarin steden als Maastricht, Roermond, Venlo, Hasselt, Maaseik kreeg hij het voorstel om er de naam 'Maastricht' aan te geven. Hij deed dat niet: hij gaf er op eigen houtje de naam 'Limburg' aan, wat het nodige protest uitlokte. Zijn vrouw stamde van de burcht Limbourg bij Verviers in Wallonië: haar naam dreigde uit te sterven. Met de provincienaam is die gered!

De naam 'Limburg' sloeg aan. Nog geen halve eeuw later voelde men zich al 'Limburger' en sprak men 'Limburgs'. De oude volksbenaming voor de eigen taal in Limburg is overigens 'plat'. Dat woord betekent in Limburg helemaal niet 'platvloers'. Het was en is nog vaak de gewone aanduiding voor de traditionele regionale taal. In 2001 werden de Limburgers bijvoorbeeld uitgenodigd om een dialectpresentatie mee te maken met de lokkende aanmoediging 'Preuf 't plat!' In het Nederlands vertaald is dat ongeveer: 'Proef de volkstaal!' In Limburg wordt dat zinnetje trouwens geïnterpreteerd als 'Proef *onze* volkstaal': het is een typisch voorbeeld van het gebruik van het lidwoord van bepaaldheid in plaats van het bezittelijk voornaamwoord.

De benaming 'Limburgs' bestaat ook. Die vervangt thans vaak de term 'plat' in de betekenis die die term van oudsher heeft: 'volkstaal zonder dat men let op de verschillen van plaats tot plaats'. Men kan dat 'plat' nader preciseren door de naam te noemen van een plaatselijk dialect: Venloos, Roermonds, Sittards. Men kan dus zeggen: 'Ik spraek plat, namelik Venloos'.

Men kan die term 'plat' (en dus ook het jongere 'Limburgs') zien als een algemene aanduiding die aangeeft dat men onderlinge verwantschap onderkent, ondanks de lokale verschillen.

'Hoog-Hollands' en 'Hoog-Duits' zijn de traditionele namen voor de officiëlere talen. Pas de laatste 25 jaar gebruikt men de benaming 'Nederlands' voor wat voordien 'Hollands' of in Zuid-Limburg 'Hollesj' heette en nog heel vaak heet.

In dit boek wordt de naam 'Limburgs' gebruikt. Dat gebeurt in de wetenschap dat niet-Limburgers die term vaker gebruiken dan de Limburgers zelf.

Het Limburgse woordaccent

Het meest typisch aan Limburgse dialecten is dat je sommige woorden kunt uitspreken met twee verschillende maar wel vastliggende intonaties. Bij elk van die twee intonaties betekent het woord iets anders. Het Nederlands heeft dat verschijnsel niet: het komt niet erg vaak voor in talen. Het Litouws, het Servo-Kroatisch en het Papiamentu kennen dat ook. In het Limburgs heb je een aantal woorden met

a. stoottoon: dalende intonatie, wat inhoudt dat de toon van de lettergreep daalt van begin naar einde (het Nederlands heeft deze intonatie ook);
b. sleeptoon. Die is typisch Limburgs. Ze komt op twee manieren voor: ten eerste vlak voor een lange spreekpauze; de toon zakt, stijgt hoger dan hij begon, en zakt weer een beetje. Die beweging speelt zich af in één lettergreep. De lettergreep wordt hierbij ook nog eens langer gerekt. Het klinkt zeer on-Nederlands. Ten tweede: gewoon in de zin, dus niet voor een pauze: de toon zakt nauwelijks. Ook dit klinkt on-Nederlands maar het valt niet zo op als het eerste.

Volgens de taalkundigen is de sleeptoon de originele toon van het Limburgs; de stoottoon zou een latere ontwikkeling zijn. Als dat waar is, is het on-Nederlandse deel van die twee woordaccenten oorspronkelijk Limburgs. Enkele voorbeelden. Als een Limburger het woord 'bein' uitspreekt met dalende intonatie, betekent dat woord 'benen': een zelfstandig naamwoord in het meervoud. Als hij het uitspreekt met de intonatie 'dalend – stijgend – ietsje dalend' vóór pauze, of met de intonatie 'nauwelijks dalend', dan betekent dat woord 'been': een zelfstandig naamwoord in het enkelvoud. Als een Limburger het woord 'zeven' uitspreekt, met op de -ee- dalende intonatie, dan betekent dat woord 'zeven, door een zeef halen'; als hij het echter met de intonatie 'nauwelijks dalend' uitspreekt, dan betekent het 'het getal zeven'.

Limburgers hoeven helemaal geen moeite te doen om te horen of het woord sleeptoon of stoottoon heeft. Zij hebben hun taal met die typische 'kronkel' erin onbewust in zich opgenomen. Hun oren en ook hun mond staan ernaar.

Als men op latere leeftijd dan circa 16 jaar het verschil tussen sleep- en stoottoon moet leren horen en leren uitspreken, is dat erg moeilijk. Niet-Limburgers die Limburgs als tweede taal spreken (dat zijn er gelukkig heel wat: er is vraag naar cursussen-Limburgs!) vallen vaak op omdat zij geen

sleeptonen kunnen 'maken'. Zij spreken dan Limburgs met een accent...

Veel Limburgers, vaak ook degenen die geen dialect meer spreken, houden de sleeptoon in hun taalgebruik als ze Nederlands spreken. Ongeoefende en on-Limburgse oren horen dat als 'zingen'. Veel Limburgers hebben of krijgen kromme tenen als ze hun streekgenoten op die manier voor radio of tv Nederlands horen spreken.

Er is een telling waaruit blijkt dat één op de zeven lettergrepen sleeptoon heeft. Om de zeven lettergrepen hoor je iets on-Nederlands. Dat valt op. Als Nederlandssprekende Limburgers de sleeptoon niet weten weg te werken, hoor je dat on-Nederlandse accent ook zowat om de zeven lettergrepen.

Men zou denken dat de Limburgers het Nederlands dan wel zullen leren zonder sleeptoon: als een compleet vreemde taal. Dat is niet zo. Een aantal kenmerken van het Limburgs gaat onbewust mee naar het Nederlands. Limburgssprekenden-van-huis-uit geven, vooral als ze intuïtief met het Nederlands bezig zijn, alle Nederlandse woorden sleeptoon mee waarvan zij 'weten' dat ze sleeptoon hebben in het Limburgs. Ze doen dat zelfs in overeenkomstige gevallen: naar analogie dus.

Het werkwoord *kriege* heeft verplicht sleeptoon in het Limburgs. Het Nederlandse werkwoord *krijgen* krijgt 'dus' ook sleeptoon. 'Dus' krijgt het meervoudige zelfstandige naamwoord *twijgen* in het Nederlands ook sleeptoon. Het zelfstandig naamwoord *teen* heeft in het Limburgs verplicht sleeptoon. 'Dus' heeft het Nederlandse woord *teen* dat ook. Het meervoud *tenen* heeft 'dus' ook sleeptoon.

Het Limburgse woord *pink* heeft verplicht sleeptoon. 'Dus' krijgt het Nederlandse woord *pink* ook sleeptoon. Het Nederlandse bijvoeglijk naamwoord of bijwoord *link* krijgt 'dus' ook sleeptoon.

Het ont-Limburgsen van het Nederlands van Limburgers die voor de landelijke radio of televisie komen, houdt voornamelijk in dat de sleeptoon uit hun Nederlands gehaald wordt. Dat gebeurt in behandelingen bij logopedisten die vaak nog nooit van sleep- en stoottoon gehoord hebben...

Veel Limburgers, waaronder uw schrijver, vinden dat ont-Limburgsen kwalijk. Een goede standaardtaal moet alle accenten toelaten, als de verstaanbaarheid maar niet in het geding is. Taalvaardig zijn in het Nederlands is immers niet afhankelijk van sleeptoon of stoottoon. Op papier zie je – uiteraard – al helemaal niets van een sleeptoon. Dat je virtuoos kunt zijn in het Nederlands ook al is je gesproken Nederlands doorspekt met sleeptonen

bewijzen heel wat Limburgse auteurs in het Nederlands (Pierre Kemp, Leo Herbergs, Ton van Reen, Jacques Graus).

Een standaardtaal die maar in één accent gesproken mag worden, bevoordeelt degenen die dat accent van huis uit meekrijgen veel te sterk. De discussie hierover komt maar niet van de grond. De praktijk van het leven blijft nog steeds dat niet-westelijke accenten nauwelijks getolereerd worden.

Nog kwalijker is het, dat nieuwslezers voor Limburgse regionale radio- en televisiestations geselecteerd lijken te worden op hun ont-Limburgst accent. Regionaal werkt men mee aan het instandhouden van de mythe dat het Nederlands een westelijk accent moet hebben. Ook in andere regio's valt ons dit verschijnsel op.

Limburgse klanken

In Nederland wordt vaak gezegd dat Limburgers spreken 'met de zachte gee'. Als men dat zegt, probeert men vaak om die g te imiteren. Op zich is dat helemaal niet moeilijk: in de meeste regio's in Nederland worden wel stemhebbende g's geproduceerd. Maar met die stereotypering is iets anders aan de hand. Men spreekt de g- stemhebbend uit; na die g- realiseert men een -ee. In de meeste gevallen waarin wij die stereotypering met behulp van het woord 'gee' horen, blijkt dat men de -ee typisch uitspreekt. Men bedoelt de g- te typeren, maar men typeert veel meer de -ee door deze als volledige eenklank te laten verlopen. Hoe dat kan, wordt in het vervolg uitgelegd voor -ee- en -oo-.

Als men de spraakklanken van Limburgse dialecten beluistert en die vergelijkt met die uit westelijk Standaardnederlands, blijken de klinkers uit het Limburgs het meest af te wijken.

1. de -ee- en de -oo-

In het Limburgs worden de -ee- en de -oo- uitgesproken als volledige eenklanken. Dat wil zeggen dat de plaats van articulatie tijdens het verloop van de klinker nauwelijks verandert. In westelijk Standaardnederlands verloopt de -ee in de richting van de -ie en de -oo in de richting van de -oe. Beide klanken zijn naar het einde toe diftongisch. In de Nederlandse woorden 'zee' en 'zo' aan het einde van een zin is het verschil heel goed te horen, vooral als de spreker intuïtief Limburgs-Nederlands spreekt. Ontlimburgsen

(hierboven is die term al genoemd) houdt ook in dat de -ee- en de -oo- anders dan in het Limburgs uitgesproken gaan worden: meer als een diftong, een tweeklank.

2. de -uu

De -uu aan het einde van een woord klinkt in het Limburgs anders dan in westelijk Nederlands. In het Limburgs wordt de -uu aan het einde van een woord altijd uitgesproken met een lichte ie- of j-naslag. Het Nederlands woordje 'nu' klinkt door Limburgers intuïtief uitgesproken als 'nuu-ie'. In westelijk Nederlands klinkt dat enkel als (hier bewust foutief gespeld) 'nuu'. Alle woorden die eindigen op -uu krijgen in het Limburgs en in intuïtief Limburgs-Nederlands dat ie- of -j-achtig einde. Natuurlijk valt dat het meeste op als die -uu vlak voor een spreekpauze staat. Het woord 'paraplu' heeft in het Limburgs en in intuïtief Limburgs-Nederlands altijd een afsluitende -j.

3. de -ui

De -ui aan het woordeinde ('bui') of vóór een volgende klinker ('buien') heeft in het Limburgs en in intuïtief Limburgs-Nederlands altijd een -j- of ie-achtig einde. In westelijk Nederlands gaat dat ui-einde soms in de richting van een -w. RTL-weerman John Bernards 'buiw' en 'buiwen' zijn daar voorbeelden van. Het Limburgs kent diezelfde woorden ook. Ze klinken (overdreven gespeld) als 'bui-ie' en 'bui-ie-e'.

4. de -oe

De oe- aan het woordeinde (Venloos-Roermonds 'koe'; in het Sittards is dat 'koo') klinkt in het Limburgs en in intuïtief Limburgs-Nederlands met een -w-einde. Overdreven gespeld klinkt 'koe' dus als 'koew'. U mist hier een opmerking over de oe vóór een klinker. Dat is niet toevallig. De ontwikkeling van een -d- tussen twee klinkers in heeft in een deel van Limburg een -j- opgeleverd, in een ander deel een -w-. Het Nederlandse woord 'luiden van een klok' is in het Venloos en Roermonds 'loeje', in het Sittards 'loewe'. Het bekende liedje van Frits Rademacher, een Sittardenaar, heet 'Loewende klokke van Limburg mie landj'. In het Roermonds is dat: 'Loejende klokke van Limburg mie(n) landj'. In het Venloos is dat: 'Loejende klokke van Limburg mien land'.

5. de korte -a-

De korte -a- klinkt in het Limburgs over het algemeen wat donkerder dan de vergelijkbare klank in Standaardnederlands. Het Venloos is wat dat betreft een uitzondering: het heeft (net als de dialecten van Heerlen, Kerkrade, Vaals en de dorpen tussen die drie plaatsen) een heldere korte -a- die de richting uitgaat van de korte -æ-. Bij de jongeren uit deze plaatsen gaat deze klank steeds meer in de richting van de algemeen-Limburgse korte -a- die hierboven gekarakteriseerd is.

6. de -r-

Het stereotiep (hoor de quasi-Limburgse reclames!) wil dat het Limburgs uitgesproken wordt met een keel- of brouw-r. Het is welhaast zeker dat het negentiende-eeuwse Limburgs in alle plaatsen met rollende -r (tong-r) uitgesproken werd. In veel dorpen spreken ouderen nu nog met rollende -r. Binnen Limburg wordt de Maaskant (Elsloo, Stein, Meers, Ohé en Laak, Stevensweert, Neer) als vaste locatie van die -r gezien. Ook dat is een stereotiep. In de dorpen langs de Maas is de rollende -r het langst bewaard gebleven. Dat is iets anders dan dat de rollende -r kenmerkend zou zijn voor het Maasland. Jonge Maaskanters spreken ook al niet meer met rollende -r.

In de Limburgse steden is de rollende -r niet meer in gebruik. Overal in Venlo, Roermond en Sittard klinkt de keel- of brouw-r. In het Maastrichts ligt die -r overigens het diepste in de keel.

7. de w-

De Limburgse w- is niet labio-dentaal, zoals de Nederlandse, maar bilabiaal, alhoewel niet extreem. Anders gezegd: Limburgers produceren de w- door boven- en onderlip bijna tegen elkaar aan te zetten. In westelijk Standaardnederlands gebeurt dat door de onderlip tegen de onderkant van de bovenste snijtanden te zetten. De Limburgse bilabiale w- is getemperd. Een minder getemperde vorm komt voor in het intuïtieve Nederlands van Surinamers en Antillianen.

Samenvattend kan men zeggen dat het Limburgs in een groot aantal klankaspecten van het Nederlands afwijkt. Het accent dat te horen is in intuïtief Limburgs-Nederlands wijkt sterk af van wat gebruikelijk is in westelijk Nederlands. Men noemt dat accent op grond van onbekendheid ermee exotisch. Dat is het natuurlijk niet: het is even autochtoon als het westelijk accent. Alleen: het is autochtoon in een andere regio.

De Limburgse intonatie

Bij ja/nee-vragen is de intonatie van het Limburgs heel anders dan die van het Nederlands. Ja/nee-vragen zijn vragen die als ideaal antwoord 'ja' of 'nee' hebben. Het zijn altijd vragen (hier volgen Roermondse voorbeelden) die beginnen met een persoonsvorm:

Geis se mit?	'Ga je mee?'
Wachs se nog effe op mich?	'Wacht je nog even op mij?'
Kump 't op tied?	'Komt het op tijd?

In het Nederlands stijgt de intonatie naar het einde van de vraag toe. In het Limburgs stijgt de intonatie gaandeweg de zin nauwelijks. In gewone gesprekken komen vaak ja-nee-vragen voor. Als een niet-Limburger met een Limburger spreekt, zal deze intonatie geregeld doorklinken.

Ook bij opsommingen (*ich had bie mich: 'n potlood, 'n pen, 'ne liniaal, 'ne passer, 'n etui!* 'Ik had bij me: een potlood, een pen, een liniaal, een passer, een etui!') is de Limburgse intonatie heel anders. De toon gaat niet (als in het Nederlands) omhoog na elk stukje van de opsomming. De Limburgse opsomtoon is vlak van intonatie. Dergelijke opsommingen komen niet zo heel erg vaak voor in gewone gesprekken. Door dit type zal 'de Limburger' niet zo snel opvallen.

Die toon blijft ook op dezelfde vlakke hoogte als je als Limburgssprekende een pauze maakt maar door toonhoogte laat merken dat je nog niet uitgepraat bent. In het Nederlands gaat de toon veel meer omhoog dan in het Limburgs. Die toon die laat horen dat je nog niet uitgesproken bent, hoor je heel vaak als je langer dan enkele seconden met elkaar spreekt. Als je Limburgse gesprekspartner die toon niet 'Hollands' maakt in zijn Nederlands, hoor je elke keer dat hij of zij adem haalt binnen één spreekbeurt dat je spreekt met een Limburger.

Men zou na deze beschouwingen over twee verschijnselen zeggen dat het Limburgs niet zangerig is. Toch wordt het altijd zo genoemd. Anderen vinden het zangerig omdat het zo afwijkt in zinsmelodie, vooral in die toon voor een pauze. De sleeptoon maakt het Limburgs nog exotischer voor 'Hollandse' oren. Men noemt het dan maar zangerig. Limburgers vinden dat maar een rare kwalificatie: zij vinden hun taal, hun accent, hun zinsmelodie

heel gewoon, uiteraard. Heel vaak vinden zij het zelfs aanstellerig als Limburgers die Nederlands spreken dat verhollandsen en zonder Limburgse eigenaardigheden doen. Toon Hermans (een Sittardenaar) mocht dat doen: hij liet op andere manieren merken dat het Sittards hem zeer nauw aan het hart lag. Toon liet trouwens onbewust nog heel wat sleeptonen horen in zijn Nederlands.

Limburgse meervouden

In het Nederlands heb je *het-* en *de-zelfstandige naamwoorden*. Je moet zeggen 'het boek', 'de kast' en 'de tafel'. In het Limburgs heb je drie soorten zelfstandige naamwoorden:

1. onzijdige: die hebben als lidwoord ''t': ze vallen ongeveer samen met de het-woorden uit het Nederlands; *'t maedje* ('het meisje'), *'t dink* ('het ding');
2. mannelijke: die hebben als lidwoord 'dae': *dae jóng, dae s(j)tier; dae s(j)tool;*
3. vrouwelijke: die hebben als lidwoord 'die': *die taofel, die zón.*

Die drie soorten zelfstandige naamwoorden hebben elk hun eigen ingewikkelde meervoudsregels.

1. onzijdige woorden krijgen in principe -er: *dörp – dörper, daak – daker* ('dorp-dorpen, dak – daken'). Het Nederlands zorgt ervoor dat thans veel jongeren de slot-r weglaten: *dörpe, dake.*
2. mannelijke woorden krijgen in principe umlaut: *s(j)tool – s(j)teul* ('stoel – stoelen'). Ook verandert hun sleeptoon in stoottoon: *s(j)laag-sjlaeg* ('slag – slagen'). Niet alle klinkers kunnen umlaut krijgen. Woorden met bijvoorbeeld -ie- -ee- -eu- krijgen die niet. Woorden met dergelijke klinkers veranderen soms van toon; ze krijgen een -e als meervoud en hun eindmedeklinker wordt verzacht, als dat kan: *breef – breve* ('brief – brieven'), *reek – reke* ('riek – rieken');
3. vrouwelijke woorden krijgen een -e als meervoud: *trap – trappe* ('trap – trappen'), *paer – paere* ('peer – peren').

Er zijn veel uitzonderingen op deze regels. Voor de taallerende Limburger is dat geen probleem: het Limburgs wordt op het gehoor geleerd: dan heb je geen weet van uitzonderingen.

Het stelsel van meervoudsvormen in het Limburgs staat thans onder grote druk van het geheel van regels in het Nederlands. Het Nederlands is de taal van de school. Als jongeren twijfelen over een vorm, is het Nederlands bijna altijd een uitkomst. Vooral de mannelijke en onzijdige meervoudsvormen worden steeds meer als in het Nederlands. Dat is niet verwonderlijk: de meervouden van vrouwelijke zelfstandige naamwoorden worden al van oudsher gevormd als in het Nederlands.

Limburgse verkleinwoorden

In het Nederlands worden verkleinwoorden van zelfstandige naamwoorden in de regel gevormd met het achtervoegsel -je: *kast – kastje, vloer – vloertje, vaas – vaasje, pot – potje, groep – groepje.* Als het grondwoord eindigt op korte klinker gevolgd door een stemhebbende medeklinker komt het achtervoegsel -etje: *kam – kammetje, kom – kommetje, bal – balletje.* Als het grondwoord eindigt op lange klinker gevolgd door -m, volgt het achtervoegsel -pje: *boom – boompje, raam – raampje, riem – riempje* (het verkleinwoord *riemetje* verraadt dat men de -ie- als korte klinker ervaart). Het Limburgs heeft een heel ander systeem. De vaste uitgang van het verkleinwoord is -ke: *vel – velke* 'vel – velletje', *bril – brilke* 'bril – brilletje'. Als het grondwoord eindigt op -k of -nk is die uitgang -ske: *bek – bekske* 'bek – bekje', *rink – ringske* 'ring – ringetje'. Als het grondwoord eindigt op -t is de uitgang -je: *fret – fretje* 'fret – fretje.

Bij al deze gevallen is een ander verschijnsel dat in het algemeen werkt: alle verkleinwoorden krijgen umlaut, als de klinker van het grondwoord althans umlaut kan krijgen. Het Limburgs is een taal waarin umlaut veelvuldig optreedt. Umlaut hoort bij het Limburgs: het is dus geen verschijnsel dat uit het Duits overgenomen is. Het is een verschijnsel dat het Limburgs gemeenschappelijk heeft met het Duits.

De gegeven voorbeelden hebben, om verwarring te voorkomen, allemaal juist geen umlaut: de klinkers in die grondwoorden kunnen geen umlaut hebben. Klinkers die geen umlaut kunnen hebben en dus geen klinkerveran-

dering ondergaan bij de vorming van verkleinwoorden zijn: -e-, -è-, -ee-, -i-, -ie-, -uu- -äö- (die klinkt als de -eu uit 'freule'). Dus:

fles – fleske 'fles – flesje'
bèd – bèdje 'bed – bedje'
feep – feepke 'toeter – toetertje'
hin – hinke 'kip – kippetje'
fiets – fietske 'fiets – fietsje'
sjuur – sjuurke 'schuur – schuurtje'
Fäös – Fäöske 'Servaas – Servaasje'

Alle andere klinkers hebben verplicht umlaut in verkleinwoorden:
De umlaut van korte -a- is korte -e-:

bak – bekske 'bak – bakje'
kelebas – kelebeske 'boodschappentas – boodschappentasje'

De umlaut van lange -aa- is -ae-:

sjaap – sjaepke 'schap – schapje'
baas – baeske 'baas – baasje'

De umlaut van korte -o- is korte -ö-:

rok – rökske 'rok – rokje'
sjtop – sjtöpke 'kurk – kurkje'

De umlaut van korte -ó- is korte -u-:

bós – buske 'bos – bosje'
wórs – wurske 'worst – worstje'

De umlaut van lange -oo- is -eu-:

boot – beutje 'boot – bootje
roos – reuske 'roos – roosje

De umlaut van -o- is -äö-:

paol – päölke 'paal – paaltje'
sjaol – sjäölke 'schaal – schaaltje'

De umlaut van -e- is -uu-:

boer – buurke 'boer – boertje'
poet – puutje 'deugniet – deugnietje'

Meerlettergrepige woorden met een toonloze laatste *lettergreep (wage, lake, meule, daeke* 'wagen, laken, molen, deken') verliezen soms die toonloze lettergreep: *lake – laekske* 'laken – lakentje', *daeke – daekske*, 'deken – dekentje'.

Bij moderne woorden is de Limburger soms de kluts kwijt: waar moet nu umlaut komen bij een woord als 'radio': op de -aa- of op de -oo- of op allebei? Moet het zijn: *raedioke, radieuke,* of *raedieuke*? Tja. Volgens de Roermondse publicist Camiel Hamans is het principe van de umlaut in verkleinwoorden nog altijd zeer werkzaam bij jongeren in de regio Roermond, getuige zijn *astronuitje* 'kleine astronaut'.

Limburgse woordgroepen en zinnen

Limburgers hebben moeite met het woordje 'er': in wat ouder Limburgs komt dat woordje niet eens voor. Vraagt iemand *Waat is?* of in het Nederlands *Wat is?* dan is dat geheid een Limburger. Een zinnetje als 'Wat is er toch' wordt in het Limburgs: *Waat is toch?* of zelfs *Waat is 't toch?* Zinnen in het Nederlands zonder dat woordje 'er' vinden Limburgers in de regel niet fout. Je kunt er hun Nederlandse schriftelijke teksten vaak aan herkennen. Van de weeromstuit gebruiken Limburgers die weten dat ze moeten oppassen met 'er' dat woordje te vaak.

Limburgers noemen vaak het zogenoemd belanghebbend voorwerp in hun zinnen. *Ich koup mich eine nujen auto* of zelfs in hun Nederlands *Ik koop me een nieuwe auto.* Soms is er, vergeleken met het Nederlands een wederkerend voornaamwoord te veel: *Ich baej mich drie Onze-Vaders* of in hun Nederlands: *Ik bid me drie Onze-Vaders.* Soms is het niet duidelijk of men te maken heeft met een wederkerend voornaamwoord of met een

belanghebbend voorwerp. Wij houden het erop dat het in de meeste gevallen belanghebbende voorwerpen zijn die Limburgers, vanuit het Nederlands gezien, ten overvloede in de zin zetten in het zinstype *Ich koup mich eine nujen auto.*

Heel vaak gebruiken ze geen bezittelijk voornaamwoord als dat uit de situatie af te leiden is. De Janse-Bagge-Band (een bekende Limburgstalige popband die de top-10 haalde met het nummer *Sollicitere*) zingt: *Blief bie de mam!* In het Nederlands zou dat moeten zijn: 'Blijf bij je moeder'. Als Limburgers het hebben over *de vrundj* bedoelen ze altijd hun eigen vriend. Hoor je *De mam haet gezag* dan is dat in het Nederlands: Mijn moeder heeft gezegd... *De fiets is kepot!* betekent altijd *Mijn fiets is kapot.* Vandaar dat de vertaling 'Proef onze volkstaal' voor *Preuf 't plat* niet te gewaagd is.

Hoort u zinnetjes in het Nederlands als *Nu sta stil!* of *Dan doe dat maar!* dan weet u dat het Limburgs *Noe s(j)tank s(j)til* en *Dan doot det mer!* daarvoor de grondslag zijn. In gebiedende wijzen in het Nederlands kunnen 'nu' en 'dan' niet voorop staan. In het Limburgs kan dat zonder probleem. In intuïtief Limburgs-Nederlands kan dat dus ook. Is het vanuit het Nederlands gezien erg als een dergelijk zinnetje eruit floept in Limburgs-Nederlands? Ach, de Limburgers zeggen toch ook niks als Hollanders zeggen dat er geen bal an is, of als Brabanders zeggen dat ze geen pen bij hebben, of als Drenten zeggen dat de deur los is. Standaardnederlands zonder regionale kleur mag men wat ons betreft flets noemen.

Soms wijkt het lidwoord af bij Limburgers. Schrikt u niet van *de pootlood, de venster, de email, de stof, de prul, de café, de hof, het spiegel.* In het Limburgs is dat woordgeslacht van die woorden perfect. In intuïtief Limburgs-Nederlands dus ook.

Een woordgroep die het intuïtieve Limburgs-Nederlands niet haalt, is die met een achteropgeplaatst lidwoord. *Zónne miens eine* is 'zo'n mens', *zo kind(j) ein* is 'zo'n kind'. Onder mannen wordt gezegd (even interrumperen: voelt u de drang van de wetende Limburger om 'er' vóór 'gezegd' te zetten?): *Zón vrouw ein zóls se dich winse* 'Een dergelijke vrouw zou je je wensen'. Jammer genoeg gebruiken jongeren deze woordgroep zelden meer.

Afwijkende Limburgse woorden of betekenissen

Er zijn 'lekkere' Limburgse woorden waarvan Limburgers soms niet weten dat ze geen Nederlands zijn: *pratsj* 'prut', *kits* 'klokhuis', *kwalm* 'walm', *zich oppakke* 'in actie komen'. Ook bestaan er woorden die in het Limburgs een heel andere betekenis hebben dan in het Nederlands. Het beste voorbeeld is wel het woord 'plat' in de uitdrukking *Ich kal plat*. Zoals al gezegd: niets van 'platvloers' zit daarin.

Voor een deel heeft het Limburgs een eigen woordvoorraad. *Kalle* is het algemene woord voor 'praten, spreken'. '*Ich kal plat*' heeft één woord dat het Nederlands niet heeft (*kalle*) en één woord met afwijkende betekenis ten opzichte van het Nederlands (*plat*).

Sommige Limburgse woorden lijken sprekend op hun Nederlandse tegenhangers, behalve in de betekenis. 'Schoon' betekent in het Nederlands 'niet vuil, proper'. Het Limburgse *sjoon/schoeën* heeft die betekenis ook, maar daarnaast betekent het 'mooi'. '*t Is sjoon waer* betekent gewoon: 'Het is mooi weer'.

'Net' betekent in het Nederlands 'proper, opgeruimd'. In het Limburgs heeft het de betekenis 'mooi'. *Waat höbs se nette kienjer* betekent: 'Wat heb je mooie kinderen'.

Woorden die altijd verwarring opleveren tussen Limburgstaligen en niet-Limburgstaligen zijn *bakke* en *braoje*. In Limburg worden heel andere gerechten *gebraoje* dan buiten Limburg. Oudere Limburgers braden bijvoorbeeld spek en pannenkoek, in het Nederlands bak je die.

De benamingen voor kookgerei leiden ook tot spraakverwarring. 'Een pan' in het Nederlands is wat men in het Limburgs *'ne kaetel* (of vroeger *kèlle*) noemt. Als Limburgers spreken van *'n pan* bedoelen ze daar altijd het ding mee dat in het Nederlands 'koekenpan' heet. Probeert u het maar eens uit. Succes verzekerd.

Het woord 'wassen' komt in het Nederlands en het Limburgs voor. Maar wat moet een niet-Limburger met dit Limburgs zinnetje: *Mien haore wasse neet*. *Haore* is wel duidelijk: 'haren'. Maar dat *wasse*! De oplossing is simpel: *wasse* betekent in het Limburgs ook 'groeien'. Het Nederlandse woord 'gewas' is er nog een herinnering aan dat dat woord ooit ook Nederlands moet zijn geweest.

Het woord *het* levert ook problemen op. Soms zijn die zelfs heftig. Naar

vrouwen die je aanspreekt met *doe* 'jij' kun je in veel Limburgse dialecten verwijzen met onbepaald voornaamwoord *het* (dat naar de letters uitgesproken moet worden). Als een man met bekenden spreekt, kan hij zeggen: *Het geit mit!*. Dat betekent dan 'Mijn vrouw (eventueel: de vrouw waar het gesprek over gaat en die ik aanspreek met *doe*) gaat mee'. In Maastricht schijnt dit *het* in alle gevallen door *zie* 'zij' vervangen te zijn. Vrouwen die niet gewend zijn aan *het* als onbepaald voornaamwoord voor het vrouwelijk vinden die aanduiding vaak zeer verwerpelijk. Ze hebben last van het Nederlandse lidwoord 'het' dat voor onzijdige zelfstandige naamwoorden staat en voelen zich door die aanduiding behandeld als een ding. Hier botst het systeem van het Limburgs flink met dat van het Nederlands en de andere Nederlandse dialecten.

Soms heeft het Limburgs woorden die in het Nederlands geen equivalent hebben. Heel vaak zijn dat woorden uit de gevoelssfeer. Persoonsbenamingen als *wuiles, luires, löbbes, kanes, gaantj, flemmetet* zijn maar met moeite en alleen maar met veel woorden te omschrijven. Maar ook een woord als *vreigele* of *zich vreigele*. Het betekent: met woorden ruzie maken, of: met woorden laten merken dat men geïrriteerd is. Neem het woord *unjere*. Het betekent: in de zomer als het heet is in de namiddag zitten te rusten of een dutje doen. Stel dat een dergelijk woord in je hoofd zit, als je Nederlands spreekt: met dat woord kun je een hele situatie tekenen. Als je moet gaan omschrijven is er niets meer van je pakkende taalgebruik over.

Dergelijke algemene woorden leer je niet gauw in een tweede taal. Als je een tweede taal gebruikt, mis je van die woorden die kleine nuances aan kunnen brengen in je taalgebruik het meest. Juist in deze hoekjes van de taal merken dialectsprekers dat hun taalsysteem een ander is dan de overkoepelende standaardtaal. Die standaardtaal is wel toereikend, maar niet voor die hoekjes met gevoelswaarde.

Soms heeft het Nederlands fatale gevolgen voor een Limburgse uitdrukking. *Zich laote aaftrèkke* was tot in de jaren zestig van de twintigste eeuw de normale uitdrukking voor 'een foto van je laten maken'. Dat hoort u niet meer in het Limburgs en ook niet in Limburgs-Nederlands! Oorzaak: het Nederlands. Juist vanwege dat Nederlands durven sommige Limburgers niet meer te zeggen: *'Ich kal plat'* ('Ik spreek Limburgs, de volkstaal').

De Limburgse spreekwoorden en uitdrukkingen zijn voor een deel anders van aard dan die in het Nederlands. Niet helemaal: een groot deel van de

spreekwoorden en uitdrukkingen hebben het Limburgs en het Nederlands als gemeenschappelijk bezit. Een voorbeeld: *Köllen en Aoke zeen neet op einen daag geboewd.* Ook het Duits zal wel heel wat uitdrukkingen en spreekwoorden met het Limburgs gemeen hebben.

De scheepvaart, de waterwegen en de zee komen nauwelijks voor in de Limburgse voorraad. Uitdrukkingen in het Limburgs komen vooral uit de landbouw en de traditionele beroepen (bakker, slager, wever, smid, schilder, pastoor, koster, schoenmaker). *Pesjtoor zaegent zichzelf 't eers* 'Pastoor zegent zichzelf het eerst (de machtigen nemen eerst hun deel voordat de machtelozen mogen delen) is natuurlijk van opstandige katholieke makelij.

Van woordkunst hebben de Limburgers net zo veel verstand als alle andere taalgebruikers. Hun spreekwoorden zitten vol begin-, eind- en middenrijm. Virtuoze sprekers van het Limburgs bestaan (Moet hier 'er' volgen? Zie eerder!) in Limburg net zo veel als andere in andere taalgemeenschappen. Alle gevoelens kunnen in die taal uitgedrukt worden. Dichters in het Limburgs – er zijn er heel wat – doen dat op allerlei kunstige manieren.

Het Limburgs is een taal waarin de sprekers ervan zich helemaal thuis voelen. Getogen Limburgers vinden dat Limburgs hun eerste taal is. Zelfs als ze het Nederlands perfect beheersen, geeft die tweede taal soms niet zoveel vertrouwdheid dat men er zich behaaglijk in kan wentelen. In gezelschap, ook in Nederlandssprekend gezelschap, zoeken Limburgssprekenden elkaar vaak op, net als Nederlandssprekenden doen tussen Engelsen. Daar spreken niet-Limburgers vaak kwaad van, hetgeen van weinig invoelingsvermogen getuigt. Je legt immers je eerste taal niet af als een jas.

1.3 De verstaanbaarheid van verschillend Limburgs binnen Limburg

Limburgstaligen benoemen hun taal soms algemeen, soms specifiek. In het algemeen zeggen ze dat ze 'plat' en ook wel dat ze 'Limburgs' spreken; die laatste benaming is jong. Waarschijnlijk komt ze van niet-Limburgers die een overkoepelende term nodig hadden. De benaming 'plat' is dan onbruikbaar, Deze wordt trouwens in een veel groter gebied dan alleen Limburg gebruikt als naam voor de eigen volkstaal. Alleen in gesprekken met niet-Limburgers worden deze algemene termen gebruikt.

Als Limburgers onderling spreken, karakteriseren ze hun taal als de taal van de plaats waar ze opgegroeid zijn en het dialect hebben leren spreken.

'Ik kal Venloos', 'Ich sjpraek Remuunjs', 'Ich kal Zittesj' wordt er gezegd in Venlo, Roermond of Sittard. Als er een overkoepelende term moet komen, is dat dan weer 'plat' of 'Limburgs'. Het valt natuurlijk op dat er in Venlo en Sittard wordt 'gekald' en dat er in Roermond wordt 'gesjpraoke': volgens nogal wat Roermondenaren 'kalle' ze nooit, maar 'sjpraeke' ze. 'Kalle' is het normale Limburgse woord voor 'praten, spreken'. Dat 'sjpraeke' van de Roermondenaren wordt door kwaadwillenden beschouwd als een teken van vermeende Roermondse meerwaardigheid, van aanstellerij dus. Het woord 'kalle' staat overigens gewoon in het Roermonds Woordenboek.

Dorpen die bij de steden zijn gekomen, houden vaak lang hun eigen identiteit. Van het dorp St.-Pieter (dat tegen de helling van de St.-Pietersberg ligt) wordt gezegd dat het nog steeds een dialect heeft dat afwijkt van het Maastrichts. In dit boekje gaat het niet om de dialecten van die later bijgevoegde dorpen. Bij Venlo, ten oosten van de Maas, hoort Blerick, dat ten westen van de Maas ligt. Het Blericks lijkt helemaal door het Venloos te zijn weggevaagd. Dat is overigens een relatief proces: van oudsher waren de overeenkomsten tussen het Venloos en het Blericks vele malen groter dan de verschillen. Frens Bakker heeft de restanten van het Blericks beschreven. Vaker moet hij voor de oude Blerickse vormen verwijzen naar Hout-Blerick: een aparte gemeenschap die ook in taal haar identiteit behouden heeft.

Het Roermonds heeft tot nu toe geen ander dialect afgelost. Het Maasniels heeft behoorlijk standgehouden ondanks tientallen jaren van fusie, die altijd gepaard gaat met bouwactiviteiten en 'migratie' vanuit de stad naar het voormalige dorp. Herten, dat nu nog geen tien jaar bij Roermond is, is het volgende dorp dat een Roermondse 'aanval' te verwerken heeft. Oudere Hertenaren klagen weleens over het verval van het Hertens.

Limburgssprekenden verstaan elkaar heel goed. Als Venlonaren met Valkenburgers (die zo'n zestig kilometer zuidelijker wonen) spreken in hun eigen dialect, is er nauwelijks een probleem. De woordvoorraad is grotendeels dezelfde. Alleen de woorden voor de dingen uit de keuken en voor de gewassen uit de tuin willen wel eens afwijken. Een ui komt in het Venloos voor als *'n ooj*, in het Roermonds ook *'n ooj*, in het Sittards als *'n un*. Het woord is in alle drie de plaatsen overigens vrouwelijk. Het woord voor 'balkenbrij' is zeer verschillend: *balkebrie* in het Roermonds, *kerboet* (met klemtoon op -oe-) in het Venloos, *klumpes* in het Posterholts, *kroep-oet* (met klemtoon op eerste -oe-) in het Montforts, *balkebrie* in het Sittards, *blood* in

het Heerlens, *poetes* in het Kerkraads. Dergelijke woorden zijn een onuitputtelijke bron van gesprek tussen Limburgers van verschillende plaatsen. Men weet welke woorden anders zijn en praat daar graag over.

Ook uitdrukkingen doen het goed als gespreksonderwerp. Men kent elkaars uitdrukkingen vaak wel, en praat er graag over.

Als men de betekenis 'jouw aanpak zal nog veel moeite kosten' wil uitdrukken, zegt men in Zuid-Limburg (Sittard): *Doe bès nog neet aan Sjmeets' bakkes veurbie!* 'Je bent nog niet voorbij het bakhuis van Smeets'. In Midden-Limburg (Roermond) zegt men dan: *Doe bös nog neet in Ool euver!* 'Je bent nog niet in Ool over!' In Ool kon men met het veer oversteken naar Beegden: dat lag in het graafschap Horn; Ool lag in het hertogdom Gelre.

Andere gespreksonderwerpen zijn de woorden die men niet kent. In Midden- en Noord-Limburg (dus ook in Venlo en Roermond) gebruikt men vaak het woord *alik*. Dat betekent: 'heel, niet kapot, ongeschonden'. In Zuid-Limburg kent men dat woord niet. Daar gebruikt men de woorden *gans* of *heel*. Een ander regionaal verschillend woord is het Venloos-Roermondse woord *klam* 'nauwelijks'. In Zuid-Limburg is dat overal *koum*.

Eindeloos kan men nagaan hoe de vormen voor 'oud', 'koud' en 'zout' en hun woordvormingen voorkomen in de verschillende plaatsen. Vooraf moet gezegd worden dat de Nederlandse woorden overal sterk concurreren met de plaatselijk-Limburgse. Hier volgt een druk besproken Limburgs taalschema:

Nederlands	'oud'	'koud'	'zout'	'ouders'
Venlo	ald	kald	Zalt	elders
Roermond	aad	kaad	Zalt	elders
Sittard	awd	kawd	Zawt	awwesj
Maastricht	aajd	kaajd	Zaajt	awwers

1.4 De spelling van het Limburgs

Voor zover wij weten, bestaan er geen Limburgers die hebben leren lezen en schrijven in het Limburgs. Limburgers leren die vaardigheden in het Nederlands. Het is overigens principieel heel goed mogelijk om in het Limburgs te leren lezen en schrijven; dat geldt trouwens voor elke niet-standaardtaal. Als Limburgers later Limburgs willen leren lezen, verloopt dat leerproces soms moeizaam. Limburgs leren schrijven wordt ervaren als zeer moeilijk. Dat

komt niet omdat het spellingsysteem daarvoor niet deugt, maar omdat een aantal Limburgse klanken – vooral klinkers – in het Nederlands niet voorkomt. Deze worden gespeld met nieuwe tekens: combinaties van bekende tekens uit het Nederlands. Er bestaat een intussen wijdverbreide spellingsregeling: die van de vereniging Veldeke. Toen de Limburgse Provinciale Staten in 1996 de aanvraag voor erkenning van het Limburgs als streektaal ondersteunden, gaven ze impliciet steun aan de spelling die in het Advies tot erkenning van het Limburgs tot minderheidstaal volgens deel II van het Handvest van de Raad van Europa als gangbare spelling aangeduid wordt. Anno 2001 is de spelling meer omstreden dan in 1996. De werkgroep 'Algemeen Geschreven Limburgs' (www.limburghuis.nl), de groep die heil ziet in de constructie van een algemeen te verbreiden schriftelijke Limburgse taal, vindt de Veldekespelling te fonetisch.

Het Limburgs werd allang gespeld vóór er een spellingregeling kwam. De oudste nieuw-Limburgse tekst, het Maastrichtse *Sermoen*, stamt uit de tweede helft van de achttiende eeuw. Deze is voor Limburgers die in het Nederlands gealfabetiseerd zijn goed te lezen.

In de negentiende eeuw ontstaan er heel wat teksten in het Limburgs. Men kan daarin zien dat men nieuwe tekens uitprobeert. Zo schrijft men bijvoorbeeld oorspronkelijk -î- en later -ii- voor de lange klinker die thans als -ie- gespeld wordt. Ook ziet men dat bepaalde conventies uit de spelling van het Nederlands verdwijnen, als die in het Limburgs een verkeerde uitspraak kunnen suggereren. De -sch die soms nog in de spelling van De Vries-Te Winkel aan het woordeinde voorkomt (*mensch, visch, disch*), verdwijnt omdat de combinatie -sch- de klank aangeeft die thans als -sj- *(sjiek, sjofel)* gespeld wordt.

De eerste spellingregeling voor het Limburgs wordt in 1927, het jaar na de oprichting van Veldeke, in het gelijknamige tijdschrift gepubliceerd. De samensteller ervan is dr. Edmond Jaspar, een Maastrichtenaar. Vanaf die tijd wordt er gesproken over de Veldekespelling. Naar goed vaderlands gebruik zijn er sinds die tijd drie spellingaanpassingen geweest: in 1952, 1983 en 2000.

Het algemene uitgangspunt voor de Veldekespelling is: alle fonemen in alle Limburgse dialecten worden per overeenkomstig foneem op dezelfde manier geschreven. Om die reden wordt *göt* ('gaat', een persoonsvorm) in het Venrays met dezelfde *ö* geschreven als *döp* ('doppen', zelfstandig naam-

woord, meervoud) in het Eijsdens. De grondregels zijn dezelfde als in het Nederlands. Ongeschreven vuistregel: schrijf met zo weinig mogelijk tekens.

Regel 1: Schrijf wat je hoort in het geïsoleerde woord.
Regel 2: Schrijf woorden en woorddelen altijd hetzelfde.
Regel 3: Schrijf zoals de woordgeschiedenis je gebiedt.
Regel 4: Schrijf zoals dat gebruikelijk is (deze regel geldt voor interpunctie en hoofdlettergebruik).
Regel 5: Handhaaf het woordbeeld zoals dat in het Nederlands geleerd is. Deze regel komt uit de taaldidactiek; hij komt in het Nederlands strikt genomen niet voor, al lijkt de spellingregeling voor bastaardwoorden er sterk op ('Spel bastaardwoorden zoals ze in de oorspronkelijke taal gespeld worden').

De Veldekespelling is niet – als de spelling van het Nederlands – door een wet vastgelegd. Het is een regeling die men als persoon of als vereniging aanvaardt. Uiteraard is de spelling ook in Limburg het gebied waar de meeste discussie over is. Er zijn altijd personen die vinden dat er onjuiste keuzen gemaakt zijn en daartegen van leer trekken.

De Heerlense beeldend kunstenaar en dichter Cor Driessen heeft er meer dan vijfentwintig jaar een eigen spelling van het Heerlens op na gehouden. Deze is goed herkenbaar aan de spelling -sh- (als in het Engels) waar de Veldekespelling -sj- voorschrijft. Roermondenaren kennen het woord 'schuurtje' als 'sjop' (*Zit dae fiets mer in de sjop!*); in de spelling-Driessen zou dat als 'shop' geschreven moeten worden...

De Sittardse auteur Harie Bronneberg schrijft de eerste klinker van het Nederlandse leenwoord *oeuvre* in Sittardse woorden als -öö-. De Veldekespelling schrijft daar -äö- voor. Het argument van Bronneberg is: 'De -öö- is de verlengde -ö- van b.v. *Kölle* ('Keulen'): schrijf die dus met het dubbele teken!' Als klankwaarneming geldt die redenering, maar het teken -äö- is allang in de Veldekespelling aanvaard, terwijl de -öö- dat niet is.

De Midden-Limburgse auteur Frits Criens, een neerlandicus, weet dat het Nederlands woord 'het' in het Limburgs met dezelfde uitspraak voorkomt. De Veldekespelling schrijft voor dat dat woord in 't Limburgs met apostrof-t geschreven moet worden (*'t*). Criens spelt dat woord als *het* en wijkt daarmee af van de Veldekespelling. De redactie van het tijdschrift *Veldeke* vraagt

van de auteurs dat ze hun bijdragen in de Veldekespelling schrijven. Sommigen weigeren daarop om nog bijdragen in te zenden.

In 2000 is de spelling van het Limburgs voor het laatst bijgewerkt. Vooral in Noord-Limburg ten noorden van Venlo, waar de oppositie sleeptoon-stoottoon niet bestaat, kon men binnen de Veldeketekens niet goed weg met het daar uitgebreider klinkersysteem. Daar is aan tegemoetgekomen. Verder worden er overtollige spellingen ('mooder' wordt 'moder', 'heij' wordt 'hei') uit gehaald, Ook worden de reductievormen van de persoonlijke voornaamwoorden losgemaakt van hun persoonsvorm ('böste' wordt 'bös te').

De Veldekespelling wordt – zoals gezegd – gehanteerd binnen de vereniging Veldeke. Plaatselijk worden er geen besluiten over genomen. Overigens is de Veldekespelling van voor de laatste wijziging van 2000 door de Maastrichtse gemeenteraad aangenomen. Het zal interessant zijn om waar te nemen hoe de kleine veranderingen van het jaar 2000 daar ontvangen worden.

Intussen kan men wel waarnemen dat er in de provincie her en der pogingen ondernomen worden om de spelling van het Limburgs meer onder de bevolking te brengen. Her en der worden er lees- en schrijfcursussen gegeven. Er zijn zelfs al cursussen voor gevorderden.

1.5 Algemeen Limburgse taaltrots

Sommige verschijnselen van taaltrots vind je in elke stad, maar dan wel met eigen vulling. Allereerst: rond carnaval valt Limburg uiteen in allerlei kleine prinsdommen. Ook in de steden gebeurt dat. Daar is allereerst een stadscarnavalsgroep, en wel in Venlo *Jocus;* in Roermond *d'n Uul;* in Sittard *de Marotte.*

Maar in elke stad zijn er heel wat wijkprinsdommen die de vastelaovend organiseren in de wijk. Elke carnavalsvereniging heeft elk jaar standaard een reeks evenementen uit te voeren. Het Limburgs is daarbij misschien wel het voornaamste hulpmiddel; het Nederlands is weliswaar niet taboe (wat een geluk voor 'Hollandse' burgemeesters: ook zij horen in het hele spel mee te spelen) maar het wekt toch nog steeds enige wrevel! Op papier 'mag' het Nederlands bij carnavalsevenementen, voor een microfoon eigenlijk niet...
Enkele taalactiviteiten bij elke wijkcarnavalsgroep zijn:
- het schrijven van een carnavalskrant;

– het kiezen van een carnavalslied-van-het jaar in een liedjeswedstrijd,vergelijkbaar met het Euro-songfestival;
– het schrijven van een bonte avond of een revue;
– het uitroepen van de nieuwe prins, die een proclamatie moet uitspreken en die regeert onder een zo spitsvondig mogelijke lijfspreuk;
– het spreken op de zogenaamde prinsenrecepties;
– het spreken tijdens het afscheid van de drie dolle dagen.

De teksten, vooral die op papier, vragen veel creativiteit. Het schriftelijk gebruik van het Limburgs heeft zijn jaarlijks hoogtepunt in de carnavalsviering. IJveraars voor het Limburgs vinden het jammer dat sommigen daardoor het Limburgs alleen maar goed genoeg vinden voor carnavalsgebruik.

In de loop der jaren is er in de grotere Limburgse steden een eigen stadsrepertoire van liederen ontstaan. Dat wordt in de loop van de tijd wel langzamerhand vernieuwd door nieuwe tophits, maar alle lokale meezingers zitten in dat repertoire. Iemand uit Venlo kent het repertoire uit Roermond niet, een Roermondenaar kan in Sittard niet meezingen. Er zitten niet alleen carnavalsliedjes bij, maar ook bijvoorbeeld traditionele volksliedjes. In Roermond zit er 'De Waever' bij. Dat is een reidans die eraan herinnert dat Roermond in lang vervlogen tijden een stad van wevers was.

Dat stadsrepertoire wordt gezongen als mensen in feeststemming met grote groepen gaan zingen. Vanuit Zuid-Limburg is het *teke-zinge* ('zingen rondom de tapkast') in heel Limburg populair geworden. Vooral in seniorencentra wordt dan het hele stadsrepertoire ten beste gegeven. Een piano of een accordeon, een grote groep enthousiaste mensen met – als dat mogelijk is – een dikke bundel met lokale teksten en de zaak is beklonken. In Roermond is in 2000 een dikke bundel met alleen maar Roermondstalige liederen verschenen: *De Maerelingk* 'De Merel'. De samensteller ervan, Mathieu Mooren, speelt zelf piano en *trèkzak* ('accordeon'), dus het teke-zingen is daar voor jaren gewaarborgd.

Weest u gerust: ook de vaderlandse liederen komen bij dat teke-zinge voor: 'Daar bij die molen', 'Waar de blanke top der duinen' en 'Een karretje langs de zandweg reed' worden ook uit volle borst meegezongen. Dit soort gezellig samenzijn is populair bij ouderen. De voertaal is er, uiteraard, Limburgs.

In heel wat verenigingen is het Limburgs de voertaal: bij repetities van fanfares, harmonieën, zangkoren, op trainingen van sportclubs, in bestuurs-

vergaderingen van heel wat verenigingen. De secretarissen bij vergaderingen hebben altijd een dubbele taak: allereerst moeten zij datgene wat er gezegd en besloten wordt in het Nederlands vertalen, vervolgens moeten zij dat adequaat weergeven. Limburgers vinden het heel normaal dat hun Limburgs taalgebruik in het Nederlands genotuleerd wordt.

2. Het Venloos

2.1 Kenmerken van het Venloos

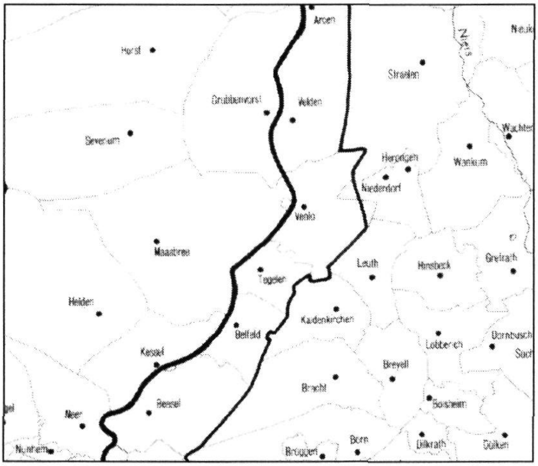
Venlonaren vinden Venlo het centrum van Noord-Limburg. De plaats waar Venlo in Noord-Limburg enige concurrentie van heeft, is Venray, dat vijftien kilometer ten noord-westen van Venlo ligt. Je mag niet zeggen dat Venray 'aan de andere kant van de Maas' ligt (een uitdrukking die het in Limburg 'doet' in de vorm: *aan geen zie (van) de Maas*): Blerick, vroeger een zelfstandig dorp, nu een stadsdeel van Venlo, ligt aan dezelfde zijde van de Maas als Venray.

De naijver die klaarblijkelijk tot de folklore behoort, is in Venlo vaak gericht op Tegelen. De plaats waar men zich als stad aan 'confronteert' is wel Roermond. De naijver Venlo-Roermond is overigens veel minder merkbaar dan de naijver Roermond-Weert.

De belangrijkste kenmerken van het Venloos zijn:

1. 'ik' en 'ouk'

Limburgers vinden het meest typisch aan het Venloos dat men 'ik' en 'ouk' ('ook') zegt voor de woorden die men zuidelijker hoort als 'ich, iech' en 'ouch, ooch'. De grens tussen 'ik/ouk' tegenover 'ich/ouch' doorsnijdt Limburg tussen Venlo en Tegelen. Het Venloos en het Tegels wijken hemelsbreed af, vindt men. Wij denken dat het nog nooit is voorgekomen dat men elkaar

Venlo met oude gemeentegrenzen (uit: Régis de la Haye, Limburgse Voorouders. Handleiding voor genealogisch onderzoek in Limburg.)

niet begreep vanwege de dialectverschillen. 'Ik' en 'ouk/ok' hebben een -k. In zuidelijker dialecten hebben die een -ch. In Venlo komen naast elkaar voor: *ik* en *ouk* naast *mich* 'mij' en *dich* 'jou'. Het kleine gebied waarin deze vier woorden naast elkaar voorkomen, wordt in de dialectologie het mich-kwartier genoemd. Hier volgen die vier woorden voor het Venloos, het Tegels, het Roermonds en het Sittards.

Venloos uit het mich-kwartier en drie Limburgse dialecten van daarbuiten

Nederlands	ik	ook	mij (me)	jou (je)
Venloos	*ik*	*ouk*	*mich*	*dich*
Tegels	ich	ouch	mich	dich
Roermonds	ich	ouch	mich	dich
Sittards	ich	ouch	mich	dich

Tot datzelfde type van woorden hoort ook het Venlose *óch*: de objectvorm van het Venlose *geej* dat zowel 'u' alsook 'jullie' betekent.

Geej zeet mich. Ik zeen óch.	'U ziet mij. Ik zie u';
	'Jullie zien mij. Ik zie jullie'.
Geej kaart mej. Ik kaart mej óch.	'U kaart mee. Ik kaart met u';
	'Jullie kaarten mee. Ik kaart met jullie'.

Het woord *óch* wordt als typisch Venloos ervaren.

2. 'De schoeël' en niet 'de sjoeël'

Een tweede verschil (en weer loopt de grens tussen Venlo en Tegelen door!) is dat de woorden die in het Nederlands beginnen met de groep *sch*, in het Venloos ook met *sch* beginnen. In het Tegels beginnen die, net als in bijna alle zuidelijke dialecten, met *sj-*. De *sch-* komt in dergelijke woorden voor in Venlo en Weert en alle plaatsen die globaal ten noorden van de lijn tussen die plaatsen liggen. Hier volgen enkele voorbeelden uit Venlo en Tegelen.

Nederlands	mooi	school	schrikken	scheel	schaar
Venloos	schoeën	schoeël	schrikke	schael	schieër
Tegels	sjoeën	sjoeël	sjrikke	sjael	sjieër
Roermonds	sjoon	sjool	sjrikke	sjael	sjeer
Sittards	sjoon	sjool	sjrikke	sjael	sjeir

3. De Venlose galmtoon

Een derde bijzonderheid van het Venloos is wat Peters vijftig jaar geleden de 'galmtoon' noemde. In met name de korte a-klank komt die sterk naar voren. Die a is in het Venloos bijna gelijk aan de a uit het Italiaans. Voor Nederlandse oren ligt ze tussen een -a- en een -e-. In andere dialecten (ook in het Tegels) is die a veel donkerder. Deze a is typisch voor Venlo-stad. Blerickenaren (het Blericks is 'overwoekerd' door het Venloos!) hebben de normale Limburgse -a-. In intuïtief Nederlands van Venlonaren is die klank ('klænk' zeggen ze zelf!) goed te horen. Voelt u intussen aan waarom mensen uit Tegelen zich maar moeilijk Venlonaar voelen, ondanks de fusie van gemeenten!

4. *'Inkele minse' en niet 'inkel minse'*

Venlonaren spreken intussen van 'inkele minse' ('enkele mensen'); in de rest van Limburg doen jongere sprekers dat ook wel, maar de oude verbuiging 'inkel minse' komt er toch wezenlijk meer voor. Het kan misschien typisch Venloos genoemd worden, dat de verbuiging van bijvoeglijke naamwoorden er is als in het Nederlands. In het Nederlands krijgen sommige bijvoeglijke naamwoorden voor zelfstandige naamwoorden een -e als ze volgen na 'het' of 'dat', terwijl die -e wegblijft na 'een'.
Voorbeeld:

Nederlands	een **lege** tas	die **lege** tas	dat slimme kind	een **slim** kind	die wijze vrouw
Venloos	laege	laege	slumme	slum	wieze
Roermonds	laeg	laeg	sjlum	sjlum	wies
Sittards	laeg	laeg	sjlum	sjlum	wies

Het Venloos heeft intussen het volledige buigingssysteem van het Nederlands overgenomen. In ander Limburgs is die ontwikkeling in de richting van het Nederlands ook wel waarneembaar, maar ze is zeker nog niet in een eindfase. In Venlo is dat overigens ook nog een jonge ontwikkeling. Piet Stroeken schreef nog in de jaren dertig van de vorige eeuw met verbuigingsvormen zoals die ook in de rest van Limburg voorkomen.

5. *'ald, kald en zalt'*

Hierboven is al gezegd dat het Venloos de vormen *ald, kald, zalt* heeft. Het zijn intussen typisch Venlose vormen geworden. Deze Venlose vormen zijn vroeger veel verder verbreid geweest. In oude geschriften met een regionaal georiënteerd Nederlands komen deze vormen veel zuidelijker voor. In Roermond zijn twee van deze drie vormen pas in de tweede helft van de negentiende eeuw vervangen door de huidige: *aad, kaad. Zalt* is nog steeds goed Roermonds. Zo Venloos zijn die drie vormen *alt, kalt, zalt* dus eigenlijk ook niet.

6. *Geen mouillering en geen gutturalisering*

Het Venloos kent geen 'mouillering'. In het Roermonds en het Sittards komt dit verschijnsel wel voor. Simpel gezegd betekent dat dat er geen -j-achtige klank voorkomt op plaatsen waar die in het Roermonds en het Sittards wél

voorkomen. De mouillering begint in het Reuvers en gaat dan door naar het zuiden tot in het Geleens. Aan de oostelijke zijde van Limburg komen die -j-achtige klanken voor in Schinveld en Brunssum. Het gehucht *Windj(!)hage* is de zuidelijkste plaats met die vormen. Hier volgen enkele voorbeelden.

Nederlands	hand	wild	handelen	mand
Venloos	hand	wild	handele	mand
Roermonds	handj	wildj	hanjele	manj
Sittard	handj	wildj	hanjele	manj

De Venlose vormen zonder mouillering 'botsen' overigens nergens tegen de gemouilleerde vormen aan: ten westen en ten zuiden van Venlo ligt een gebiedje waarin dergelijke vormen 'gegutturaliseerd' worden. In Tegelen gebeurt dat. Hier volgen enige vormen die in het Tegels gegutturaliseerd worden en in het Venloos niet.

Nederlands	hand	hond	wind	kind
Venloos	hand	hónd	wind	kind
Tegels	hank	hónk	wink	kink

De Venlose vormen komen voor zuidelijker Limburgers als 'Hollands' over. Als u daarbij bedenkt dat men in Venlo (zoals boven gezegd) 'ik' zegt en niet 'ich', kunt u zich indenken waarom men het Venloos in zuidelijker Limburgs erg 'Hollands' vindt. Toch is dat een misvatting: het Venloos doet keurig mee in allerlei andere kenmerken (zie boven) die men echt Limburgs vindt. Uiteraard presenteren Venlonaren zich ook altijd als Limburgers. Venloos is puur Limburgs: daar is geen enkele twijfel aan.

7. Venloos Bargoens

Venlo is door de eeuwen heen een stad geweest met onderscheiden standen, zij het niet in de mate waarin Roermond dat was en misschien nog is. Maar dat er nu nog Bargoens gebruikt wordt in het Venloos, geeft aan dat er een traditie is geweest van negotiedrijvers. Eugène Coehorst heeft alle Venlose Bargoense woorden verzameld. Bij nadere beschouwing blijkt dat Bargoens niet zo Venloos te zijn als veel Venlonaren denken. De Venloos-Bargoense woorden komen op zijn Amsterdams uitgesproken ook voor in Amsterdam

en op zijn Roermonds uitgesproken in Roermond. Maar men kent die woorden: zij zijn afkomstig uit een mondelinge traditie vanuit de klasse van de negotiedrijvers.

2.2 De taaltrots van de Venlonaren

Venlonaren die dialect spreken zijn trots op hun Venloos. Hun trots betreft niet alleen het eigen dialect met zijn typische kenmerken, maar ook de aansprekende prestaties in dat dialect. Een aantal daarvan worden nu besproken.

Natuurlijk bestaat er een woordenboek van het Venloos. De grammatica van het Venloos is wetenschappelijk beschreven.

De oudste carnavalstekst van Limburg: 20 februari 1843

In het Venlose stadsarchief is een groot plakkaat aanwezig met de oudste 'vastelaovesteks' uit heel Limburg. Het is een juweel van drukkunst, met versierde letters. De taal ervan is onmiskenbaar Venloos. Ze is gedateerd op 20 'Februwarie van het jaor 1843'. Het vermeldt het programma van de Sociëteit Jocus voor 'zondaag' 26, 'maondaag' 27 en 'dinsdaag' 28 'Februwarie' van dat jaar. Er is precies uit op te maken wat er allemaal door de sociëteit Jocus georganiseerd is dat jaar.

Voor de moderne 'vastelaovesgek' is het programma van toen maar magertjes. Het begint pas op zondagmiddag en is dinsdagavond al afgelopen. Het affiche is links en rechts versierd met 2x11 verschillende mansfiguren in carnavalskledij. Links staat 'den hoegxxx raod of het Jocus committé' (xxx is onleesbaar), rechts de 'Jocus musikante'. Onder de elf figuren links – nu, in 2001, heten zij samen 'de Raod van Elf' – staan carnavaleske namen. In 1843 was lid van die Venlose Raod van Elf:

1. 'Joeccius XI president';
2. 'Piet de Meup, vice-president';
3. 'Baron Stempelnowski Gröet Engelbewaarder';
4. 'Baron van Inkmouze tot Pennenberg, schriever';
5. 'Graaf van Kratspoët 1ste ceremoniemeister';
6. 'Jonkhier Kwikstert 2.de ceremoniemeister';
7. 'Plukvogel, penninkmeister';

8. 'Markies Rumensleger hofpoeëet';
9. 'Dermekideler hof-kapelmeister';
10.'Baas Jan bouwmeister';
11.'Polverneus II groot-veurwerkmaker'.

Nummer 4 uit deze rij is, blijkens de ondertekening, de tekstschrijver. Maar zijn naam staat anders, beter, gespeld in die ondertekening: 'Bn. Van Inkhoeze tot Pennenberg' (Baron Van Inkthuizen tot Pennenberg').

In naam nummer 8 zit de oude Limburgse uitdrukking *rume slaon*. Dat zegt niemand meer: het is nu *rieme make* 'rijmen maken'. In de oudste Roermondse woordenlijst, die van J.B. Sivré, komt *rumesjlaon* ook voor. Sivré dateert zijn lijst in '187x': dat moet wel betekenen dat ze uit de zeventiger jaren van de negentiende eeuw is.

De tekst is onmiskenbaar geschreven door iemand uit de hoge klasse. Ze heeft ellenlange zinnen. Ze staat in het majesteitsmeervoud. Houdt u maar vol bij het lezen! : 'Weij Joeccius XI, Precedent van et Jocusriek, Veurzitter van moatigheids genootschap van Boston, opgerig onder de zinspreuk: "Essen und Trinken hält Leib und Seele zusammen", Ridder Groét-kruuts van den Haan, Kommandeur van verscheije orders, die oet geldgebrek neettegenstaonde de geprojecteerde bezunigingh neet hebbe kunne weerde ingesteld, enz. enz. enz. aan allemoal die dit zulle zeen of leze huure, make wej oos presidiaal compliment; ...'

De tekst wordt pas echt redelijk leesbaar als het programma gegeven wordt: dan komen er korte zinnen. De route van de optocht die heet 'Jocus riet ei streutje rond' ('Jocus rijdt een straatje rond') is thans nog goed te volgen. Zonder een enkele hoofdletter staat er dat de optocht gaat '... door de groete en klein kerkstraot, lomstraot, pèperstraot, maasstraot, steinstraot, groete merret, (dao zal me wat stil halde um, zonder stil te zien, zich wat te rusten) gassestraot, parade, klaosstraot, niestraot, klein bèek, vleisstraot, holtstraot, alde merret, steinstraot en gassestraot; en zal vervolges op de parade oeterein gaon, opdet ederein kan gaon zeen van welke kant de wind kump.'

Allerlei carnavalsteksten

Mensen die geen carnaval kennen, weten vaak niet dat 'de vastelaovend' veel langer duurt dan alleen de drie dolle dagen. Op elf november ('de elfde van de elfde') begint wat men 'het vijfde seizoen' noemt. Het sluit op carnavals-

dinsdag, al plakken sommigen er aswoensdag aan, als bij "'t hieringbiete' ('haringen bijten': een glas bier drinken en daarbij een haring op een snee roggebrood eten) weemoedig teruggekeken wordt op het afgelopen seizoen.

Carnaval is een gelegenheid die aanzet tot heel wat creativiteit. In Venlo is dat niet anders dan in andere zuidelijke plaatsen. Er worden carnavalsliedjes geschreven, uitgevoerd en geselecteerd, er zijn bonte avonden met allerlei presentaties: sketches, bute (koldertoespraken waarbij de spreker of bute-reedner in een buut – een ton – staat), liedjes. Alle teksten worden lang van tevoren bedacht. Veel auteurs voor carnavalsteksten schrijven hun teksten of leggen hun ideeën al vast in de voorafgaande zomer. Enkele maanden na afloop van het oude seizoen broedt men al op nieuwe vondsten. Ten slotte: er worden carnavalskranten geschreven. Deze worden huis-aan-huis verkocht (en gretig gekocht).

Venlo heeft een grote traditie in het produceren van allerlei creatieve carnavalsideeën. De bute-reedner Jan Pollux is, naast Pierre Cnoops uit Maasbracht en Frans Haselier uit Kerkrade, een begrip in Limburg. Een bute-reedner is een redenaar die vanuit een buut, een houten ton, zijn kolderverhalen over het publiek uitstrooit; vaak worden maatschappelijke toestanden op de hak genomen. De buut is een kwasi-preekstoel. Intussen heet een dergelijke kolderieke toespraak ook *'n buut*. Elk jaar is er een provinciale wedstrijd om het kampioenschap van Limburg. Jan Pollux is diverse keren winnaar geweest daarvan. Niet voor niets is hij hoogleraar aan de Narren-Universiteit Limburg: de NUL. Zijn dagsluitingen tijdens de jaarlijkse academische kolderzittingen van de NUL in Maastricht zijn absolute hoogtepunten.

Vooral wat betreft de carnavalsliedjes staat Venlo op eenzame hoogte. De Venlose liedjes dringen vaak door tot in heel Limburg. In de moderne tijd is dat – denkt u – niet zo moeilijk. Maar lang voor die tijd waren er al Venlose liedjes in heel Limburg bekend.

Van voor de Tweede Wereldoorlog is het Liedje 'Venlo, stedje van lol en plezeer' van Funs van Grinsven. Men kan het beschouwen als het Venlose volkslied. Van Grinsven heeft het, naar eigen zeggen, geschreven in Wenen. Al zijn liefde voor zijn stad staat erin verwoord. Iedere Venlonaar en iedere carnavalsvierder in Limburg kent het. Het zal wel niet toevallig zijn dat het een lied in walstempo is. Van Grinsven maakt nu, in 2002, mee dat zijn werk nog altijd populair is. Hij is jarenlang een vaste schrijver van liedjes in het Venloos gebleven.

Het fenomeen Frans Boermans (1917-1999)

'Och waas ik maar bie moder thoes gebleve' is misschien wel het allerbekendste Venlose carnavalsliedje. De meeste Nederlanders kennen het als de meezinger 'Och was ik maar bij moeder thuis gebleven'. De auteur van beide teksten, de Venlose en de Nederlandse, is Frans Boermans. Hij is een absoluut fenomeen geweest. Toen hij in 1999 stierf, liet hij een schat aan liedjes en theaterproducties in het Venloos na. Veel van zijn liedjes zijn van eenzame kwaliteit. Niet alleen zijn teksten zijn fenomenaal goed, ook de muziek bij zijn liedjes (van Thuur Luxembourg, later van Giel Aerts) is van grote kwaliteit.

Boermans laat in zijn liedteksten nooit carnaval als thema voorkomen. Hij neemt als thema 'plezier hebben in het leven' en werkt dat virtuoos en in simpel lijkende taal uit. 'Was ik maar bij moeder thuis gebleven, dan was ik nu niet smoorverliefd' is zulk een thema. Vooral de beginregel is een vondst. Je kunt niet wezenlijk menen dat je graag thuis was gebleven, nu je smoorverliefd bent.

De componist van dat lied zorgt ervoor dat de eerste zin 'Ach waas ik maar bie moder thoes gebleve!' als een galmende yell klinkt. U moet zich de absurde situatie voorstellen: een jolige groep carnavalvierders, juist degenen die met alle plezier weggaan bij 'moder' om zich in het feestgedruis te storten, juist die groep zingt 'Ach waas ik maar bie moder thoes gebleve!' Neem daarbij dat het lied in een matig marstempo gezongen wordt en alle ingrediënten voor een dansende en springende groep die uit volle borst zingt, zijn er.

> 'As de sterre dao baove straole,
> en as de maon dao baove Haerunge hink'

zijn regels die de virtuoze taalaanpak van Boermans weerspiegelen. Het woord 'straole' is natuurlijk het Venloos woord voor 'stralen', maar tegelijkertijd is het de Venlose naam van de Duitse plaats Straelen die vlak over de grens bij Venlo ligt. Iedere Venlonaar 'voelt' die dubbelzinnigheid uitstekend. Boermans speelt daar trouwens nog meer mee als hij de maan laat hangen (waarom 'hangt' die?) boven 'Haerunge': dat is het Duitse dorp Herongen, nog dichter bij Venlo dan Straelen. De maan 'hangt' vanwege het beginrijm met 'Haerunge'.

Als de maan en de sterren dat doen, gaat de dichter wandelen '... mit mien maedje, zitte kösmoele bie de Venkoele naeve 't paedje'. Hij gaat met zijn meisje naast het paadje bij de Venkuilen zitten om elkaar intensief te kussen en te knuffelen. Even is hij van het rechte pad om weg te duizelen... Dit lied is geschreven in een langzame (Engelse) wals. Men kan er lekker op deinen. En weer is de situatie van de carnavalvierder prachtig. Je zingt dit lied terwijl je in carnavalscostuum in een groep door de Venlose straten trekt of in een café een glas bier drinkt. Het lied zegt dat je in een nog gelukzaliger staat zou willen zijn: 'wandele in Schandele' of 'zitte kösmoele beej de Venkoele naeve 't paedje' natuurlijk niet alleen, maar 'mit mien maedje'.

'As alle minse ens ware wie weej, wie weej' is een schitterend voorbeeld van de zelfspot die Boermans zijn zangers oplegt. Deze beginregel wordt in een matig marstempo twee keer galmend gezongen. 'Als alle mensen eens waren als wij' heeft de argeloze luisteraar dan al vier keer gehoord: alle mensen zouden dus moeten zijn zoals de zangers! Nogal arrogant. Maar de vervolgregel relativeert alles. Die is: 'muste zien'. De hele tekst is dus: 'as alle minse ens ware wie weej muste zien' ('als alle mensen eens waren zoals wij moesten zijn'). Weg is alle arrogantie! Wij maken er de rotzooi van, die het leven nu is, omdat niet alle mensen zo zijn zoals wij zouden moeten zijn... Denkt u maar weer aan een groep carnavalsvierders die door de Venlose stad lopen in dat matige marstempo en dat zingen. 'Niemand is volmaakt, ook wij niet!' zingen zij.

Het woord 'carnaval' komt in zijn carnavalsliederen niet voor. De genietingen van carnaval – hoe vaak worden die in carnavalsschlagers niet beschreven – evenmin. Het is alsof Boermans in elk liedjes weer zegt: 'Geniet van het leven en wees vrolijk'.

Meer dan schrijver van liedteksten is Frans Boermans toneelmens geweest. Hij kwam zelf voort uit de Venlose Revue. In de tijd van de legendarische Sef Cornet (1898-1953) stond hij mee op de planken. Langzamerhand ging hij zich ontwikkelen als de schrijver van de jaarlijkse revue. Eind jaren zeventig, begin jaren tachtig van de twintigste eeuw waren wel zijn grootste producties. Avondenlang zat de schouwburg elk jaar weer vol: de carnavalsrevues zijn erg geliefd in de Limburgse steden. Dat Frans Boermans in de roos trof, blijkt wel uit het feit dat zijn revues in deze tijd in een moderner jasje onder leiding van Baer van der Meij weer uitgevoerd gaan worden. Ook zijn liedjes zijn in een popversie verschenen bij de groep 'Minsekinder'; de zanger van

weleer is overigens daarbij dezelfde persoon gebleven: Sjraar Peetjens!!!

Ook het ernstige toneel was zijn bedrijf. Legendarisch zijn de uitvoeringen van Shakespeares 'Midzomernachtdroom' in zijn vertaling in het Venloos. De regie lag bij zoon Theu, die er een spannend en teer geheel van maakte.

Dichters, dichteressen, prozaschrijvers

Niet alleen Frans Boermans heeft zich van het Venloos als schrijftaal bediend. Die traditie is al veel ouder. Met name in de carnavalskranten is er altijd in het Venloos geschreven.

Piet Stroeken

De eerste die een vaste rubriek in de *Venlosche Courant* in het Venloos schreef, was Piet Stroeken. 'Dees waek' werd in de jaren dertig een begrip: men keek ernaar uit om te lezen wat 'd'n Dieke', 'de Scheive' en 'Stien' weer meegemaakt hadden. Men kende de figuren zelfs van karakter, meende men. De humoristische toon van de stukjes, met levensechte dialogen in volkse trant hebben tegenwoordig hun charme nog niet verloren. De schetsen van Piet Stroeken hebben ongetwijfeld veel bijgedragen tot het aanzien van het Venloos. Jammer genoeg zijn ze nooit gemeenschappelijk bezit geworden van alle Limburgers.

Mien Meelkop

De dichteres die door Venlonaren als het ware op handen gedragen wordt, is ongetwijfeld Mien Meelkop. Zeker dertig jaar was zij dé poëte van Venlo. Alles wat Venlo als stad bood, werd door haar bezongen: gebeurtenissen, plaatsen, situaties. Haar werk is sterk religieus van karakter. Zij is ook een van de voorvechtsters geweest van de emancipatie van het Limburgs. In het tijdschrift *Veldeke* zijn haar gedichten geregeld te vinden. Ook anderszins was zij actief. Samen met Jan Peters, afkomstig uit Tegelen, later wonend in Herten (thans: gemeente Roermond) heeft zij meer dan twintig jaar geijverd voor het dialect in het aan Venlo grenzende Rijnland. Zij gingen daar van symposium naar symposium en droegen daar niet alleen eigen werk, maar ook dat van collega-auteurs in het Limburgs voor. Haar eigen werk is technisch van hoge kwaliteit; inhoudelijk lijkt het gedateerd.

Jeanne Alsters-van de Hor

Jeanne Alsters is een dichteres met een klein maar verfijnd oeuvre: zij is uiterst kritisch op eigen werk en publiceert maar met mate. Technisch is haar werk tot in de perfectie verzorgd. Vaste vormen als bijvoorbeeld de haiku dagen haar bijzonder uit. Maar de kracht van haar poëzie ligt toch ook in haar onderwerpkeuzen. Daarbij gaat zij niet voorbij aan de lusten en lasten die het leven haar heeft gebracht.

Apart moet genoemd worden het werk dat zij voor kinderen geschreven heeft. Jarenlang is zij de stuwende kracht geweest achter de voordrachtwedstrijd die elk jaar in de Venlose lagere scholen gehouden heeft. Het heeft enkele bundels poëzie voor kinderen opgeleverd.

Zangers en popgroepen in dialect

Limburg is het walhalla van de popgroepen en de solozangers die zingen in dialect. Volgens tellingen zit meer dan 40% van alle Nederlandse popmuziek in dialect in Limburg. Die groepen zitten over de hele provincie verspreid. Venlo heeft er natuurlijk ook zijn deel van. Hier volgt enkel een greep eruit.

In Noord-Limburg, waarvan Venlo de hoofdstad is, zit Rôwwen Hèze: Horst-America ligt 15 kilometer van Venlo. Een dergelijke groep heeft natuurlijk uitstraling. Op allerlei manieren wil men de concurrentie wel aan. In Venlo zijn de jongeren niet een beetje trots op hun uitstekende popbands 'Flink', 'Ongenode gaste' en 'Juliëtte' (die jammer genoeg niet meer bestaat).

Een echte Venlose feestband is 'Minsekinder'. Hun uitbundige manier van optreden werkt erg aanstekelijk op luisteraars. Hun teksten maken van het leven een groot feest. In 2001 hebben zij een vrolijk project aangevat waarbij ze oude Venlose carnavalsliedjes in een modern jasje steken. Nog levende artiesten van toen (Sjraar Peetjens!) laten zij de teksten zingen; de begeleiding maken zij eigentijds.

'Neutjes Rang' komt uit het carnavalscircuit. In geraffineerde parodieën en uitgekiende teksten gaan zij in op de actualiteit. Zij gebruiken het Venloos als een zeer geschikt instrument.

Ben Verdellen is de Venlose troubadour, al sinds tientallen jaren. In het verleden heeft hij ooit een duo gevormd met Lotti Boermans, dochter van Frans (die voor de teksten zorgde). Hij wordt veel gevraagd voor feesten en partijen. Zijn repertoire is niet elitair. Met grote massa's publiek kan hij uit-

stekend omgaan. Met zijn warme stem en zijn beschaafde manier van optreden trekt hij het grote wat oudere publiek.

De coming man is Arno Adams. Eigenlijk komt hij uit Belfeld (wat voor dialectkenners ook in zijn teksten te horen is), maar hij manifesteert zich als Venlonaar. Hij bezingt voornamelijk zijn eigen ervaringen als jong-volwassene: zijn strijd met het Limburger-zijn, zijn voorkeur voor zware filosofieën, zijn relaties met anderen. Onder jongeren is hij in korte tijd populair geworden.

'Neet oet Lottum' is een popgroep die in relatief korte tijd veel fans gekregen heeft bij jongeren. De naam van de groep is een toespeling op een Noord-Limburgs gezegde: 'Ik bin neet oet Lottum' betekent: 'Ik ben wel wijzer' of 'Ik ben niet gek'. Hier zal de laatste betekenis wel bedoeld zijn. Lottum is overigens een dorp ten noord-westen van Venlo. De band komt als een hemelbestormer over. In vitale en ruige teksten bezingen de bandleden hun liefde voor de stad Venlo, de regio, de taal en hun eigen artistieke vrijheid. Alle braafheid is verdwenen. Het wapen van de scherpe spot gebruiken ze virtuoos. Het is een echte band voor jongeren. Overigens kunnen ouderen uit hun teksten heel goed leren hoe jongeren denken over jong zijn in deze provincie.

2.3 Studies over het Venloos

Teunissen over de 'Venlose Aiol'

In 1999 is er een merkwaardige studie verschenen van Harrie Teunissen over de Middelnederlandse ridderroman *Aiol*. In een brochure van ongeveer vijftig pagina's doet Teunissen verslag van zijn onderzoekingen naar deze fragmentarisch overgeleverde ridderroman. Hij komt tot een aantal opmerkelijke comclusies:

- de Aiol is het werk van een Venlose vertaler;
- de Aiol is waarschijnlijk ontstaan in de tijd van de Vijfde Kruistocht, waaraan veel ridders uit het Maasland deelgenomen hebben.

Teunissen schrijft het werk toe aan een Venlose vertaler op grond van kenmerken die middelnederlandse Venlose teksten hebben. Hij zegt: '... de Aiol gebruikt *ic, mi, di, hi, wi* en *u* en niet *ich, mich, dich, her, wir en uch* ' (p. 6). Wat verderdoor zegt hij: 'De vormen van de voornaamwoorden, *un, ur, it,* d.w.z. zonder *h* zijn kenmerken van het Noord-Oosten. Roermond heeft nog

hore, Venlo heeft in de viertiende tot zestiende eeuw haast zonder uitzondering *h*-loze vormen: *oere, oen*.. Ook Kleef is *h*-loos, Geldern heeft vormen met en zonder *h*. Toch is de afgrenzing naar het noorden heel scherp te leggen: Venlo, dat nu tegen de grens van het *wie*-gebied ligt (*wie* in de betekenis van hoe), schrijft in zijn latere stadsteksten *wie*, zoals in de Aiol. Ten noorden daarvan heerst nu *woe*' (6). Teunissen zegt dat hij in deze brochure niet eens een uitputtende argumentatie geeft. 'De auteur moet dus uit het Venlose afkomstig zijn' is zijn conclusie (6). In het vervolg van de brochure spreekt hij dan ook van de 'Venlose Aiol'.
Deze studie van Teunissen maakt de geschiedenis van het Venloos ineens zeshonderd jaar langer, al zegt hij natuurlijk nergens dat de taal van de Aiol Venloos is: die taal heeft voor hem zoveel Venlose kenmerken dat de auteur iemand uit Venlo moet zijn geweest. Teunissen kon onder meer steunen op de studie van Van der Meer, *Venloer Stadt-texte, Eine lautliche und orthografische Untersuchung*, uit 1949.

De tekst van de Middelnederlandse Aiol is gehavend overgeleverd in 24 fragmenten. Enkel door vergelijking met het Franse origineel *Aiol et Mirabel* kan het verhaal gereconstrueerd worden.
Aiol raakt, op zoek naar gerechtigheid voor zijn ouders, verstrikt in menig gevecht, onder andere met Moorse roofridders. Als hij boodschapper wordt voor koning Lodewijk moet hij naar het hof van de Moorse koning Mibrien in Noord-Spanje. Daar raakt hij helemaal verliefd op Mirabel, die hem echter afwijst omdat zij de islam aanhangt. Aiol schaakt haar en neemt haar mee naar Frankrijk. Zij gaat hem geleidelijkaan liefhebben. Als ze gevangengenomen worden door Makaris, ontzet koning Lodewijk hen. Mirabel bekeert zich en trouwt met Aiol. Maar Makaris ontvoert haar naar Lausanne. In de kerker krijgt zij een tweeling, die door Makaris in de rivier gegooid wordt. De kinderen worden gered, buiten weten van hun vader en moeder. Mirabel en Aiol komen door toedoen van Makaris in handen van Mibrien, Mirabels vader die hen in de kerker laat gooien omdat zij de islam ontrouw is. Rovers nemen Aiol dan mee: hij raakt voor lange tijd gescheiden van Mirabel en zijn zonen. Na lange jaren kan hij samen met koning Lodewijk zijn schoonvader Mibrien verslaan. Eindelijk ziet Mirabel haar man terug. Mibrien wordt christen en krijgt zijn Noord-Spaanse koninkrijk terug als leengoed van koning Lodewijk.
Teunissen maakt aannemelijk dat dit werk in de tijd van de kruistochten de

nodige aandacht gekregen zal hebben en misschien wel gefungeerd heeft als aanbeveling om mee te doen aan een kruistocht. Het werk kan volgens hem niet ouder zijn dan 1187 (zie p. 34). Aan de Vijfde Kruistocht van 1217 tot 1221 deden veel kruisvaarders uit het Maasland mee. Wellicht heeft de Venlose ridderroman toen gefunctioneerd. In ieder geval bewijst Teunissen dat het handschrift komt uit de sfeer van de Duitse orde, die commanderijen hadden in Aldenbiesen, Maastricht, Keulen en Bernissem.
Een aantrekkelijk aspect van Teunissens opvattingen is, dat het werk van Henric van Veldeke niet meer alleen blijft staan in het Maasland. De Venlose Aiol is voor hem dan wel niet even oud, maar deze stamt toch uit dezelfde traditie. Hij gaat nog verder. De zogenaamde *Trierse Floyris* is volgens hem ook uit deze regio afkomstig. 'De dichter-vertaler is waarschijnlijk uit de buurt van Roermond afkomstig. Om preciezer te zijn: uit de streek tussen Herzogenrath, Roermond en Venlo aan de ene kant en Krefeld en Honslar aan de andere kant.' (8)

F.J.P. Peeters, Het klankkarakter van het Venloos

In 1951 is Frans Peeters gepromoveerd op het klankkarakter van het Venloos tot doctor in de Nederlandse taal- en letterkunde. Zijn dissertatie is lang niet zo veel in de belangstelling geweest als die van andere auteurs over een Limburgs dialect: Houben voor het Maastrichts, Kats voor het Roermonds, Dols voor het Sittards, Tans voor het Maastrichts en omliggende dialecten, Roukens voor het Kerkraads en omliggende dialecten. Peeters lijkt hetzelfde lot beschoren als Wim Janssen, die een dissertatie schreef tegen de toen heersende opvattingen over Hollandse expansie. Ook Peeters kiest een theoretisch uitgangspunt: hij wil de fonologische theorie van dat moment (1951) toetsen aan één systeem: het Venloos.
Hij doet onderzoek naar vier 'aspecten van de taalklank':
1. het akoestisch aspect;
2. het fysisch aspect;
3. het fysiologisch aspect;
4. het functioneel aspect.
Het meest spectaculaire uit het akoestisch deel van zijn onderzoek is wel geweest dat hij het Venloos van 20 Venlonaren op grammofoonplaten heeft laten vastleggen: voor die tijd een vooruitstrevend idee. Dat liet hij doen in het 'Phonetisch Laboratorium' in Amsterdam, onder leiding van dr. Louise

Kayser. Vanuit die opnamen was spectografisch onderzoek mogelijk: Peeters was geïnteresseerd in de verschillen vooral in de klinkers van het Venloos ten opzichte van het Nederlands. De beperking tot de klinkers was er omdat er voor het Nederlands alleen gegevens voor klinkers voorhanden waren. De resultaten van de metingen spreken niet zeer tot de verbeelding. Wel opmerkingen als 'Het Venloos wordt dus gekenmerkt door een eu- of eo-achtige uitspraak van zijn klinkers'(60), waarbij vermeld moet worden dat Peeters de spelling -eo- hanteert voor wat in de Veldekespelling als -äö- gespeld wordt: de klank van de klinker met accent in het woord 'freule'. Wat verderop zegt hij: '... we hebben niets te veel gezegd met de bewering, dat het Venloos en Nederlands vocaalsysteem anders van aard zijn.' (60) Peeters wijst vervolgens de Venlose klinkers en medeklinkers van het Venloos aan en systematiseert deze op grond van spectografisch onderzoek.
Peeters is degene die in Limburg als eerste de bestuderingen van sleeptoon en stoottoon met behulp van technische middelen opgezet heeft. Hij bestudeert beide fenomenen met behulp van spectografisch onderzoek. Daaraan voorafgaand hekelt hij de taalkundigen die dit soort onderzoek verwerpen en alleen maar steunen op hun kennis van de te bestuderen taal: een opmerkelijk modern standpunt.
Ook zinnen of woordgroepen die dezelfde woorden bevatten maar uitgesproken worden met de intonatie van een mededelende zin, een vraagzin of een gebiedende wijs (zie p. 143) bestudeert hij met behulp van de genoemde methode. Zijn conclusies vallen dan tegen, al merkt hij op dat het intonatieverloop in het Venloos anders is dan in het Nederlands. Hij ziet de 'klankgestalte' van de genoemde zinstypen als fonemen en niet de inhoud van de boodschap (p. 143).
Ook in het laatste deel van zijn werk doet Peeters onderzoek naar verschijnselen die in de hedendaagse taalkunde weinig aandacht meer krijgen: het wel of niet voorkomen van spreekmaten in het Venloos en de verhouding tussen spreekmaten en zinsintonatie.
Peeters is zijn tijd vooruit geweest. Hij brengt de techniek in de dialectologie en houdt zich bezig met verschijnselen waar zelfs weinig aandacht voor was in de standaardtaal. In zijn werk staan heel wat woorden en zinnen waarmee latere verzamelaars en bestudeeerders van het Venloos hun voordeel hebben kunnen doen. De grammofoonplaten zijn hopelijk voor het nageslacht bewaard: zij kunnen steeds weer een referentiepunt zijn voor bestudering van het Venloos.

Het Venloos Woordenboek uit 1993

In 1993 is het Venloos Woordenboek verschenen. Het voorwerk daarvoor reikt al lang terug. Peeters doet in zijn dissertatie verslag van alles wat er in 1951 aan materiaal in het Venloos ter beschikking was: dat waren niet alleen teksten maar ook woordenlijsten. Hij vertelt dat hij zelf werkt aan een compleet raamwerk voor het Venloos: daar hoort een woordenboek bij.

Het *Venloos Woordenboek* van 1993 is een uitstekend naslagwerk voor Venlose woorden en uitdrukkingen. Het is samengesteld onder auspiciën van Veldeke-Venlo. De voorzitter in die tijd was Toeën Alsters. Hij en zijn vrouw Jeanne hebben een groot aandeel in het werk gehad. Het is een stevig werk dat in de boekenkast van iedere geïnteresseerde thuishoort. Tot de voorstudies hoorden niet alleen woordenlijsten maar ook verzamelingen van spreekwoorden en uitdrukkingen. Onder de veelzeggende titel *Wae zich veur 't Venloos geneert... is nog genne scheut polver waerd* maakte Veldeke-Venlo er in 1987 een voorpublicatie van.

Er zijn binnen Veldeke-Venlo plannen om het woordenboek ook een afdeling Nederlands-Venloos te geven. Het achterliggende idee is, dat het werk gemakkelijk toegankelijk moet zijn voor degenen die het Venloos van huis uit niet of niet in voldoende mate spreken. Via hun kennis van het Nederlands kunnen zij het Venloos verwerven.

De vertaling van het Evangelie van Marcus in het Venloos

Vanaf 2001 is het Venloos ook verheven tot kerktaal: er bestaat een Venlose vertaling van het evangelie volgens Marcus. De vertaling van de tekst kan opgevat worden als een studieklus onder leiding van ds. Titus Aris, die in 1999 beroepen was in de Joriskerk in Venlo. In dat jaar was er speciale aandacht voor de evangelist Marcus. Delen van zijn evangelie werden toen vertaald. Ds. Aris werkte vanuit de Griekse oertekst. De vertalers waren zo enthousiast dat zij wilden doorgaan met het complete evangelie van Lucas. In 2001 verscheen de gedrukte tekst ervan in het Venloos.
De tekst valt op door een enorme levendigheid, die afsteekt bij de stijve en plechtstatige vorm ervan in de gangbare vertalingen in het Nederlands. Men heeft alle moeiten gedaan om het Venloos het volkse karakter te geven van de bron. Ook de namen van de handelende personen zijn ver-Venloost. Zij

worden ineens tot mensen van vlees en bloed die dezelfde soms bloemrijke, soms zeer directe taal spreken als het Limburgse (Venlose) volk van deze tijd. Het is een verademing om deze tekst te lezen. Het Nederlands Bijbelgenootschap, dat de hele vertaling begeleidde, kan trots zijn op dit werk. De hoop op de vertaling van de andere evangelies blijft. De tekst gaat hierbij als tekstvoorbeeld van een 'jonge' tekst.

2.4 Een 'jonge' Venlose tekst

Fragment (blz. 13-14) uit 'Sjapiter 3' van *'t Gooje Nièts van Marcus*, het Marcusevangelie in het Venloos, vertaald door Fransje Aerts-Libois, Jeanne Alsters-van der Hor, Titus Aris, Frens Bakker. De spatie tussen vers 12 en 13 is overgenomen uit de tekst.

7. En Jezus ging mit zien lierlinge truuk nao 't maer. Vuuël volk oèt Galilea trok achter um aan. En oèt Judea
8. en Jerusalem, oèt Idumea en van euver de Jordaan, zelfs van Tyrus en Sidón – kwaam d'r vuuël volk nao um toe – zeej hoorte wievuuël-e kós.
9. En hae zag taege zien lierlinge det ze-n um 'nne boeët gereid meuste halde veur as 't volk um ónder de veut zoel loupe.
10. Want hae had d'r zoeëvuuël genaeze. Wae ouk maar gekwaeld woort, woel zich op um goeëje veur um te kinne aanrake.
11. Ouk de fièze geiste – zoeë wie ze-n um zoge – goeëjde zich veur zien veut en schrieëfde: 'Geej ziet de zoon van God!'
12. En idderskier zag hae eur de wach aan, det ze jao neet bekind zoele make wae hae waar.
13. En hae geit d'n berg op en rup beej zich wae hae wilt. Een zeej leten alles achter zich veur nao um toe te gaon.
14. En hae wees d'r twelf aan veur um kómpenie te halde en veur zien nièts te verkundige,
15. en mit zien permissie de duùvels oèt te driève.
16. En de twelf die hae aanwees ware Pieëter, de steinrots, de nieje naam dae hae aan Siem goof,
17. wiejer Kuuëb, dae van Sibbedeius, en Jan, d'n broor van Kuuëb, en hae goof eur d'n beejnaam Boanerges, det beteikent zeuns van d'n dónder,
18. Drees en Filep, Mieëwes en Ties, Tuum en Kuuëp, dae van Alfeüs, Teddo en Siem de fanaat,
19. en Joèdas, de man oet Kariot, daezelfde dae um ouk oètgeleverd haet.

3. Het Roermonds

3.1 Kenmerken van het Roermonds

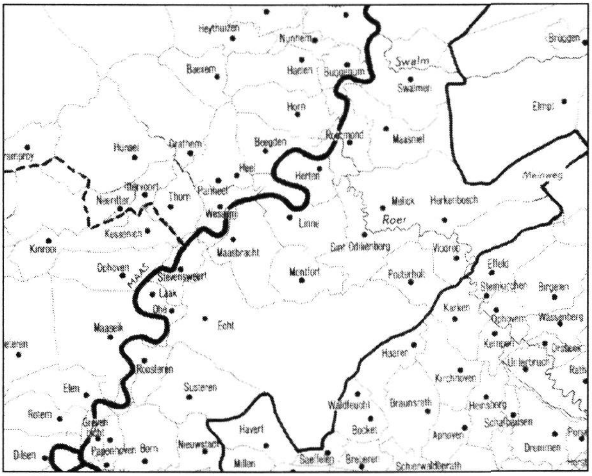
Het Roermonds ('t Remuunjs) is een Midden-Limburgs dialect. Alle kenmerken die het Limburgs in het algemeen heeft, heeft het Roermonds ook. Als men het Roermonds van ander Limburgs wil onderscheiden, kan men letten op de volgende bijzonderheden.

1. Het woord voor 'dat'

Het Nederlandse woordje 'dat' is in het Roermonds, net als in het Venloos, 'det'. In Zuid-Limburg is het 'dat'. Er zijn nog meer woorden waarbij Midden-Limburg een -e- heeft en Zuid-Limburg een -a-:

Nederlands	dat	hart	kar	teer
Midden-Limburgs	det	hert	ker	ter
Zuid-Limburgs	dat	hart	kar	tar

De klank van het woordje 'dat' is dé manier om na te gaan of iemand Midden- of Zuid-Limburger is. De vorm *det* is natuurlijk geen typisch Roermonds.

Roermond met oude gemeentegrenzen (uit: Régis de la Haye, Limburgse Voorouders. Handleiding voor genealogisch onderzoek in Limburg.)

2. sj- en niet sch-

Het Roermonds heeft niet de klankgroep -sch- als het Venloos, maar sj- als het Tegels. Het schema van hierboven kan uitgebreid worden met Roermond:

Nederlands	mooi	school	schrikken	scheel	schaar
Venloos	schoeën	schoeël	schrikke	schael	schieër
Tegels	sjoeën	sjoeël	sjrikke	sjael	sjieër
Roermonds	sjoon	sjool	sjrikke	sjael	sjeer

3. 'Twee rooj reuskes' en niet: 'Twieë roeëj ruuëskes'

Uit de vormen onder 'mooi', 'school' en 'schaar' hierboven is een ander kenmerk van het Roermonds te zien: in het Roermonds komen geen tweeklanken voor als in het Venloos en het Tegels. In de volgende woordgroep zitten de drie tweeklanken die in het Limburgs voorkomen: 'twee rode roosjes'. In de meeste Limburgse dialecten komen er tweeklanken in die drie woorden. Die tweeklanken heten 'oneigenlijke tweeklanken' omdat deze in het Nederlands niet voorkomen. In een klein gebiedje rondom Roermond komen ze

evenmin voor: in Swalmen, Maasniel, Melick, Herkenbosch, St.-Odiliënberg. In het Sittards komen ze ook niet voor; in het Maastrichts ook niet: daar verschijnen zelfs andere klinkers.

Nederlands	'twee'	'rode'	'roosjes'
Venloos	twieë	roeëj	ruueëskes
Tegels	twieë	roeëj	ruueëskes
Swalmens	twee	rooj	reuskes
Roermonds	twee	rooj	reuskes
Echts	tweeë	roaj	reuëskes
Sittards	twee	rooj	reuskes
Maastrichts	twie	roej	ruuskes

In het algemeen komt er in de dialecten uit de regio Roermond in grondmorfemen (basiswoorden) alleen maar stoottoon voor op deze tweeklanken. Alleen in een klein gebiedje, hoofdzakelijk ten westen van de Maas, komen deze tweeklanken ook met sleeptoon voor. In Stevensweert komt de -uue- sleeptonig voor; daar is ook het woord *woeane* sleeptonig. In de dorpen Thorn, Wessem, Heel en Panheel, Grathem en Beegden komen -ieë-, -oea- en -uue- met sleeptoon vaak voor.

4. *'kienjer, giester, piese'*

Het meest typerende aan het Roermonds is dat het in sommige woorden een -ie- heeft waar alle omliggende dialecten een -i- hebben. De volgende woorden zijn typisch Roermonds: *kiendj, giester, piese.* In andere dialecten (ook al in het Maasniels) klinken die woorden als *kindj, gister, pisse.* Natuurlijk is die -ie- er ook in andere vormen van die woorden: *kienjer* 'kinderen', *eergiester* 'eergisteren', *gepies* 'gepist'. Gebruikt een Limburger een -ie- in die woorden, beschouw hem of haar als Roermondenaar.

Nederlands	kinderen	gisteren
Venloos	kinder	gister
Roermonds	kienjer	giester
Sittards	kènjer	gèster

Als dorpelingen in de omgeving van Roermond het Roermonds willen stereotyperen, doen ze dat altijd met behulp van deze woorden. Wij kennen als dergelijk stereotiep de zinnen:
Kiendj, pies mer op de ker, mer neet op 't brood! 'Kind, plas maar op de kar, maar niet op het brood'.
Giester loog Deur dood in de piesbak op 't Wilhelminaplein! 'Gisteren lag Dorus dood in het urinoir op het Wilhelminaplein'.

5. *'zalt' en niet 'zaat'*

Iets heel bijzonders aan het Roermonds is het woord 'zalt' voor het Nederlands 'zout'. 'Oud' en 'koud' zijn 'aad' en 'kaad'. Maar het woord 'zaat' komt wél in de omringende dialecten voor maar niet in het Roermonds.

De historische verklaring ervoor is simpel: tot rond 1900 waren de woorden 'ald, kald, zalt' algemeen Roermonds. Twee woorden zijn veranderd, het derde is gebleven wat het was. Roermondenaren geloven deze uitleg niet, maar uit negentiende-eeuwse teksten is ze makkelijk te bewijzen. De teksten van Emile Seipgens staan vol met de vormen 'ald' en 'kald'. Uit zijn gebruik blijkt dat 'ald' en 'kald' voorkomen als naamwoordelijk deel van het gezegde en als bijvoeglijke bepaling bij onzijdige zelfstandige naamwoorden. Als bijvoeglijke bepaling bij mannelijke, vrouwelijke en meervoudige woorden komen de woorden 'aad' en 'kaad' voor.

De volgende geconstrueerde zinnetjes zijn goed negentiende-eeuws Roermonds:

Eine aje miens is ald.	'Een oude man is oud'.	'miens' is mannelijk
Ein aaj vrouw is ald.	'Een oude vrouw is oud'.	'vrouw' is vrouwelijk
Ein ald geboew is ald.	'Een oud gebouw is oud'.	'geboew' is onzijdig
Aaj miense zeen ald.	'Oude mensen zijn oud'.	'miense' is meervoud
Eine kaje windj is kald	'Een koude wind is koud'.	'windj' is mannelijk
Ein kaaj moer is kald	*'Een koude muur is koud'.*	*'moer' is vrouwelijk*
Ein kald geboew is kald	'Een koud gebouw is koud'.	'geboew' is onzijdig
Kaaj moere zeen kald	'Koude muren zijn koud'.	'moere' is meervoud.

Met dergelijke zinnetjes is het gemakkelijk om het verschil uit te leggen tussen attributief en predicatief gebruik van bijvoeglijke naamwoorden. Overi-

gens komt dit verschijnsel niet alleen voor in negentiende-eeuws Roermonds. In het hedendaags Echts komen op dezelfde manier verdeeld naast elkaar voor de vormen *kaod* en *kawd* 'koud', en *aod* en *awd* 'oud'. Ook in het hedendaags Maastrichts komen dergelijke functioneel gescheiden dubbelvormen voor. Die zijn dan niet beperkt tot *awd* en *aajd* 'oud', en *kawd* en *kaajd* 'koud', maar ze gaan veel verder. Hier enkele Maastrichtse voorbeeldzinnen met woordgroepen met mannelijke woorden:

Eine broune jas is broen	'Een bruine jas is bruin'.
Eine grijze jas is gries	'Een grijze jas is grijs'.
Eine wijze mins is wies	'Een wijze man is wijs'.

6. *'De gaam'*

Er is één woord dat nergens anders dan in Roermond voorkomt. Het is het woord 'gaam' voor 'toonbank' of 'tapkast'. Gebruikt iemand dat woord: u hebt met een Roermondenaar te doen. Overigens vinden Roermondenaren veel meer woorden 'typisch Remunjs'. Meestal komen dergelijke woorden ook voor in andere dialecten, maar ze wijken dan af doordat ze 'veranderd' zijn door klankisoglossen. Een voorbeeld: Roermonds *sjoon* 'mooi' komt in de omringende dialecten voor als *sjoeën* en *sjoean.*

Een ander woord dat wij nooit buiten Roermond gehoord hebben, is het woord *jae.* Het is het Nederlandse woord 'ja' maar dan aan de kop van een zin waarin een voorbehoud geformuleerd wordt:
Jae, doe zaes det waal, mer is det zo? 'Ja, jij zegt dat wel, maar is dat zo?'
In het Limburgs van andere plaatsen komt dat voor in de vorm 'ja', net als in het Nederlands. Het gewone bevestigende woord is in Limburgse dialecten *jao.* Vraag je aan Limburgers of het woord *ja* Limburgs is, dan zullen ze dit in de regel ontkennen. Toch is *ja* goed Limburgs, maar alleen aan de kop van een zin met voorbehoud.
Het typisch Roermondse woord *jae* komt vaak voor in de teksten van Seipgens. Wij hebben het veertig jaar geleden nog wel in Roermond gehoord. Thans lijkt het helemaal buiten gebruik te zijn geraakt.

Oudere Roermondenaren zeggen dat ook het woord *aere* of *naere* in de betekenis 'voorhuis' typisch Roermonds is. In andere Limburgse woordenboeken komt het ook voor in dezelfde betekenis. Jongere Roermondenaren gebruiken dit woord niet meer. *Gaam* is nog wel eens te horen. Als mensen

bewust meemaken dat woorden stilaan verdwijnen, hebben ze – is onze indruk – de neiging om die woorden typisch te vinden voor het eigen dialect.

7. Roermonds Bargoens

Roermondenaren zeggen vaak dat er twee soorten Roermonds bestaan: het stads-Roermonds en het Roermonds van het Roermondse Veld. In het Roermondse Veld (de wijk rondom het ziekenhuis) wordt het volkse Roermonds gesproken. Het stads-Roermonds zou deftiger zijn. Het Roermonds van het Veld is soms nog terug te kennen aan een -aa- die in de richting van de -ae- gaat. Hét kenmerk ervan is, dat het doorspekt is met Bargoense woorden. In het Veld woont het volksdeel dat vroeger kleine handel en negotie dreef. Daarin diende het 'Begoons' zeer. Wij hebben de indruk dat ook het stads-Roermonds veel meer Bargoens bevat dan andere Limburgse stadsdialecten. Iedere Roermondenaar kent de woorden *wous* 'gek', *kiet* 'huis, hok', *boute* 'poepen', *bout* 'politieagent', *poter* 'verdwenen', *bollig* 'bang'.

Werd het taalgebruik van de kleine handelaren vroeger als volstrekt onder de aat beschouwd, thans gaan veel Roermondenaren er prat op dat ze 'Begoons' kennen. Ze verzamelen allerlei woorden en gebruiken die in hun teksten. Tot in uitnodigingen voor recepties toe komt men thans Bargoense woorden tegen. Soms zijn die bedoeld om lezers voor raadselen te zetten. Op een verlanglijstje voor Sinterklaas kwamen wij *sjneter* tegen: zonder lidwoord. Navraag leverde ons op dat er een klok op het lijstje stond. Bij dergelijke uitnodigingen en verlanglijstjes mag je natuurlijk nooit je problemen voorleggen aan de afzender. Gelukkig is er altijd wel een Roermondenaar in je omgeving die zeer vertrouwd is met het Begoons.

3.2 De taaltrots van de Roermondenaren

Natuurlijk is niet iedere Roermondenaar een dialectspreker. Uiteraard is ook niet iedereen trots op zijn dialect. Maar in het algemeen kan men zeggen dat 'de' Roermondenaren trots zijn op hun Roermonds. Zij spreken die taal in principe met iedereen in de stad. De grote manifestaties in het Roermonds worden, net als in Venlo en Sittard, druk bezocht.

Roermond wordt wel eens spottend de stad van de zeven standen genoemd. Daarmee bedoelt men dat de Roermondse samenleving overdre-

ven in standen ingedeeld was; enkelen zeggen dat dat nog zo is. Roermond is meer dan 350 jaar hoofdstad geweest van het Gelders Overkwartier. Maastricht, dat voor het vertrek van de Fransen in 1815 nooit hoofdstad geweest is van welk gebied ook, voelt nu nog wel de concurrentie van dat oude Gelderse centrum.

Roermond is wel tot aan de Tweede Wereldoorlog de plaats geweest waar de Limburgse hoge adel de winter doorbracht. De Swalmerstraat (*de Zjwamekersjtraot* zeggen de Roermondenaren: een naam die helemaal niet op Swalmen 'Zjwame' wijst!) was hun territorium. Hun taal was vaak Frans. In de negentiende eeuw was het Frans zelfs vaak de taal van het burgerlijk en adellijk vermaak: die taal 'hoorde' bij de hoogste stand. De laagste stand sprak Roermonds, doorspekt met Bargoens ('Begoons'). Als er zeven standen waren, moeten er tussen deze twee nog vijf gepositioneerd worden. Tot hier toe heeft zich daar nog niemand aan gewaagd. De Roermondenaren laten de spot over die zeven standen maar gelaten over zich heen komen. Zij zijn op andere dingen trots.

De schrijvers

Emile Seipgens (1837-1896)

Emile Seipgens is de eerste Limburgse auteur die een indrukwekkend oeuvre in het Limburgs (het Roermonds) gemaakt heeft. Veel van zijn werk ligt nog onbestudeerd in het gemeentearchief. Seipgens is in zijn geboortestad maar met mate geëerd. Hij schreef vanuit een liberaal standpunt en kwam daardoor in conflict met de geestelijkheid. Hij is zelfs op de Index geplaatst, de lijst van voor katholieken verboden auteurs. Dat Seipgens verdienstelijke verhalen in het Nederlands geschreven heeft, weten de meeste Roermondenaren niet.

In zijn stad is hij altijd geëerd om de tekst van zijn opera-bouffe 'Schinderhannes', een werk waarschijnlijk uit 1864. Roermondenaren spreken altijd over 'de' Schinderhannes. Dat werk wordt nog steeds van tijd tot tijd met veel succes in Roermond uitgevoerd. In 2002 zal het weer opgevoerd worden. Seipgens heeft er een standbeeld door gekregen: dat staat op de Roerkade bij de Stenen Brug over de Roer. Het lijkt erop dat je beter Roermondenaar bent naarmate je vaker bij een opvoering van de Schinderhannes bent geweest. Spelers in de opera houden in het dagelijks leven de naam van

GROOTE SOCIETEIT.

Mit toestumming
van't EdelAchtbaar Bestuur en zonger patent,
zal op den tweeden korsdaag van't Schrikkeljaor 1865,
's aoves om 8 oere, in het lokaal van Mama
waeren opgeveurd :

SCHINDERHANNES,

OPERA-BOUFFE IN TWEE AKTEN.

MIT BALLET.

(Nooit alhier vertoond.)

PERSONEN.

SCHINDERHANNES, eine vreisselikke ruiver en bandiet.
HIACINTHA, ein aai heks, mooder van Schinderhannes.
SCHWARZE PETER, hospes van de ruivers.
FLORENSKE, dochter van Schwarze Peter, leefste van (Schinderhannes.
BELZEBUB, öpperste duvel.
Koor van ruivers, gauwdeeven, bandieten en verloupen (kaerels.
Veer tiroolders.

De proloog zal gesproaken waeren door de regisseur van den Troep.
De Ouverture is eschpres gecomponeerd door den Orkest-meister den Heer Jung.
Tössen de poos : „L'amour sans fin" Redowa, door den eigelste.

Me weurdt belaefd verzocht tössen de veurstelling neet te rouken.

De Commissie van de groote Societeit.

Uitnodiging voor de allereerste opvoering van de Schinderhannes in Roermond. Let op het grapje 'Schrikkeljaor'. 1865 is geen schrikkeljaar. (Bron: Gemeentearchief Roermond)

hun rol: *de heks van Tummermans*: de Timmermansen hebben in drie generaties de rol van heks gespeeld.

Het verhaal van de Schinderhannes is flinterdun: Schinderhannes verkoopt zijn ziel aan de duivel om zeven jaar met Florenske te kunnen leven. Na zeven jaar komt de duivel hem halen. Schinderhannes, die erg gelukkig is met Florenske, voert op voorstel van zijn moeder de duivel helemaal dronken, stopt hem in een mand en laat hem er pas uit als het contract over de zeven jaar verscheurd is. Die list lukt.

Voor de liedjeszangers in het Limburgs is Seipgens een van de eerste voorbeelden geweest. Hij schreef liederen voor de feesten van de Koninklijke Harmonie en de Société Dramatique. Ook cantates en odes heeft hij geschreven bij allerlei stadsfeesten in Roermond. Zijn lied *Newaor Marie, newaor* wordt nog steeds gezongen.

Nadat hij uit Roermond vertrokken was, heeft hij geprobeerd om in de Nederlandse literatuur naam te maken. Hij schreef novelles, romans en toneelstukken. De dialogen in zijn werken gaan in het algemeen in het Roermonds. Geen enkel van zijn werken in het Nederlands wordt nog vermeld in een literatuurgeschiedenis. Hij zal landelijk wel het meest bekend blijven om het feit dat hij secretaris is geweest van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Als zodanig was hij de rechterhand van prof. dr. Jan ten Brink.

Jo Hansen (1921-1984)

Jo Hansen, die in Roermond vooral bekendheid geniet als onvoorwaardelijke voorvechter van alle lokale cultuur en vooral van het Limburgs, heeft vlak na de oorlog een bundel geschreven over het verminkte Roermond. Even later verscheen een bundel van hem met vooral natuurimpressies. Hansen heeft – niet onterecht – de ambitie gehad om dichter te zijn. In enkele gedichten haalt hij een hoog niveau. Zijn bundel over de getroffen stad wordt in Roermond als een monument beschouwd. Nog steeds worden zijn gedichten voorgedragen.

Paul van der Goor (1932-1983)

Paul van der Goor wordt door kenners beschouwd als degene die artistiek gezien tot nu toe het beste dichters-oeuvre in het Limburgs heeft geschreven. Hij verdient lof als dichter, al heeft hij ook essays geschreven; deze zijn

in het Nederlands. Ze gaan over Emile Seipgens. Hij had het plan om op diens leven en werk te promoveren.

Het hele oeuvre van Van der Goor is maar klein, maar elk gedicht is helemaal raak. Zijn thema's zijn: zijn melancholie en zijn lijden aan het leven, zijn verlangen naar zijn geliefde, zijn zoeken naar zijn afkomst. De dood ziet hij als de verlossing uit het aardse tranendal.

Van der Goor heeft onder meer sonnetten geschreven, maar het merendeel van zijn werk is in vrije versvorm. Dat hij het levensgevoel van velen raakt in zijn poëzie, bewijst het feit dat hij in bloemlezingen tot nu toe zeer prominent aanwezig is. Een boek over zijn leven en werk, met daarin alle bekende werk van hem, mankeert op heden: de literaire studie betreffende Limburgse poëzie is erg zwak. Zelden leest men beschouwingen over literair werk.

Hub Graus

In de literatuur in het Limburgs constateert men vaak dat schrijvers debuteren in het Nederlands en zich later gedeeltelijk 'bekeren' tot hun eerste taal: het Limburgs. Hub en Sjaak Graus, twee broers, zijn daar goede voorbeelden van. Beiden debuteerden in de jaren zeventig in het Nederlands. Ze hebben als experimentele zeventigers in het Nederlands hun technisch kunnen meegebracht in hun moedertaal, het Roermonds.

Hub Graus heeft een klein oeuvre op zijn naam in het Roermonds. Hij munt vooral uit in het 'uitkleden' van valse sentimenten ten opzichte van zijn omgeving. Het Limburgs is niet beter dan welke taal ook, Roermond is als stad niet beter dan welke andere stad. Feestvieren doe je om anderen in hun wezen mee te maken en niet om alleen maar te brassen. Hij ontwerpt voor elk gedicht een unieke vorm. Zijn gedachten brengt hij in een werveling van begin- en middenrijm, waarbij hij het eindrijm vaak bewust weglaat. Samen met zijn broer heeft hij de *döbbel-ops* uitgevonden: stukjes taal die dubbelzinnig van betekenis zijn.

Sjaak Graus

Sjaak Graus debuteerde – zoals gezegd – ook als dichter in het Nederlands. In zijn werk in het Limburgs is hij op zoek naar het houdbare: alle overdreven franje laat hij weg. Zijn taalgebruik is doeltreffend door bewuste karigheid. Zijn thema's zijn: dichter zijn, verhouding tot de gebruikte taal, het

verwerpen van grote woorden. Zijn poëzie is zeer rijk aan *döbbel-ops*. Bij herlezing blijken er steeds weer nieuwe aspecten op te duiken. Hij wordt beschouwd als een 'moeilijker' dichter, vanwege allerlei onverwachte doorkijkjes waartoe zijn teksten uitnodigen.

Jan Bremmers

Jan Bremmers is op dit moment wel de bekendste prozaschrijver in het Roermonds. Zijn verhalen munten uit door zeer punctuele verzorging. Helaas zijn deze nog nooit gebundeld: een tekortkoming. Zijn verhalen lijken geen fictie maar verslagen van eigen ervaringen.

Een vaak voorkomend thema bij hem is de vraag naar schuld; verhalen die in de Tweede Wereldoorlog spelen gebruikt hij vaak als dragers van zijn boodschap. Samen met Jo Caris uit Maastricht en Paul Weelen uit Kerkrade hoort hij tot de beste prozaschrijvers in het Limburgs.

Hij is gehecht aan vaste vormen. De sonnetten die hij de laatste jaren publiceerde, munten uit in beperking en zeggingskracht. Zijn beheersing van het Roermonds is voorbeeldig.

De liedzangers

Er is een rijke cultuur aan liedzangers in Roermond. Men beweert dat de allereerste popgroep die Limburgstalig ging zingen – begin jaren zeventig – 'De Wauze' waren: een Roermondse groep met een Bargoense naam ('De Gekken'). Het is zeker dat er intussen heel wat dialectgroepen en solozangers zijn geweest.

Gé Reinders

Gé Reinders is in Nederland ongetwijfeld de meest bekende Roermondse liedzanger. Hij trekt intussen met zijn vijfde of zesde avondvullend liedprogramma door heel Nederland. Overal trekt hij volle zalen. Zijn conferences – de inleidingen op de liedjes – 'doet' hij buiten Limburg in het Nederlands, de liedjes zelf zijn allemaal in het Roermonds.

Gé is begonnen als Engelstalige popzanger. In allerlei lokale bands heeft hij gespeeld. Door een opdrachtenreeks van Omroep Limburg ging hij het Roermonds gebruiken, om er tot nu toe niet meer van los te raken. Zijn Roermonds is zeer doortimmerd. Het zit vol met woordspelingen, dubbel-

zinnigheden, begin- en middenrijm. Het is alsof teksten schrijven Gé zeer gemakkelijk af gaat. Het zal wel een kwestie van verbeteren en verbeteren en verbeteren zijn.

Gé heeft het over de dingen die hemzelf in het leven bezighouden: relaties aangaan en onderhouden, antwoord geven op de vragen als: 'Wie ben ik? Hoe was mijn jeugd en hoe ben ik eruit gekomen? Op welke manier verlinken anderen je?'

Gé heeft veel contact gehad met Toon Hermans; hij heeft diens laatste cd geproduceerd. In zijn manier van presenteren is goed te merken dat niet de zakelijke contacten met Toon Hermans de doorslag gegeven hebben bij hun samenwerking.

Sjra Puts

Sjra Puts wil niet 'troubadour' genoemd worden. Hij vindt dat hij een liedjeszanger is. Intussen heeft hij zich ontwikkeld tot een entertainer. Vooral zijn ontembaar enthousiasme en zijn inzet voor de minder bedeelde medemens, zijn sociale betrokkenheid dus, hebben hem geliefd gemaakt.

In zijn eerste liedjes, hij schreef die voor de Roermondse Carnavalsavonden van Den Uul, zette hij zijn vader en moeder op een muzikaal standbeeld. Later kwam hij met lichte maatschappijkritiek over bureaucratie en slecht milieu-onderhoud. Een voortdurend thema is zijn artistieke vrijheidsliefde.

Hij beheerst zijn Roermonds perfect: zonder steun van woorden uit het Nederlands schrijft hij zijn teksten. De laatste tijd is hij een gewaardeerd televisiepresentator, vooral van programma's voor kinderen.

Big Benny

Benny Peters, alias Big Benny, is het stemmingskanon onder de Roermondse liedjeszangers. Benny beheerst zijn stiel perfect. Hij trekt volle zalen en weet die op een onderhoudende manier op hun kop te zetten. Zijn teksten zijn vaak levensverhalen met een snik en een traan. Maar ook zingt hij levenslustige teksten over genieten van het leven. Banaal is hij nooit. Zijn bekendheid gaat veel verder dan de regio Roermond. Hij is bekend om zijn 'Brónsgreun eikehout': het Limburgs volkslied maar dan in het Limburgs.

Het zal u opgevallen zijn dat de band van de Roermondse poëten met het verschijnsel carnaval niet zo sterk is als in Venlo. Dat wil niet zeggen dat er weinig gepresteerd wordt rondom dat volksfeest. Het wil wel zegggen dat er in Roermond niet iemand is als Frans Boermans die zo sterk daarin gewerkt heeft. Jan Huijskens is wel degene die de Roermondse revues vanaf midden jaren zeventig het meest beheerst heeft. Heel wat revues heeft hij – soms samen met Hub Graus, Bibi Bierbaum, Ton Spätjens – vorm gegeven. Dergelijke revues hebben in Roermond steeds weer liedjes opgeleverd die tot het stadsrepertoire zijn gaan horen.

Jan heeft intussen ook een zevental toneelwerken in het Roermonds geschreven. Het toneel door lokale speelgroepen leeft in Roermond, net als in andere Limburgse plaatsen, ook in de dorpen.

3.3 Studies over het Roermonds

De woordenlijst van Jean Baptist Sivré

Jean Baptist Sivré, de laatste rijksarchivaris die in Roermond werkzaam was, heeft in de jaren zeventig van de negentiende eeuw een lijst gemaakt van woorden die volgens hem snel aan het verdwijnen waren. De lijst is nooit uitgegeven. Wel heeft Kats er een aantal woorden uit gepubliceerd in het tijdschrift *Veldeke*. Een van de woorden die erin staan is het woord *wiewaal* 'alhoewel'; veel hedendaagse Roermondenaren beschouwen dat woord als een vinding van Jo Hansen.

Sivrés zwakte was ongetwijfeld zijn onervarenheid in het geven van woordverklaringen. Jammer genoeg geeft hij geen Roermondse voorbeeldzinnen: hij geeft voorbeeldzinnen waarin hij het Roermondse woord plaatst.

De lijst-Sivré zou op een kritische manier uitgegeven moeten worden. Daarmee zou eer bewezen worden aan hem als woordenlijstmaker. Hij verdient trouwens ook aandacht als toneelspeler. Hij is onbetwist de kampioentoneelspeler uit het negentiende-eeuwse Roermond. In alle talen die in het gezelschap *D'n Dramatiek* in gebruik waren, trad hij op: in het Frans, het Nederlands, het Duits maar ook in het Roermonds. Volgens de overlevering is hij na het vertrek van Seipgens uit Roermond altijd met hem in contact gebleven.

De studie over het Roermonds van Simons uit 1889

Dr. Louis Simons heeft in 1889 een studie geschreven over het Roermonds. Hij probeert daarin aan te tonen dat het Roermonds geen Saksisch maar een Frankisch dialect is. Het Roermonds blijkt inderdaad Frankisch te zijn. In zijn tijd was dat een zeer zinvol soort onderzoek. Nu lijken zelfs taalkundigen zich daar niet meer om te bekommeren.
Gelukkig voor ons heeft Simons heel wat materiaal moeten aanvoeren voor zijn bewijsvoering. Alle kenmerken van het Saksisch en het Frankisch moest hij bespreken aan de hand van Roermonds materiaal. Vooral om dat materiaal moeten wij hem thans nog zeer dankbaar zijn. Uit zijn werk is een woordenboek samen te stellen en een grammatica. Hij geeft een basis voor allerlei ontwikkelingen die het Roermonds vanaf 1889 doorgemaakt heeft.

Het proefschrift over het Roermonds van Kats uit 1939

In 1939 promoveerde Jo Kats tot doctor in de Nederlandse taal- en letterkunde op een studie naar het fonologisch en morfonologisch systeem van het Roermonds. Kats is nog voor 1920 uit Roermond vertrokken, maar in zijn ouderlijk huis is hij altijd Roermonds blijven spreken. Zijn latere geschriften in het Limburgs waren altijd in het Roermonds: hij is lange tijd voorzitter van Veldeke-Limburg geweest.
Kats heeft een dissertatie geschreven die voor taalkundigen van belang gebleven is. Hij sloot in zijn werk aan bij de toen nieuwe theorie over fonemen, de kleinste klankeenheden die een betekenisverschil aangeven (vergelijk 'bid', 'bed', 'bad'). Het grootste gedeelte van zijn proefschrift is een perfect uitgevoerde manier om de fonemen van het Roermonds te vinden. Zijn onderzoek leidde tot een complete lijst van Roermondse fonemen. In het tweede deel van zijn proefschrift doet hij onderzoek naar de morfonologische werkingen binnen het Roermonds. Juist door beide soorten onderzoek was hij – na de oorlog – de aangewezen persoon om de Veldekespelling te herzien.
Men heeft wel eens opgemerkt dat het proefschrift van Kats bestaat uit lange lijsten van woorden. Dat is ook wel zo, maar die waren noodzakelijk om de structuren te vinden waarnaar hij op zoek was. Een van zijn verdiensten is, dat hij aangetoond heeft dat het Roermonds een even goede structuur van fonemen heeft als alle standaardtalen. Voor die tijd was dat baanbrekend.

Het Remunjs waordebook van Kats uit 1985

In 1985 is het *Remunjs waordebook* van Kats verschenen: een meesterwerk, vooral als men bedenkt dat de auteur ervan al meer dan vijftig jaar niet meer in Roermond woonachtig was. De opzet van het werk heeft Kats waarschijnlijk besproken met dr. Endepols, de schrijver van het woordenboek van het Maastrichts: hij neemt door elkaar trefwoorden in het Nederlands en in het Roermonds op. Resultaat ervan is dat er een woordenboek Roermonds-Nederlands en een Nederlands-Roermonds bestaat. Het is een kloek werk van 338 pagina's, waarin bij elk woord voorbeeldzinnetjes staan: elk woord krijgt dus zijn context. Er zijn thans plannen voor een bewerking van de tekst.

3.4 Een 'oude' en een 'jonge' Roermondse tekst

De oude tekst: Emile Seipgens, Jeanbatiest

(Fragment uit een onuitgegeven novelle in: J.A. Leopold, L. Leopold, *Van de Schelde tot de Weichsel, Nederduitse dialecten in dicht en ondicht*, Eerste deel, J.B. Wolters, Groningen, 1882, blz. 402-405. Hieronder staat een deel van dat fragment, herspeld in Veldekespelling door Pierre Bakkes.)

Zo kwaam 't det Jeanbatiest rónjdkeek nao ein vrouw. 't Waas bie hem besjlaote det d'r binnekort zól trouwe. Hae wis det d'r gei maedje meer zól kónne leefhöbbe zo es Lowieske, det wilt zègke: mit zie gans hert en zeel. En toch wól d'r ein vrouw höbbe. Waar d'r dan gein leefde, es ze mer raedelik good euverein kwame. Daobie kwaam det ènnige vrunj hem de kop dul maakde. Jeanbatiest had zie plan al ins half en half verraoje en noe sjproke de bekker van taegeneuver en d'n dieke horlozjiemaeker en 't sjniederke van daonaeve mit zien króm bein hem van nieks angers meer es van ein vrouw te numme. Dao-euver rolde dan ouch häören hele wawwel, es ze saoves tösse leecht en dónker aan de deur bie-ein sjtónge.

Dan loog Jeanbatiest mit d'n rök taege d'n eine deursjtiel en de bekker mit ziene witte sjolk taege d'n angere, mit eine witbesjtaove bonnet-grec op en de hemdsmoewen opgesjtruipt. Jeanbaties roukde einen doorruiker. D'n dieken horlozjiemaeker had de linker hanjd in de bókse-tes, mit de rechter hool d'r ziien lang piep sjuuns veur 't lief en 't sjniederke mit zien mager erm en bein ssjloog grappen oet.

'Waal, Jeanbatiest', zag d'n horlozjiemaeker, 'wanneer geis te noe trouwe?'

'In 't jaor ein, es d;n uul praekt', anjtwaorde de sjnieder.

Emile Seipgens, gekostumeerd als burgemeester Johan van Hillen, bij een cavalcade in juni 1868. (Bron: Gemeentearchief Roermond)

'Det zèk ich daoróm toch nog neet', vool Jeanbatiest in, 'mer óm te trouwe mót me mit twee zeen!'

'Dao zeen toch maedjes genóg!' meinde de bekker.

'Mer goje...?' zag Jeanbatiest.

'Noe', zag de sjnieder, 'wie wils te ze höbbe? Laote veer ins kieke. Ten eerste', tèlde hae op ziene vinger, 'zie mót neet lillik zeen'.

'Det is te zègke', zag Jeanbatiest, 'zie mót neet sjrikkelik lillik zeen, mer angers zól me dao waal neet zo väöl op kieke'.

'Ten tweede', meide de sjnieder, 'zie mót ein gooj edukasie gehad höbbe'.

'Jao', *anjtwaorde Jeanbatiest, 'teminste veur häöre en miene sjtanjd. De geografie en de* botaniek is neet van doon'.

'Ten derde', zag de sjnieder, 'ze maag neet te ald zeen'.

'Jónger es ich!' reepp Jeanbatiest, 'of hoogstes aeve zo ald es ich, of ... hoogstes ein of twee jaor ajer'.

'Ten veerde!' zag de sjnieder en hae sjtreek mit d'n doem euver de wiesvinger wie emes dae geljd tèlt, 'en ten veerde zie mót van braaf luuj zeen!'

'Det mót ze!' reep Jeanbatiest, ''geljd mót ze höbbe, selderment!' en hae lachde en heel zie gezicht lachde mit.

'Doe zöls toch neet allein op 't geljd oetgaon!' vroog de bekker.

'Tratarare!' zag Jeanbatiest, 'al 't euverige is mer lak mit ouweltjes!'

'Neet det 't geljd eine kwaojen artikel is!' ging de bekker door, 'es m'n 't höbbe kan, is 't altied gemekkelik!'

'Jao, jao, Jeanbatiest haet geliek', zag d'n horlozjiemaeker dae eine jaobroor waas.

'Ich zèk uch, det ich d'r ein mót höbbe mit väöl geljd!' reep Jeanbatiest, 'en binnekort!' leet d'r mit naodrök drop volge. Zien ouge fónkele en hae vergoot aan zienen doorruikert te trèkke.

'Ein gooj vrouw ... ein braaf vrouw ... ein jóng vrouw ... ein nette vrouw ... mit gooj edukasie ... ich zèk 't dich, Jeanbá, die zeen dun gezejd!' mèrkde de bekker aan.

'Al det anger kump d'r minder op aan!' veel Jeanbatiest hem in de raeje, 'mer geljd mót ze höbbe, en väöl! En zal ich uch ins get zègke?' ging d;r mit half sjtum veurwaats, en hae sjtook de kop doonder bie häör of d'r häör eei groot geheim wól toevertroewe, 'eer ich dezen aoliekop doorgeroukt höb, höb ich ein vrouw mit väöl geljd'.

'Ich hald dich aan die waord!' reep 't sjniederke.

'Ich belaof 't uch, geer zólt 't zeen', zag Jeanbatiest.

'Det is ei waord!' repe de drie angere, 'aevel es 't sjlecht oetkumpt ...'.

Op dit ougeblik sjtook Rosalieke van de bekker 't köpke boete de deur. 't Waas ei leef

gezichtje mit broen uigskes en dónkerzjwarte haore, altied aeve praoper en aeve netjes en toch mer sumpel gekleid. De heel waek vlietig en oppassend in hoes, en zóndaags mit ei zieje mantielke en ei floere heudje nao de hoogmès. Dan drejde 't waal get meer es in de waek mer 't sjtóng hem good en nemes noom 't hem kwaolik, prónt wie alle jóng maedjes.
'Vader, kómt estebleef aete!' reep Rosalieke en dan knikden 't drriemaol mit zie köpke en bewaegde driemaol de lippen of 't de drie angere sjtök veur sjtök de gojenaovend zag en ze in zien eige mit naam neumde, en dan loop 't nao binne.
'Jae, 't zal tied waere!' zag de bekker, 'Jeanbá, dink waat des te gezagd höbs!'
'Ich gaon ouch ins kieke!' zag d'n horlozjiemaeker.
Toen 't sjniederke einen ougeblik mit Jeanbatiest allein waas, keek d'r 'm sjuuns aan en zag mit 'ne grimlach: 'Deh's jaomer det Rosalieke gei geljd haet! Nacht, Jeanbatiest!'
Jeanbatiest waas eien ougeblik in gedachte verzónke gewaest. Det waord maakden 'm weer wakker. Mer eer d'n anjtwaord kós gaeve, waas 't sjniederke al halfwaeg de sjtraot. Hae keeek nog ins óm, sjaterde van 't lache en sjneej zien deur in.
'Duvels kaerelke!' dacht Jeanbatiest en ging nao binne

De 'jonge' tekst: Jan Bremmers, Deportasie
(blz. 13 uit de bundel *Örges mós ich beginne.* TIC, Maastricht, 2001)

De ganse nach geloupe, veer kwame sjmorges vreug!
De renbaan ónger dieke sjnee versjaole.
De windj zo sjterveskaad, ich waas zo meug, zo meug,
te meug óm nag mien daeke oet de zak te haole.

Dae dieke blanke sjnee en zo fantasties hoog
wo ich veurgood in had wille sjlaope
en dae de kaaj mich waerde wie ich loog
en begós te sjterve mit de ouge aope.

D'n oorlog waas wied weg en alles hagelwit!
Sjterve duit men veur zich, nieks anges meer es sjlaope;
Ich ging allein op waeg want nemes ging d'r mit
en midde op de renbaan dao ging d'n hemel aope

Eine medische sjtudent haet mich flink dwaers gezaete.
Eers waas ich duchtig kwaod op hem, toch höb ich hem noots vergaete!

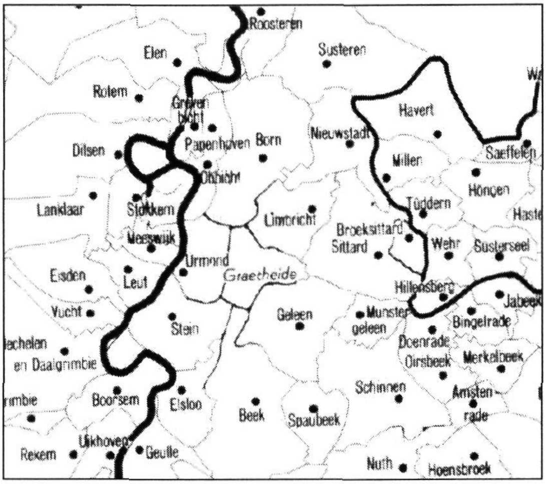
4. Het Sittards

4.1 Kenmerken van het Sittards

Sittard ligt een kleine dertig kilometer ten zuiden van Roermond en vijfenvijftig ten zuiden van Venlo. Sittardenaren verstaan Venlonaren en Roermondenaren zonder ook maar een enkel probleen. Alle drie deze groepen zullen ten opzichte van niet-Limburgstaligen ook volhouden dat zij hetzelfde dialect spreken. Waren er enkele opvallende verschillen tussen het Venloos en het Roermonds, tussen het Roermonds en het Sittards zitten niet veel verschillen. Op de noord-zuid-as verschillen de Limburgse dialecten niet ingrijpend, op de west-oost-as zijn de verschillen veel groter. De belangrijkste Sittardse (Zittesje) kenmerken zijn:

1. De 'Sittardse diftongering'

Het Sittards heeft soms een -ei- waar de omringende dialecten een -ee- hebben; het heeft soms een -ou- waar de omringende dialecten een -oo- hebben. De klanken -ou- en -ei- zijn allebei diftongen of tweeklanken. De verandering van -ee- in -ei- en van -oo- in -ou- komt alleen voor bij stoottonige woorden. Deze -ei- en -ou- komen in Zuid-Limburg alleen in Sittard en onmiddellijke omgeving voor en dus heeft Willy Dols (een Sittards taalgeleerde, waarover later) er de naam 'Sittardse diftongering' aan gegeven. De Sittardenaren zijn maar wát trots op hun -ei- en -ou-.

Sittard met oude gemeentegrenzen (uit: Régis de la Haye, Limburgse Voorouders. Handleiding voor genealogisch onderzoek in Limburg.)

Overigens gaat het verschijnsel ten oosten van Sittard door op een aaneengesloten Duits gebied. Het heeft, geografisch gezien, de vorm van zowat een halve cirkel. In het uiterste punt in het westen ligt Einighausen, ten westen van Sittard. Via Sittard en met Amstenrade als zuidelijkste punt gaat het het Rijnland in. Het komt in het uiterste noordelijke punt weer in Limburg, Midden-Limburg, in maar één plaats: Herkenbosch. In die plaats wordt het verschijnsel niet door prestige ondersteund. Het staat er op het punt van verdwijnen. In Sittard heeft dat verschijnsel prestige: het hoort tot het *richtig Zittesj* 'echt Sittards'. In de Duitse dialecten verdwijnt het nog sneller dan in Herkenbosch. Maar daar verdwijnt niet dat verschijnsel alleen, maar het hele dialect. In *Tudder* 'Tüddern' spreekt men een dialect dat bijna gelijk is aan het Sittards, op de nieuwe woorden ('rotonde, verkeerslicht, diskette, drive') na. Het wordt er alleen nog maar gesproken door ouderen van boven de vijftig. Jongeren zijn er helemaal niet vertrouwd mee: tegen hen wordt dat dialect nooit gesproken. Tüddern is geen uitzondering: het Rijnlands dialect verdwijnt in snel tempo. Iets opmerkelijks is, dat degenen die in de Selfkant (het gebied met Tüddern als hoofdplaats is na de oorlog een tiental jaren door Nederland geannexeerd geweest) vasthouden aan het dialect hun taal *Limburgs* gaan noemen...

Hier volgen enkele woorden met Sittardse diftongering. Voorop staat het Sittards woord (alle woorden zijn ook Herkenbosch'!), dan het woord uit de omliggende dialecten. Vóór de -r wordt de -ei- een korte -e- langer. De Sittardenaren spellen dan -eie-. Ook de -ou- vóór -r is langer: die spelt men -oue-.

neit	**neet**	('niet')
leip	**leep**	('liep')
veil	**veel**	('viel')
veier	**veer**	('vier')
beier	**beer**	('bier')
Sjmeits	Sjmeets	('Smeets' een typisch Limburgse achternaam)
bloud	blood	('bloed')
moud	mood	('moed')
goud	good	('goed')
vouer	voor	('voer')

Tot in de achternamen is dat typisch Sittards taalverschijnsel doorgedrongen. Dat kan niet anders betekenen dan dat het een relatief oud verschijnsel is. Schmeits en Geilen (in andere plaatsen is dat *Geelen*; de verhollandste vorm daarvan is 'Gielen': die komt ook door heel Limburg voor) zijn daar goede voorbeelden van. Komt u iemand tegen met Limburgse achtergrond en een van deze twee namen, dan weet u dat zijn of haar wortels in Sittard liggen.

2. -sj aan het einde van sommige woorden in plaats van -s

In het Sittards komt op het einde van bepaalde woorden de klank -sj voor waar het Roermonds een -s heeft: 'valsj' tegenover 'vals'. Dit kenmerk is niet typisch Sittards: het begint al bij Susteren. Enkele voorbeelden:

frisj	fris	('fris')
valsj	vals	('vals')
flesj	fles	('fles')
wasje	wasse	('wassen / groeien')
bósj	bós	('bos')

Nederlands	fris	fles	wassen
Venloos	fris	fles	wasse
Roermonds	fris	fles	wasse
Sittards	frisj	flesj	wasje

3. De woorden 'oud, koud, zout'

De woorden 'oud, koud, zout' zijn in het Sittards 'awd, kawd, zawt'. In jonger Sittards worden daar al heel vaak de Nederlandse woorden voor gebruikt. Voor de drie steden gelden de volgende grondvormen:

	Venloos	Roermonds	Sittards
'oud'	ald	aad	awd
'koud'	kald	kaad	kawd
'zout'	zalt	zalt	zawt

4. -sj op plaatsen waar andere dialecten -rs hebben

In woorden waar in andere dialecten een klankgroep -rs op het einde van het woord komt, heeft het Sittards -sj. Het is geen typisch Sittards verschijnsel, alhoewel Sittardenaren dat wel zo ervaren. Ter vergelijking dient het Roermonds.

woosj	wórs	('worst')
awwesj	elders	('ouders')
angesj	angers	('anders')
kaesj	kaers	('kers')

Ook het bijvoeglijk naamwoord van 'Zittert' heeft dat -r-verlies: *Zittesj, Zittesje kal, Zittesje minsje* ('Sittards, Sittardse praat, Sittardse mensen').

5. Verwarring van ei en ij?

Het grote pleinencomplex waaraan ook het Sittardse gemeentehuis ligt, wordt door oudere Sittardenaren genoemd *'t Plej* (met sleeptoon). Jongeren spreken soms van 't *Plien*, ook met sleeptoon. Dat is zeer merkwaardig! In het algemeen kennen de Limburgse dialecten woorden met korte ei en daarnaast woorden met -ie- (waar het Nederlands lange -ij- heeft). Op school leert men vaak nog de spellingregel: 'Hoor je in het Limburgs een -ie- dan moet je in het Nederlands een lange -ij- schrijven'. Op enkele uitzonderingen na klopt die regel: *pelies* – paleis, *belien* – balein. Maar als *Plej* tot *Plien* wordt, lijkt er een andere – foutieve – regel werkzaam te zijn: 'elke -ei- of -ij- in het Nederlands moet een -ie- zijn in het Limburgs'. Wij hebben er geen andere verklaring voor. Ook in Waubach hoorden wij 'berieke' voor het Nederlands 'bereike' en oud-Waubachs 'bereke' met accent op -re-. Onder Sittardse bouwvakkers hoort men ook praten over een *sjtieger*; het Nederlandse woord 'steiger' is in de andere Limburgse dialecten *s(j)teiger. Sjtieger* is een volgend voorbeeld van 'verkeerde' ie-keuze.

4.2 De taaltrots van de Sittardenaren

De liedzangers en -zangeressen

Jo Erens (1928-1955)

In Sittard is men ongetwijfeld het allertrotst op Jo Erens, de liedjeszanger die al begin jaren vijftig overleden is, maar die nog altijd zeer populair is. Jochem Erens is maar nauwelijks dertig jaar geworden. Hij was zeer veelbelovend.

Zijn liedjes zijn in heel Limburg bekend geworden. Bij een enkele jaren geleden gehouden onderzoek door de Stichting Nederlandse Dialecten naar populariteit van liedzangers kwam hij als nummer één tevoorschijn in Belgisch Limburg. In Nederlands Limburg is hij ook zeer populair. Begin jaren vijftig van de vorige eeuw is hij een van de eersten geweest (samen met Harry Bordon en zijn stadgenoot Frits Rademacher) die liedjes in het Limburgs schreven. Jo Erens, die een studie voor operazanger volgde, had een warme baritonstem. Met minimale begeleiding (gitaar) heeft hij teksten bekend gemaakt als *Limburg, Limburg allein!* 'Limburg, Limburg alleen!' en *Sjwerbelke* 'Zwaluwtje'. Het allerbekendste is hij door een liedje over een Sit-

tardse zwerver: *Zefke Mols*. Het is een lied waarin Erens de simpele Zefke Mols laat lopen over de bekende Sittardse plekjes in het stadscentrum en respect toont voor deze man die nooit een woord uitte. *Zefke* is het verkleinwoord van *Zef*, een voornaam die afgeleid is van 'Joseph'; St. Joseph is de Sittardse patroonheilige: op zijn naamdag, 19 maart, vindt altijd de grote jaarmarkt plaats.

Erens ziet de voor eeuwig zwijgzame Zefke Mols als iemand die het geluk waarnaar wij jagen al gevonden heeft. Jochem Erens heeft een borstbeeld gekregen op 't Plej, Zefke Mols staat, zo klein en wanstaltig als hij was, op de plaats waar de oude stadswal de Brandstraat, een winkelstraat in het centrum, kruist.

Harry Bordon, Jo Erens en Frits Rademacher hebben Limburg leren zingen. Harry Bordon was een Venlonaar die naam maakte vanuit Geleen en later vanuit Amsterdam. Hij heeft veel invloed ondergaan van het dialect van Geleen, zijn tweede thuisplaats. Jo Erens en Frits Rademacher gebruikten het Sittards. Het dialect van alledrie was geschikt om in heel Limburg gezongen te worden: men kon het makkelijk tot het eigen dialect maken, wat dan ook gedaan werd.

Frits Rademacher

Frits Rademacher heeft heel wat liedjes in het Sittards geschreven. Vooral het grappige liedje 't *Huikske* 'Het hoekje' is bekend gebleven, ook buiten Limburg. *Ich kèn 'n aardig maedje, e richtig Limburgs kèndj* 'Ik ken een aardig meisje, een echt Limburgs kind' is bij ouderen ook nog bekend. Zijn liedjes zijn eenvoudig van tekst; de melodieën liggen goed in het gehoor. Echte meezingers heeft hij gemaakt. Vooral in zijn werk tekende zich af dat zingen in het Limburgs toekomst had.

Op latere leeftijd trad Frits vaak op samen met dichters in het Limburgs, onder anderen met Peter Kempkens, die dichtte in een mengeling van Montforts en Sittards. Zij verbreidden in de jaren zeventig als het ware hand in hand de liedkunst en de poëzie. Men kan hen beschouwen als vroege profeten van het Limburgs.

Wim Leentjens (1938-2001)

Heel verdienstelijk liedjeszanger en misschien te weinig gewaardeerd is ook Wim Leentjens, die enkele juweeltjes geschreven heeft. 'De famieje Habe-

nichs' is wel zijn beste. Het gaat om een familie die helemaal in hoger sferen raakt als een zoon verkering krijgt met een meisje van adel. Het gezinsleven wordt onmiddellijk aangepast en het woordgebruik ook. Het is een absoluut hoogtepunt in de Limburgse liedkunst.

Anja Bovendeaarde

Anja Bovendeaarde is gezegend met een warme mezzo-sopraanstem en een grote maatschappelijke betrokkenheid. Zij is in staat om liederen te schrijven over allerlei voorvallen, gevoelens en emoties die zij als jonge vrouw en jonge moeder doormaakt. Zij is zeer geëngageerd in het maatschappelijk leven in haar omgeving en geeft daar in haar kunst blijk van. Haar werk vertoont poëtische trekken.

Limburg is niet zeer gezegend, lijkt het, met alleen optredende zangeressen. Anja Bovendeaarde is er een die de concurrentie met de allerbeste mannen-solozangers aankan.

Het fenomeen Toon Hermans (1916-2001)

Toon Hermans heeft niet veel in het Sittards geschreven. Het meest bekend van hem is misschien wel het liedje *In 't graas van de wei* 'In het gras van de wei', waarin hij in onvervalst Sittards bezingt waar hij vandaan komt en waar hij na zijn dood begraven wil worden bij zijn geliefde. Intussen is zijn wens werkelijkheid geworden; misschien dat hij niet begraven ligt onder het gewenste *eppelebömke* 'appelboompje', maar zijn graf is in Sittard.

Toon is afkomstig uit de revuewereld rondom carnaval. Volgens velen is zijn fabelachtige toneeltechniek rechtstreeks afkomstig uit die wereld, waarin voortdurend geïmproviseerd moest worden. Hij heeft zijn afkomst nooit verloochend, zijn Sittards ook niet. In veel shows was er een Sittards moment: een liedje dat hij zong, een zinnetje Sittards dialect.

In de interviews die hij gaf, kwam altijd wel een opmerking over zijn prachtige stad Sittard voor. De interviews voor de Regionale Omroep Zuid, later L1, waren altijd in het Sittards. Het interview van Nico Jessen met hem is vaak via de ROZ uitgezonden. Meer dan wie ook heeft Toon Hermans het Sittards en daarmee het Limburgs bekend gemaakt in de Nederlandstalige wereld. Zou hij ook op Broadway iets in het Sittards hebben laten horen?

De dichters

Felix Rutten (1882-1971)

Felix Rutten is ook buiten Limburg bekend als dichter in het Nederlands. Bij de echte Limburgse liefhebbers is hij bekend als dichter van talloze gedichten in het Sittards. Kenners beweren dat zijn poëzie in het Sittards veel speelser en ongecompliceerder is dan zijn poëzie in het Nederlands. In zijn Sittardse gedichten blijkt hij vol heimwee naar zijn stad. In tientallen gedichten bezingt hij dat gevoel telkens weer. Verlangen naar zijn geliefde is ook een bekend thema van hem.

Dichters in het Nederlands als hij, die hun roem vooral voor de Tweede Wereldoorlog hadden, worden in recente literatuurbeschouwingen zelden meer genoemd. Hun werk lijkt hopeloos gedateerd. Bij herlezing van zijn werk in het Limburgs blijken vooral zijn gedichten thans nog volop te genieten te zijn. Zijn werk in het Sittards is na zijn dood in twee bundels verzameld: een bundel poëzie en een bundel proza.

Zijn heimwee naar Sittard krijgt een bijzondere spanning als men weet dat hij in 1938 voor het laatst in zijn stad geweest is. Zijn stroom van gedichten met heimwee naar zijn vaste plaats blijft na die tijd nog lang aanhouden. Van hem is bekend dat hij met grote overtuiging Sittards sprak met iedereen die hem in zijn woonplaats Rome opzocht en ook maar een beetje Limburgs beheerste. Pikant is dat zijn eerste Limburgs niet Sittards was, maar Roermonds: zijn moeder was een telg uit het Roermondse geslacht Imkamp. Van haar leerde hij het Roermonds. Dat bleef ook zijn thuistaal. Hij heeft, voorzover wij weten, nooit in het Roermonds geschreven.

Arthur Laudy (1886-1975)

Oudere Sittardenaren zweren nu nog altijd bij de poëzie van Thur Laudy; de sigarenhandelaar van de Stationsstraat, die tot in de jaren zeventig alles wat er in Sittard plaatsvond met poëzie begeleidde. Zijn werk is gedateerd omdat het vaak gelegenheidspoëzie is.

Thur (spreek uit: 'Tuur') Laudy werd al tijdens zijn leven als Sittardse stadspoëet ervaren. Hij werd rond 1910 de inofficiële hofdichter van de stadcarnavalsvereniging De Marotte. Later publiceerde hij geregeld gedichten in de krant *Het Zuiden* en *Provinciaal Nieuwsblad De Limburger*. Zijn onderwerpen waren actuele gebeurtenissen: die werden vaak gehekeld. In 1919

schreef hij het lied dat de Sittardenaren beschouwen als zijn meesterwerk *Op ooze wal* 'Op onze wal'. Hij was liedschrijver voor de jaarlijkse Sittardse revues. Meer dan vijfenzeventig jaar heeft hij teksten voor en over Sittard geschreven. Binnen Veldeke, de vereniging die zich inzet voor het in levend gebruik houden van het Limburgs, was hij een gerespecteerd voorganger. Thur Laudy is het lot beschoren van veel van zijn tijdgenoten. In deze tijd ervaart men zijn poëzie als gedateerd. Dat neemt niet weg dat hij zeer grote verdiensten heeft gehad voor het Sittards en het Limburgs.

Frenske van Zitterd

Frenske van Zitterd is het pseudoniem van Frans Appelmans. Hij heeft de handel en wandel in zijn stad ook met aandacht gevolgd en deed daar verslag van in zijn poëzie. Het sterkst is hij op dreef in zijn verhalende gedichten.

Albaer Sluis

Albaer Sluis heeft de woordvoorraad van Sittard helemaal omgespit om de rijkdom daarvan te laten zien. Zijn boekjes zijn gericht op de echte taalliefhebbers. Hij blijkt te buitelen in de woord- en uitdrukkingenrijkdom van het Sittards. Als privé-persoon heeft hij zijn *Zittesj* tot in de details verzameld.

Hein Bovendeaarde

Hein Bovendeaarde is een filosoof die het reilen en zeilen van zijn stad van een afstand bekijkt. Zijn oeuvre is niet groot, maar wel belangrijk. Hij heeft ook teksten geschreven voor zijn nicht Anja Bovendeaarde.

Phil Schaeken

Phil Schaeken is ook geen veelschrijver. Hij zoekt inspiratie in zijn stad en de gebeurtenissen daarin. Daarbij is hij uit op puurheid. Moderne techniek heeft zijn bijzondere aandacht. Maar hij zet die tegenover gemeenschapszin, die er schijnbaar niet mee kan samengaan. Zijn gedichten hebben vaak een experimentele vorm.

De broers Lei en Ton Meijsen

De broers Lei en Ton Meijsen hebben met hun Sittards veel verdiensten voor het Limburgs, zij het elk op een aparte manier. Lei is jarenlang de charisma-

tische presentator geweest van alle dialectprogramma's die de Regionale Omroep Zuid maar kon bedenken, Ton is de zanger geweest van de aboluut-ruige WW-band.

Lei Meijsen was de presentator van een programma waarin iedereen die iets over Limburgse volkscultuur of dialect wilde vertellen een open microfoon kreeg. Vanuit een zeer positieve houding liet hij mensen ruim aan het woord en stelde hij band na band voor in zijn muziekprogramma's. Op het moment dat hij afscheid nam, vermoedde menige Limburger dat het Limburgs een flinke knauw gekregen had. Zijn invloed was en is niet te onderschatten.

Ton heeft de rauwe toon in de Limburgse popmuziek gebracht. Zijn WW-band ging veel verder dan hun voorbeeld, de Janse-Bagge-band uit Susteren. Veel ouderen wensten het taalgebruik van de WW-band niet te horen; de jeugd heeft er een absolute uitlaatklep aan gehad. De scheldkreet *Sjaele wiekser* (een 'wiekser' is iemand die onaneert; 'sjael' is iemand die scheel is) van de WW-band 'doet' het nu nog. Tot schrik van opa's en oma's en soms ook van vaders en moeders gingen jongeren die kreet zelf gebruiken. In het Limburgs kan, wat taalgebruik betreft, alles: de teksten van de WW-band kunnen ook.

4.3 Studies over het Sittards

L. van der Heijden, Zittesjen A.B.C. uit 1927

Sittard is gezegend met een van de eerste woordenlijsten in Limburg. De lijst van Van der Heijden *(Zittesjen A.B.C.)* dateert van 1927. Het is een recht-toe-recht-aan boekje: een inleiding heeft het niet, er zijn dertien regels met aanwijzingen voor de uitspraak, waarbij de aanwijzing bij het teken *ó* wel erg opvalt door onnauwkeurigheid: '... ongeveer als in Duitsch KRUMM.' Een eigenaardig teken dat Van der Heijden gebruikt is een kruis dat voor het woord staat. Het geeft aan: 'kort uitgesproken.' Bij verzameling van die woorden voorafgegaan door een dergelijk kruis *(zich aame, baan, baar, baatsj, bal, baor)* blijkt dat het teken nauwelijks informatie geeft. Soms moet men het voorafgaande of het volgende trefwoord bekijken. Als dat hetzelfde gespeld is maar geen teken heeft, betekent dat, dat er lengte-oppositie is tussen de twee elkaar opvolgende lemmata; soms is dat de oppositie sleeptoon (zonder teken)- stoottoon (met teken).

Van der Heijden geeft vaak ruime informatie bij zijn trefwoorden. Ook spreekwoorden en uitdrukkingen geeft hij. Opvallend in de lijst van hem is, dat het Sittards de medeklinkercombinatie *zjw-* aan het woordbegin niet schijnt te kennen, een verschijnsel dat wij bij oudere Roermondenaren en Posterholtenaren ook men te merken. De medeklinkercombinatie daarvoor is zowel in het Sittards, het Roermonds als het Posterholts *sjw-* (*sjwaegelke* 'lucifer', *sjwans* 'staart', *sjweit* 'zweet', *sjwömme* 'zwemmen').

Het boek van Van der Heijden is minder goed bruikbaar geworden door de *aanvöllinge* 'aanvullingen'. In onze uitgave komen er na 132 bladzijden gealfabetiseerde woorden nog 26 bladzijden die in vier delen gealfabetiseerd zijn.

Schelbergs woordenboek van het Sittards uit 1979

Schelberg heeft zijn woordenboek van het Sittards uitgegeven in 1979. Het is een enorme pil, waarin niet alleen Sittardse woorden gegeven worden (het is een woordenboek Sittards-Nederlands), maar waarin ook toelichting gegeven wordt, met name bij woorden uit de sfeer van de folklore. Schelberg heeft trouwens een aparte lijvige publicatie geschreven over de folklore in Sittard. Het boek is verschenen in 1982. Het is helemaal in het Sittards. Schelberg zegt in de Inleiding (die merkwaardig genoeg in het Nederlands is) dat dit boek ontstaan is als nevenwerk naast het Woordenboek.

Jammer genoeg heeft hij in het Woordenboek (en ook in *Limburgse folklore*, het nevenwerk) een spelling gehanteerd die afwijkt van de toenmalige Veldekespelling. Hij laat zijn spelling in overeenstemming zijn met een traditie in Sittard die al door Ossendrijver, de vermoedelijke (joodse) auteur van de allereerste carnavalsliederen, begonnen is. Het meest kenmerkend daarvoor is de spelling -öö- op plaatsen waar de Veldekespelling -äö- vraagt. De argumentatie van de Sittardenaren was en is (want sommigen schrijven nog zo): -öö- is de verlenging van -ö-. Dus moet je dat teken verdubbelen. Op zich is dat een goede redenering. Maar de Veldekespelling schrijft al lang -äö- voor: het is het umlautgeval van de klinker -ao- (uit bijvoorbeeld *paol* 'paal'). Het umlautgeval geef je – net als in het Duits – aan met twee puntjes boven de klinker, dus *äö* als in *päölke*.
Klankargumenten ('Het Sittards klinkt hier anders dan andere Limburgse dialecten') gelden hier niet.

De gevallen van *sjw-* (zie de opmerkingen bij Van der Heijden) geeft

Schelberg ook. Het heeft er alle schijn van dat er een verandering aan de gang is, niet alleen in het Sittards, waarbij de medeklinkergroep *sjw-* aan woordbegin vervangen wordt door *zjw-*.

De dissertatie van Willy Dols uit 1944

Willy Dols is een opmerkelijk taalkundige geweest. Jammer genoeg heeft hij de Tweede Wereldoorlog niet overleefd. Hij was de aangewezen opvolger van Van Ginneken op de leerstoel Algemene Taalkunde aan de Universiteit van Nijmegen. Toen hij samen met de mannen uit Putten op de Veluwe werd opgepakt (hij had een familie geholpen bij hun evacuatie uit Arnhem en kwam met zijn reisgenoten na omzwervingen toevallig in Putten terecht), was zijn proefschrift bijna helemaal klaar. Hij is niet teruggekeerd uit het concentratiekamp. In november 1944 overleed hij na tien vreselijke weken van onmenselijke behandeling aan dysenterie in concentratiekamp Husum in Duitsland tegen de Deense grens. Zijn vriend en studiegenoot Sjang van de Bergh heeft zijn proefschrift in 1953 persklaar gemaakt. Het is een bijna perfecte studie, maar men kan er alleen in lezen met waardering en weemoed.

Dols doet een compleet onderzoek naar de Sittardse diftongering. Allereerst geeft hij aan welke verschijnselen hij precies bestudeert. Daar hoort ook bij dat hij aangeeft in welke plaatsen die diftongering voorkomt. Vervolgens geeft hij de gangbare taalkundige verklaring voor die verschijnselen. Dan bespreekt hij de diftongering per woordsoort. De leenwoorden beschouwt hij daarbij als een afzonderlijke categorie. Dols constateert dat de Sittardse diftongering in zijn onderzoekstijd nog steeds werkt: als Sittardenaren een leenwoord gebruiken met stoottonige -ee- of -oo-, komen er diftongen voor. Ook rond 2000 hebben wij dat verschijnsel nog geconstateerd bij Sittardse dialectsprekers.

Het beginpunt van de Sittardse diftongering is een beschrijving van de voorwaarden waaronder ze kan gaan optreden en een zoektocht in de archieven met Sittardse teksten. Veel 'snippers' uit die archiefstukken zijn als Bijlagen in het boek afgedrukt. En passant krijgt men van hem een inleiding in de spellingwijzen die in Sittard in de loop van de tijd gebruikt zijn. Dols dateert het ontstaan van de Sittardse diftongering, in afwijking van Van Ginneken, in de zestiende eeuw.

Het werk van Dols is niet alleen perfect van bouw, het is ook in een aan-

trekkelijke maar uiteraard wetenschappelijke stijl geschreven. Dat geldt trouwens ook voor zijn artikelen. Hij was 33 jaar toen hij overleed. Zijn lijst van publicaties is dan al indrukwekkend. Ook anno 2001, nu de aanpak van de dialectstudie helemaal anders is geworden dan in het begin van de Tweede Wereldoorlog, kan men niet anders dan diep respect hebben voor zijn dissertatie die hem nooit een doctorstitel opleverde. Was hij blijven leven, hij zou die met alle mogelijke lof gekregen hebben.

4.4 Een 'oude' en een 'jonge' Sittardse tekst

De 'oude' tekst is er een uit het Vastelaovesrepertoire: het lied uit 1889 met vier strofen en vier gevarieerde coupletten. Mogelijk is het een tekst van Jonas Salomon Ossendrijver, die godsdienstleraar voor de Sittardse joodse kinderen was. Hij was afkomstig uit Amsterdam. De hier gebruikte spelling is die uit 1889: ze doet helemaal niet onbeholpen aan. De auteur moet in ieder geval iemand zijn die goed opgeleid is. Opvallend is de spelling -ij- voor -ei- in de vrouwennaam 'Margreet', die Sittardse diftongering heeft. De groep sch- staat waar thans sj- gebruikt wordt.

Zittesj Vastelaovesleid 1889

1

Juchhei Katrien, Jozeef, Margrijt
Schang, Drikkes, Wullem, Peer
De zörg aan kantj, dènk aan gei leid,
't Is Vastelaovend weir.
Noe niks es gekkerie gekald
Drie daag noe op rabot,
Gedans, gezònge dat 't schalt
't Leid van de Marot.
  Vivat den echte zot!
  Hoera veur de Marot,
  Vivat de ganse ròmmelspot
  Hoera veur de Marot.

2

't Zòndigs dan begint 't al,
Komedie en ouch zank.
't Schmaondigs de Marottebal,
Mit prieze van belank.
't Daensdigs geit mosjeu Marot
Ens hie en euveral,
Hae paaf fameus, it nònnevot
Verköp vööl gekkekal.
  Zoo deit den echte zot!
  Hoera veur de Marot,
  Vivat de ganse ròmmelspot
  Hoera veur de Marot.

3.

Oos wies beschtuur, zoo prònt en net
Beschteit oet drie plus ach;
Dat flik òs leidje en gazèt,
Woo geer uch krank mit lach.
En ooze flinke president
Dae alles goud beheert,
Schteit veur zien energie bekènd
Wo mit er òs regeirt.
  Dae is de grootste zot,
  Hoera veur dae Marot,
  Vivat de ganse ròmmelspot
  Hoera veur dae Marot.

4.

Bie gekke teun is de Marot,
Veur d'erme ouch bereid,
't Is veur hun 't groots genot
Te schtille bitter leid.
Al waat oos schatkis misse kan,
Dat gaeve veer kadoo.
Kaol en brood veur den erme man

Is dat niet comme il faut?
Zoo deit de rechte zot!
Zoo deit men es Marot,
Vivat de ganse ròmmelspot
Zo deit men es Marot.

De jonge tekst is van Phil Schaeken (in: Veldeke 2000:5, blz. 105):

www.minsj.nl

Miljoene zitte achter de kompjoeter
te zuike
op internèt,
sjtil, allein,
hun vrouw, hunne vader, moder,
brouwer of zöster
zitte ónger biejein
te wachte,
sjtil,
allein.

Wohaer gaon hun gedachte?

5. Literatuur

Alsters, A.C.T., c.s., *Venloos woordenboek*, Stichting Henric van Veldeke, Venlo 1993

Dols, W. (verzorgd door J.C. van de Bergh), *Sittardse diftongering, een hoofdstuk uit de historische grammatica*, Sittard 1953

Geraets, F., *Boven het maaiveld, 100 portretten van markante Limburgers uit de twintigste eeuw*, Van Buuren Uitgeverij Weert, 1999

Gorissen, A., 't *Theater van 't laeve, Frans Boermans 1917-1999*, Stichting Volkscultuur Veldeke, 2000

Kats, J., *Het Roermondsche dialect*, J.J. Romen & Zonen, Roermond-Maaseik 1939

Kats, J., *Remunjs waordebook*, Roermond, H. van der Marck en Zonen, 1985

Peeters, F.J.J., *Het klankkarakter van het Venloos*, Nijmegen 1951

Schelberg, P.J.G., *Limburgse folklore in Sittards dialect*, Amsterdam 1982

Schelberg, P.J.G., *Woordenboek van het Sittards dialect met folkloristische aantekeningen*, Amsterdam 1979

Schrijnen, J., *De isoglossen van Ramisch in Nederland*, N.V. Uitgeversmaatschappij vh. Paul Brand, Bussum, 1920

Simons, L., *Het Roermondsch dialect getoetst aan het Oud-Saksisch en Oud-Nederfrankisch*, Gent 1889

Teunissen, H., *Een Venlose ridderroman, het Maasland en de kruistochten rond 1200,* Hovo- Limburg, Maastricht 1999